**Az adott oldal a digitalizált kötetünkből hiányzik!
Amint lehetőségünk lesz rá, pótolni fogjuk!
Megértésüket köszönjük!**

**Amennyiben Ön rendelkezik az eredeti kötet itt hiányzó oldalával, kérjük, hogy vegye fel velünk a kapcsolatot!**

**ambrusa@lib.pte.hu**

# SZÉCHENYI EMLÉKEZETE.

(*Arany János* költeménye.)

Előadva az Akadémia Széchenyi emlékünnepén, 1860. okt. 13-án.

E költemény nem tartozik azok közé, melyeket az első olvasásra egészben s részleteiben könnyen felfogunk s élvezhetünk. Egyike ez Arany J. nehezebben érthető költeményeinek, melyeket bizony megillet egy kis magyarázat. S még a magyarázat után is marad sok gondolkodni valónk, midőn a költő lelkének magas röptét fölérni próbálgatjuk. Némelyek talán, épen ezért, azt mondhatnák, hogy e darab nem való iskolába. Ugyde e felfogás szerint irodalmunknak épen legkitűnőbb termékeit zárnók ki az iskolai (t. i. közép iskolai) oktatásból s csak olyanok maradnának rendelkezésünkre, melyek a növendék szellemi látáskörét nem igen tágítanák, érzelemvilágát nem szélesbítenék s lelkére emelő hatást kevésbbé gyakorolnának.

Arany ezen ódájának kimerítő, alapos magyarázata igen sok haszonnal jár az iskolában. Megösmerkednek a tanulók költői irodalmunk egyik remekével; a költői felfogás fényében látják maguk előtt a «legnagyobb magyar» alakját: buzdítást nyernek a tevékeny, okos hazaszeretetre.

Nagyon sok anyagot kellett a költőnek az óda szűk körébe szorítani, midőn az ihlet Széchenyi érdemeinek fölsorolására ösztönözte. Hisz Széchenyi kora tettekben, még pedig nagyszerű hazafias tettekben leggazdagabb szakasza hazánk történetének, s e tetteknek mozgatója Széchenyi István volt. Innen van, hogy e költemény előadásmódja tömött, kevés szóval sokat kifejezni akaró. Röviden beszél a költő azért is, mert a kikhez intézte e köl-

teményt, azok egészben vagy legalább részben átélték Széchenyi korát; ezek előtt elég volt egy-egy tényre csak czélozni, a helyett, hogy azt bővebben fejtegetni kellett volna.

Mindebből világos, hogy mielőtt felvennők s felolvasnók az iskolában Arany ezen ódáját, s mielőtt részletes elemzésébe, poétikai és eszthetikai tárgyalásába bocsátkoznánk, előbb közelebb kell vinni a tárgyat a tanúlók felfogásához. Rendszerbe össze kell foglalni mindazt, a mit a tanúlók Széchenyiről már hallottak és tudnak; a tudottakat, a hol a szükség kívánja, bővíteni, szélesbíteni, hogy Széchenyi alakja és kora lehető világosan álljon előttök. S ennek eszközlésére vissza is kell pillantani a történetben, s mindenek előtt rajzolni Széchenyi korának előzményeit, azt a tompa aléltságot, melyben a nemzet Széchenyi föllépte előtt napjait élte.

Lássuk tehát először is e *történelmi tájékoztatás* vezérfonalát.

## I.

Hazánk több századon át a nyugoti műveltség védőbástyája volt a keleti barbárság ellen. Míg nyugoti szomszédaink előhaladtak a művelődésben, addig mi a kardot forgattuk, s a czivilizáczióban tőlök messzire elmaradtunk. A XVIII. század kezdetétől fogva megszüntek e harczok, de hazánk nem használta fel a békés időket elmaradottságának pótlására. A százados harczokba belefáradt nemzet tétlenségbe sülyedt, s nemcsak hogy semmit sem tett mivelődésének fejlesztésére, hanem még észre sem látszott venni azt a veszélyt, mely nemzetiségét Bécs felől fenyegeti. Az irodalmi újjáébredés s az 1790/1-i országgyűlés az életerő megmozdúltát jelzik ugyan, de mélyre ható eredménye egyiknek sem lett. Az irodalmi mozgalom leginkább csak a szépirodalomra szorítkozott, s hatása nem terjedt túl a nemzet legjobbjainak szűk körén; az 1790/1-i országgyűlésen föllángolt nemzeti lelkesedés pedig csak szalmatűz volt, s a lelkesülést és erélyt lassanként lankadás és tétlenség váltotta fel. A főnemesség ezentúl sem adott semmit a nemzeti nyelvre, a köznemesség nem *tett* érte semmit, s az ország-

gos és iskolai élet nem fogadta kebelébe. «Az elnémetesedett főnemességet a nemzetiség veszedelme, lassú enyészete sem volt képes felébreszteni buzgóbb hazafiúságra. Sokan közülök már nemzetök nyelvét sem értve, csak annyiban voltak még magyaroknak nevezhetők, a mennyiben magyar őseik családi nevét viselték, magyar javaik jövedelmét s a magyar főnemes kiváltágait élvezték. A fő arisztokraczia női felében pedig épen nagy ritkasággá vált már a nemzeti nyelv tudása». (*Horvát M.* «Huszonöt év» stb.) Míg nemzetiségünket maga a nemzet,— addig alkotmányunkat a kormány részéről fenyegette veszély. A franczia forradalom borzalmaitól megrémült bécsi kormány, melynek akkor Metternich volt mindenható képviselője, korlátlan önkényuralomra s a népszabadság teljes kiirtására törekedett. Nagy szálka volt szemében a magyar alkotmány s mindent elkövetett ennek megnyirbálására s Magyarországon az osztrák örökös tartományok kormányformájának behozatalára. 1812—1825-ig országgyűlés sem tartatott, s a katonáskodási- és adó-ügyeket önkényü rendeletekkel akarták elintézni. Reformokról, az ország előhaladásáról ily körülmények közt szó sem lehetett. Ha nyilatkozott is némileg a nemzeti tetterő, annak a fenyegetett alkotmány védelmére kellett irányúlnia. A bécsi kormány, az említett oknál fogva, nemhogy elősegítette volna, sőt inkább elnyomta a szellemi fejlődést, s ellensége lett minden újításnak és reformnak; az országot a külfödtől elzárta, s ezen elzárás, a czenzura, s az egyesülési jog megtagadása által a nemzetet mély tudatlanságra, szellemi pangásra és tétlenségre kárhoztatta.

A nemzetiség és alkotmány ilyenemű hanyatlása, s a nemzet erőinek tétlen heverése egyértelmű volt a nemzet haldoklásával. A magyar a lét és nem-lét határára érkezett.

Az isteni gondviselés ekkor Széchenyit küldé a nemzet megmentésére. Széchenyi világosabban felismerte a veszedelmet, mint bárki más; lángeszével, a jövőbe tekintő éleslátásával feltalálta a gyógyszert, s előre megállapította a gyógyítás menetét; feláldozó hazafiságával egész életét a nemzet újjászületésének szentelte, s ha az eredmény nem az lett is, melyet ő óhajtott, mégis nagyszerű

és mélyreható lőn munkájának sikere : mozgásba hozta a nemzet erejét.

Széchenyi István 1791. született. Atyja Széchenyi Ferencz volt, a Nemzeti Muzeum alapítója. Nagy reformátorunk, lelke irányát atyjától örökölte. «Óh mily sokszor láttam még mint gyenge fiú,— írja maga 1841-ben * — szegény atyámat búba merűlve, s már akkor villant lelkemen keresztül, hogy magasbnak, valami sokkal nagyobb érdekünek kell hatni rá, mint családi vagy házi életi bajok keserűségének. Akkor nem birtam felfogni bánatát. Beh nagyok hehettek azok ! Később tudám s most tudom, hogy nemzetünk alacsony létét gyászolta. A magyarnak napról-napra mélyebbre sülyedése és azon reménynélküli nézet, miszerint nemsokára és elkerűlhetetlenűl fogna éltünk végórája ütni, okozá oly sokszori keserű epedésit.» Széchenyi ifjú korát a napoleoni harczok mezején töltötte, majd az egész mívelt világot beútazva, éles szemmel és vas szorgalommal készűlt reformátori pályájára s ily módon egészítette ki nem rendszeres nevelését.

1825-ben lépett föl reformátori pályáján. Lelkében már régóta forrongó reformterveinek kivitelére bátorítást meríthetett azon bizalmas viszonyból is, melyben az osztrák-magyar birodalom vezérférfiaival, sőt az uralkodóháznak is több tagjával állott. Munkatervében ez volt a «logikai egymásután» : 1. Szellemi világosság ébresztése a nemzet közt s a nemzetiségi érzelem erősbítése. 2. A nemzet anyagi erőinek kifejtése s a nemzet vagyonosodása. 3. Alkotmányos szabadságunk biztosítása s tovább fejlesztése, melyet a két előbbiből mintegy szükségképen hitt következni.

E tervéhez képest első nagy ténye az Akadémia megalapitása volt 1825-ben. Ezután a társadalmi térre fordúlt, s terveinek végrehajtó eszközeiűl számos *egyesületet* alkotott. Már 1826-ban *lóversenyeket* kezdett Pozsonyban rendezni, nemsokára egy *lótenyésztő egyesűlet* alapítását eszközölte ki. Szükségesnek látván, hogy reformjai egy országos központból induljanak ki, mindent elkövetett *Pestnek az ország valódi fővárosává* leendő emelésére. Az ország-

* A *Kelet Népe* czimű munkájában.

gyűlés Pozsonyból 1827-ben szétoszolván, indítványozta, hogy a most említett egyesületet tegyék át Pestre; ide tették át a pozsonyi «clubb»-ot is, melyből, a ma is fennálló *nemzeti kaszinó* lett, melyben az arisztokraták Széchenyi korában megvitatták az ország minden fontosabb érdekeit. Indítványára a lótenyésztési egyesületből a még most is nagy haszonnal működő *gazdasági egyesület* fejlett ki.

Pesten a kellemetlen por elhárítása, a Dunapart szépítése, sétaterek alkotása, nemzeti színház emelése, Buda és Pest közt állandó híd építése, vasúthálózat, melynek Pest legyen központja, Dunagőzhajózás, ezek és száz egyéb tárgy foglalkoztatta a messzelátó férfiú lelkét ez időben, habár egyelőre csak arra szorítkozott, hogy ilyesmiket beszélgetés közben futólag fölemlítsen. De a mag el volt vetve, s idő múlva, Széchenyi hozzájárulásával, mind ki is kelt.

Majd az irodalmi térre lépett, s 1830-tól 1833-ig három nagyobb munkát adott ki, a *Hitelt*, *Világ*-ot és *Stadium*-ot, melyekben a magyar faj erőinek kifejlesztésére czélzó terveit adja elő. Soha könyv még Magyarországon oly hatást nem keltett, mint Széchenyinek e munkái. Országszerte mindenütt, a gazdagok palotáiban épúgy, mint a köznemesek házaiban élénk érdekeltséggel olvasták őket, a pesti példájára alakúlt vidéki kaszinókban Széchenyi reformtervei körül folytak az eszmecserék. Az egész hazában nagy lett Széchenyi népszerűsége, s különösen az ifjabb nemzedék lelkesedve üdvözlé a nagy férfiút, mint egy szebb kor apostolát.

Széchenyi nemcsak buzdított szóval és tollal, hanem egyidejüleg és szakadatlanúl a tettek mezején is működött. A 30-as évekre esik a *Dunagőzhajózás* felvirágoztatása, a *lánczhid társulat* megalakítása s a *Vaskapu* szikláinak eltisztítása s ez által a dunai hajózásnak a Feketetengerig való megnyitása, — mind oly tények, melyekkel hazánk anyagi felvirágoztatását munkálta.

A 30-as évek végén már sok szép eredményt mutatott fel Széchenyi működése. Mély belátással megállapított tervei sem alulról sem fölülről nem ütköztek akadályokba. A nemzet, látván sikereit, bálványozta; Széchenyi nagy népszerűségnek örvendett.

Fölülről, a bécsi kormány is jó szemmel nézte a reformtörekvéseket, mert Széchenyi, hogy reformtervei kivitelét biztosítsa, s azokhoz a kormány közreműködését megnyerje, — bár magát az oppozícióhoz tartozónak vallotta, — nem akart éles ellenzéki állást elfoglalni a bécsi kormánynyal szemben, sőt inkább az volt bölcs taktikája, hogy a kormány ellenállását lefegyverezze annak bebizonyítása által, hogy a szándékolt reformok a birodalom s kormány érdekeit nem támadják meg; ezért a teendők oly sorozatát állapította meg, mely a kormányérdekekkel szemközt álló kérdések vitatását hátrább útalta.

A 40-es évekkel Széchenyi pályájának *második korszaka* kezdődik. Mig előbb egyaránt birta népe és a kormány tetszését: e fordúlóponttól kezdve elveszti népszerűségét azért, mert a kormánynyal való összeütközést minden áron ki akarta kerűlni. — A 30-as évek iskolájában az ifjú hazafiaknak egész csoportja nőtt fel, kik tettre buzdúlva Széchenyi eszméin és példája által, lázas tevékenységet készültek kifejteni a haza ujjáteremtése körül. Ezek egybenmásban ellenkezésbe jöttek ugyan a lassabban, megfontolva, mindig körül tekintve haladó Széchenyivel, de távol voltak attól, hogy tervei valósúlását megzavarják. Volt azonban az ifjú nemzedékben egy férfiu, ki a kedélyeket elmámorosító irályával s elragadó ékesszólásával hatalmas izgatást kezdett tollal és szóval Széchenyi programmja ellen. Ez Kossuth Lajos volt, kit előbb szenvedett politikai fogsága már előre is népszerűvé tett, s ki, midőn 1841-ben az általa alapított «Pesti Hirlapban» izgató czikkeit közre kezdte bocsátani, azonnal bálványa lett a nemzet hevesebb vérű részének, különösen az ifjúságnak. Kossuth tiszta hazafiui indulattal kezdte e működését; az ő tevékenységének végczélja egy volt a Széchenyiével: a hőn szeretett haza felvirágoztatása. De e czélhoz vezető útjaik homlokegyenest ellenkeztek. Kossuthban sok volt az ábrándozás; a pillanat fölhevűlésében kivihetőnek tartotta a kivihetetlent is, ha azt egyszer a haza üdvére vezetőnek találta. Széchenyi évtizedekkel előre látott és számított a jövőben; jobban ismerte mint bárki más az ország bajait, s tisztában volt vele, mennyit lehet ezekből Ausztria érdekeinek is számbavételével időről-időre

orvosolni. Széchenyi lépésről-lépésre akarta a tért meghódítani: Kossuth egyszerre, rohamosan jutni a czélhoz. Széchenyi előbb az anyagi érdekeket akarta előmozdítani: az országot vagyonossá tenni; ha ez megvan, a politikai szabadság magától megjő; ezért engedékenységet tanácsolt a politikai kérdésekben. Kossuth ellenben a politikai függetlenséget akarta előbb kivívni, s úgy gondolkozott, ha az megvan, akkor urak vagyunk itthon, s így az anyagi reformok terén is egy év alatt többre mehetünk, mint különben tíz év alatt. «Az anyagi haladás kedvéért, — mondá Széchenyi, — kezetfogva kell haladni a kormánynyal, hogy részéről ne találjunk akadályokra». — «Az anyagi haladás kedvéért, — mondá Kossuth, — teljes határozottsággal kell küzdeni a kormány ellen, és befolyását oly korlátok közé szorítani, hogy többé ne birjon gátakat vetni a haladás utjába». (*Falk*, Széchenyi és kora.) — Kossuth a köznépnek rögtöni, teljes emanczipácziójáért sürgette; Széchenyi, bár elvben föltétlen híve az egyenlőségnek, a néposztályok közti egyenlőséget a magyar nemzetiség erősbülésével lépést tartva akarta megvalósítani; mert attól félt, hogy a nemmagyar elemek nagy tömege idő előtt felszabadítva könnyen veszélyessé válhatnék a még meg nem erősödött nemzetiségre.

Széchenyi, ki annyira szerette és féltette nemzetét, keserűen jajdúlt fel Kossuthnak ezen eljárása ellen. Tollat ragadott, s már az 1841. év közepe táján megjelent „*Kelet népe*“ czímű munkája. Kifejti ebben a veszélyeket, melyeket a megindúlt új mozgalomban lát; éles látásával messze pillantást vet a jövőbe, s mintegy emberfölötti tehetséggel felruházva kimondja azon szomorú jóslatokat, melyek, fájdalom, idővel szóról-szóra beteljesültek. «A miként akkor, — mondja, — mikor a legnagyobb rész még aludt, — — bátorkodám — — a nemzetet halálos álmából kiméletlenül felriasztani s hangosan azt hirdetni, hogy a magyar még «lesz», hogy a magyarnak még «lenni kell»: azonképen kiállok ma is a sikra, — — s azt harsogtatom az egekbe megint, bár induljanak holt testemen keresztűl, bár gázoljanak becsületemben és jóhiremben: „*Veszély fenyegetí a a magyart*“. S valamint akkor mondám — s erről itéljen a jövő kor — «Álomkórságban dermedez

nemzetünk, de még van idő a felébredésre, sok azonban többé nincs»: úgy most megint azt mondom, — bár hallanák, kiknek anyaföldünk drága: — «Zavarnak vezéreltetik a nemzet, de van még idő a bal irányoknak elejét venni, van idő az itt-ott lappangó s még most tán igen, de később többé nem fékezhető tüzeket oltani, sok azonban már nincs!» Másutt így szól: «A Pesti Hírlap szerkesztője a helyett, hogy hatalmas tollával szebb napokat derítne szerencsétlen hazánkra, az alkotmány falain künn levő erők felingerlése és a vár felé uszítása által megtöri honi alkotmányos phallanxunkat, és ekkép nem marad el a *tökéletes elbomlás* és ennek ellentéte a *kényuralkodás*.» Majd Kossuth személye ellen fordúlt, s minthogy ennek emelkedő népszerűségét az ő csendes reformációjára s általában a nemzet üdvére nézve veszélyesnek látta: éles gúnynyal támadta meg ellenfelét, hogy népszerűségét alábbszállítsa. A rövidlátó közönség félremagyarázta Széchenyi e tettét. Azt mondták, hogy az arisztokrata a demokratát üldözi Kossuthban; azt mondták, hogy csupa önzésből népszerűségét félti tőle s irigykedik rá; sőt némelyek rosszakarólag árúlónak nyilvánították a nagy embert, mint ki a kormányt Kossuth elzáratására hivja fel.

Láthatjuk ebből, hogy a Széchenyi által megindított reformmozgalom túlment az általa kijelölt határokon. A magyar nemzet, ázsiai meleg véréhez hiven, a maga eszményét inkább feltalálni vélte Kossuth ábrándjaiban, mint Széchenyi számításaiban; tenni akaró ifjuhoz hasonlólag az érzelem jutott benne túlsúlyra az ész fölött, Ikarusként a napba akart röpűlni: a nemzet elidegenedett bölcs vezérétől, Széchenyitől s Kossuth Lajos lett szive bálványa.

Széchenyit a népszerűség elvesztése nem riasztotta vissza: haladt tovább előre a maga útján. Az országban ekkor két nagy politikai párt volt, úgymint a *konzervativok* és *szabadelvűek* pártja. Amaz a kormánynyal tartott s a haladást gátolni igyekezett; emez nagyrészt hódolt Kossuth gyorsan haladó módszerének s ellenzéket képezett a kormány ellen. Széchenyi, önmagához híven, nem állott most e pártok egyikéhez sem, és hogy tevékenységének mégis tért szerezzen, nem látott helyesebbet, mint azt, hogy a

kormányhoz csatlakozzék, mint a mely, Széchenyi felfogása szerint most őszintén és határozottan közeledett a nemzet óhajtásaihoz. A kormányhoz csatlakozott tehát, de nem azért, hogy ott a haladást gátló czélzatokat támogasson, hanem hogy a kormánynál időszerű reformoknak rést törjön s a kormányon levő államférfiakat oly útra terelje, melyen Magyarország jólléte előmozdítható. Mostantól fogva tehát az lett programmja, hogy a kormány segélyével vagy épen általa érje el azt, a mit Kossuth a kormány nélkül, sőt ellenére igyekezett elérni. Ezen álláspontjáról míg egyrészt kérlelhetetlenül ostorozta hirlapi czikkeiben Kossuth veszélyre vezető eljárását, másrészt nem vonakodott a szabadelvű párttal egyértelmen lenni s közösen törekedni oly czélokra, melyek az ő programmjában is benvoltak, s melyek valósítását a haza javára szükségesnek látta. Így küzdött pl. az 1843/4-i országgyűlésen, mint a felsőház tagja, a szabadelvű párttal együtt a birtokképességnek a nem-nemesekre is kiterjesztése s a közteher viselés (vagyis a nemesek megadóztatása) elvének elfogadása mellett. Majd az országos választmányhoz közhasznú terveit tartalmazó javaslatot nyújtott be, melynek pontjai közül álljanak itt e következők: «Budapestnek árvíztől megóvása s minden módon kifejtése. — Budapesttől kiindúlva 4, 5 vagy 6 közlekedési sugár kifelé az ország határáig. — Budapesten és az ország alkalmas helyein 5 reál-iskola felállítása. — Vizek szabályozása az országban.

Széchenyi, hogy közhasznú terveit valósíthassa, egy lépéssel ismét tovább ment, s 1845-ben *államhivatalt* vállalt el. A helytartótanácsnál t. i. a közlekedési ügyek vezetésére külön osztály állíttatott, s annak élére a király helytartótanácsosi czímmel Széchenyi grófot nevezte ki. Ellenei megint felhasználták az alkalmat, s azzal gyanúsították, hogy a kormány zsoldjába szegődött. Azt hitték (vagy tán nem is hitték, csak mondták), hogy a nemes grófot, ki az Akadémia alapítására 60,000 forintot adományozott, meg lehet vesztegetni 2000 frt évi fizetéssel! Ezen vádakra ő tettekkel felelt. Nagy buzgalommal fogott és látott hozzá egyik legnagyobbszerű gyakorlati művéhez, a *Tiszaszabályozáshoz*. Bejárta a Tisza vidékét, társulatokat alakított, a kormánynál évenkénti 100,000 forint se-

gélyt eszközlött ki a nagy munka létesítésére; tervébe fölvette, hogy a Tiszán is életbe léptesse a gőzhajózást. Utközben nagy lelkesedéssel fogadták mindenfelé; neve, legalább nehány pillanatra ismét népszerűvé lett.

Az 1847-i országgyűlés megnyilta előtt, midőn, látta, hogy az összeütközés a nemzet s az összbirodalom meg az uralkodóház érdekei közt mind közelebb jön: még egyszer hallatta jósszavait «Programmtöredékek» cz. művében. Az ész embere egész szenvedélylyel s a sok munka s honfiúi aggodalom által felizgatott szelleme kitöréseivel támadja meg Kossuthot, majd kéri a haza szent nevére, vonuljon vissza az izgatás teréről. Többek közt így szól hozzá: «Ha egykor, midőn már későn lesz, érezi s átlátni fogja s megvallani leszen kénytelen, hogy átok volt az, a mit fejünkre hozott és nem áldás: akkor ne mentse magát azzal, hogy nem volt a nemzetben egy hű is, a ki önnek csalálmait még idején kettétörni elég elszántsággal birt s tehetsége szerint igyekezett volna.»

Az 1847-i országgyűlésre Kossuthot Pest megye követül választotta, Széchenyi, hogy ellenfelének működését tőle telhetőleg ellensúlyozza, szintén beválasztatta magát az alsóházba. A közel multat tekintve, itteni szereplésétől kevés sikert várhatott ugyan; de haladnia kellett útján.

Nemsokára gyors fordúlat állott be Magyarország ügyeiben. Kossuth és társai terveinek, az alkotmány rohamos átalakításának, segítségre jöttek az európai politikai események. 1848. elején Ausztria olasz tartománya, Lombárd-Velencze, támogatva Szárdiniától, fellázadt Ausztria ellen. A franczia nép február végén elüzte királyát, Lajos Fülöpöt, s kikiáltotta a köztársaságot. Márcziusban Bécsben és Pesten is kiütött a forradalom. Az uralkodói jogok ellenében a népek a magok jogait követelték. Ausztria, szorongatott helyzetében, teljesítette a magyar ellenzék kívánalmait: Magyarország a bécsi minisztériumtól teljesen független kormányzatot nyert, pénz- és hadügyéről is önállóan rendelkezhetett. 1848. április 7-én szentesíttettek az új törvények s az *első felelős magyar minisztérium* életbe lépett. E minisztérium elnöke

Batthyány Lajos gróf, tulajdonképi mozgató lelke Kossuth Lajos lett.

Ez átalakúlás azonban nem a fejlődés érett gyümölcse, hanem a körűlmények kényszerítő hatalmának gyors eredménye volt. Az összes birodalom érdekei nem hozattak öszhangzásba Magyarország követeléseivel; nem jelöltettek ki részletesen a bécsi és magyar minisztérium hatáskörének határai, s az összeütközésnek Magyarország és a biradalom Lajtán túli része között előbb-utóbb be kellett következnie.

Széchenyi jól látta mindezt, s mégis belépett a minisztériumba, melynek tagjai évek óta az övétől annyira különböző álláspontot foglaltak el. Azt hitte talán, hogy hivatva van itt is mérsékelni Kossuth befolyását, és Batthyány sürgetésére meghozta a nagy áldozatot, elfogadta a miniszteri tárczát.

Kezdettek teljesűlni Széchenyi szomorú jóslatai. A demokratikus elvek idő előtti alkalmazása megzavarta a déli szlávokat, kik most, vakmerő izgatóktól elcsábíttatva, elérkezettnek hitték azon időt, melyben Magyarország felsőbbsége alól kiszabadíthatják magukat. Az április 28-án kinevezett horvátországi bán, Jellachich báró, felmondta az engedelmességet a magyar minisztériumnak. A bécsi minisztérium, hogy a horvátokban a magyarok követelései ellen támaszt nyerjen, mind nyiltabban a magát diktátornak kikiáltatott Jellachich részére állott. Már küszöbön volt a polgári háború.

Széchenyi már látta, mi fog nemsokára következni. Látta Kossuth forradalmi modorát, látta a kitörendő fajharczot, látta az osztrák fegyverek ellenséges villogását Magyarországon; féltette hazáját a közelgő megsemmisűléstől. — Kedélye már régóta borongó volt. Testi egészsége is már régóta nem volt szilárd. Bizonyos ideges izgatottság vett rajta sokszor erőt, s már a 30-as évek vége felé álmatlan éjjelekről panaszkodik, melyeket íróasztalánál gondolatokba mélyedve, vagy írással elfoglalva töltött. Remény és aggódás gyakran csupán physikai okokból váltakoztak nála. Újabb időben azon gondolat kezdte gyötörni, hogy ő az oka Magyarország vesztének, mert ha meg nem indítja a reformokat,

munkára nem ébreszti a nyugvó szellemeket, nem következik be a szomorú fordulat. Ez már a gyengülő, az izgalmakban kimerült lélek beteges képzelgése volt.

Szeptember elején heves összeütközése volt Kossuthtal a miniszteriumban. Ez is, s általában a katasztrófa közeledése Széchenyi izgatottságát oly fokra emelte, hogy orvosa s a gróf családja mindenkép rá akarták beszélni, hogy hagyja el Pestet s egy időre vonúljon vissza a nyilvános munka teréről. Széchenyi nem egyezett bele. Kétségbeesetten futkosott föl s alá szobáiban, azután barátaihoz ment, hogy nálok vigasztalást keressen. Lázas ingerültséggel beszélte el nekik, hogy Kossuth Buda várát véletlen megrohanás által elfoglalni, vagy a mint kifejezte, «a nemzet számára biztosítani» akarja. Ezért «kravalt» készít. Háromezer brüsseli fegyvere van elrejtve, melyet az állam költségén hozatott, de át nem adott. A nádor értesült az egész tervről, azonban fél minden eldöntő lépéstől. Míg Széchenyi ezeket elmondá, gerjedtsége perczenként növekedett. Kezének erei kiemelkedtek s majdnem csomókká dagadtak. «Én a csillagokból olvasok», kiáltott könyezve fel. «Vér és vér mindenütt! A testvér a testvért, a népfaj a népfajt fogja mészárolni engesztelhetetlenül és őrülten. Keresztet rajzolnak vérből a házakra, melyeket le kell égetni. Pest oda van. Száguldó csapatok dúlnak szét mindent, mit építénk. Ah, az én füstbe ment életem! Az ég boltozatán lángbetűkkel vonúl végig a Kossuth neve, flagellum Dei (= Isten ostora)».

. . . Nehány nap múlva elhagyta a gróf Pestet orvosa kiséretében, s a Bécs melletti Döblingben helyeztetett el, hogy ott elmebetegségét orvosolják. A hazáját szerető szív megtört a haza veszedelmének látásán!

---

Széchenyi életének *harmadik, sötét szakához* értünk. Hátra levő napjait, életének majdnem 12 évét, Döblingben, az elmebetegek házában élte le. Az első évben egészen össze volt roncsolva testi és lelki épsége; a betegnek rohamai voltak, és láz emésztette

életerejét. De az idő jó orvos. Lassanként visszanyerte a beteg testi egészségét, s lelki baja is gyógyúlni kezdett.

1849-ben a hazára is sötét napok borúltak. A szabadságharcz leveretett s a harczok pusztításait az önkényuralom zsarnoksága követte. A győztes hatalom felfüggesztette a magyar alkotmányt; az országot provinczziákra szaggatták, a bécsi miniszterium kormánya alá rendelték s idegen hivatalnokokkal árasztották el. A bécsi kormány, melynek élén Bach miniszter állott, meg akarta semmisíteni az alkotmányosságot és nemzetiséget, azon két alapelvet, mely Széchenyi politikájának fő oszlopait képezte.

Az 50-es évek közepén túl Széchenyi egészsége egyre erősödött. A hírlapokból és a Magyarországon megjelent könyvekből pontosan tájékozta magát a hazai állapotok felől; majd látogatásokat is fogadott el, s a Bécsben megforduló előkelő magyarokkal tanácskozásokat tartott a hazai ügyekről. Egész lelkével ismét a haza, a most már szenvedő haza állapota felé fordúlt, s terveket készített, hogyan lehetne *békés úton* megváltoztatni a szomorú állapotokat. Meg volt győződve, hogy az ifjú fejedelem minden jóra hajlandó lenne, ha bécsi tanácsosai áttörhetetlen kört nem képeznének körüle, s a magyarországi dolgok állásáról őszinte nyilatkozatokat nyerhetne. E czélból a hozzá gyűlt előkelő férfiakkal két izben is fölíratot készített, hogy az a fölségnek átnyújtassék, de a korona bécsi tanácsosai ezek átadását meggátolták. Ily úton czélt nem érhetvén, 1858-ban egy könyvet írt német nyelven («Ein Blick») s nyomatott ki Londonban, mert a sajtóviszonyok miatt Ausztriában nem jelenhetett volna meg. E könyvben, mely Ausztriában ugyan eltiltatott, de mégis sokan tudomást szereztek róla, tréfával és metsző gúnynyal ostorozza a Bach kormány hibáit és vastag tévedéseit, hogy ily módon megingassa ez államférfiak tekintélyét s az uralkodóra való befolyását.

1859-ben az európai politikában fontos események történtek. III. Napoleon franczia császár segítséget adott Victor Emánuel szárdiniai királynak, az olasz egység harczosának, Ausztria olasz tartományainak megtámadására. A magyar menekültek:

Kossuth, Klapka, Teleky László és többen összeköttetésbe léptek Napoleonnal, ki Magyarország fellázítását szükség esetén felhasználta volna Ausztria ellen. Klapka Olaszországban magyar légiót szervezett, Ausztria seregei Magentánál és Solferinónál 1859 tavaszán vereséget szenvedtek s Ausztria a hirtelen megkötött békében elvesztette Lombardiát.

Bent a hazában erős forrongásban voltak a kedélyek. Az elfojtott nemzeti érzület hangosan kezdett nyilatkozni. A protestans egyház jogainak megsértése élénk ellenszegülést szült; az országszerte megtartott Kazinczyünnepek s a magyar viselet felöltése azt bizonyították, hogy a magyar ismét élni akar. Sok helytt tettlegesen bántalmazták a német hivatalnokokat. 1860 márczius 15-én véres összeütközés volt a rendőrség és a pesti fiatalság közt. Magyarország izzó kráterhez hasonlított.

Széchenyi gyógyúló kedélyét mélyen megzavarták ez események. Attól félt, hogy Magyarországon az 1848 diki állapotok fognak ismétlődni; hogy a nemzet a külpolitikai viszonyokra számítva s rövidlátó vezetőkre hallgatva újra forradalom örvényébe sodródik, s megkísérti az Ausztriától való elszakadást. Mélyen zavarta az üdülő beteg kedélyét az is, hogy döblingi lakásán a rendőrség április 3-án házmotozást tartott, mert tán azzal gyanúsították, hogy a magyarországi mozgalom részben őtőle is ered. A beteg visszaesett előbbi állapotába; a haza és saját jövője felől a legsötétebb rémképek háborgatták. A nagy elme újra elhomályosúlt, hogy soha többé meg ne világosodjék.

... Ápril 8-án, épen husvét első napján, halva találták Széchenyit szobájában. Az őrület egy rohamában pisztolyt ragadott és saját kezével vetett véget életének.

Itthon a hazában e borzasztó hír roppant hatást keltett. Széchenyi 1849 óta visszanyerte volt régi népszerűségét. Iratainak minden szavában jóslatot kerestek, magasztalták, mint prófétát, mint oly államférfiút, ki egyedül látott mélyen a jövőbe. — Most az ámúlat első perczeiben nem akartak hitelt adni halála hírének, majd mikor ez iránt nem lehetett többé kétség, nem akarták elhinni, hogy öngyilkosság vetett véget életének. A köz-

részvét országszerte nyilatkozott sírja fölött. Az akadémia egy küldöttsége Bécsbe sietett, hogy a nagy magyar holttestét Czenkre, hol a család lakóhelye és sírboltja volt, lekisérje; Pestről nagy közönség akart menni külön hajón és vasúti vonaton a temetésre, de ez nem sikerülhetett; az egész nemzet négyheti gyászt öltött a halottért, a tanuló ifjak kalapjain is gyászfátyol lengett; a templomokban, vallásfelekezeti különbség nélkül, gyászistentiszteleteket tartottak a nagy ember emlékére. Az akadémia 1860. október 13-án ünnepet szentelt alapítója emlékének, s ez alkalomra készült Arany Jánosnak itt magyarázatra felvett költeménye.

(Folytatás következik.)

Komáromi Lajos.

# A LEGKÖRÜNKBEN ELŐFORDULÓ FÉNYTANI TÜNEMÉNYEKRŐL.*

## II.

**Az ég kék színe; az esteli és a hajnali pir.** A légkörünkben észlelhető fénytünemények tárgyalásánál a levegő által visszavert fény színéről még nem szólottunk. Az ég kék színe, mely a természet szemlélésénél mindenütt szemünkbe ötlik, valamint a hajnali és esteli pir pompás, változó színezete az emberi nemre mindig mély hatást gyakorolt, a miért is ezek képezték a vizsgálódások és magyarázatok főtárgyát, mihelyt az ember a színek egyszerű szemlélésével be nem érve, azok mibenlétét tűzte ki vizsgálódásainak tárgyául. Magyarázatuk azonban nem volt könnyű, mivel hijával voltak oly tünemény ismeretének, mely amazok megfejtésénél kiindulási pontul szolgálhatott volna. Ez volt azután az oka, hogy igen sokféle egymástól elütő, hamis vélemény jutott érvényre. Ezen tüneményeknek egy ilyen téves magyarázatát adta Leonardo da Vinci, aki azt állította, hogy légkörünk nem teljesen átlátszó közeg, és neki is mint minden ilyen közegnek azon tulajdonsága van, hogy a rajta áthatoló fehér világosság vörösnek, a fekete sötétség kéknek látszik. Ezen téves véleményhez csatlakozott később Goethe is.

Az imént említetten kívül különösen még három nézetet említhetünk anélkül, hogy azokat egymástól szorosan elkülönítenők. Az első nézet az, mely Newton-tól eredt és abból indul ki, hogy a fény visszaverődése a légkörben levő vízcseppek által történik, és a parányi cseppek által létrehozott fényhullámtalálkozás okozza

* Az első közleményt lásd folyóiratunk III-ik kötetének 385—394. lapjain.

a kék színt. A másik két vélemény a kék és vörös színek okát magában a légben keresi és az egyik azt állítja, hogy a lég nagyon gyenge kék színű s így annak színe csak igen vastag rétegekben vehető észre; a másik nézet a levegőnek azon tulajdonságot tulajdonítja, hogy a fehér fénysugarakban előforduló kék sugarakat leginkább vissza bírja vetni s a vöröseket átbocsájtani. Az utóbbi elméletet fogadták el leginkább, s kiválóan foglalkoztak vele Bouger és Brandes; ez utóbbi nagy tekintélyre emelte ez elméletet, s csak az esteli és hajnalpirnak változó színét magyarázta tévesen. Ha a levegő volna a reggeli és esteli pir vörös színének oka, akkor ennek tulajdonképen, — tekintve azt, hogy a lég mennyisége majd mindig egyenlő, — ugyanazon színűnek kellene lenni mindennap. De hogy ez nem úgy van, azt Brandes azon körülménynek tulajdonítja, hogy a légkörben lévő vízpárák nappal a kék színnek sok fehéret kölcsönöznek, miáltal az égboltozat tejeskék színű lesz, amint ezt a látóhatáron majd mindig és néha az egész égboltozaton észlelni lehet; épen ilyen hatást gyakorolnak a vízpárák este a vörös színre is, t. i. ezt többé-kevésbbé gyengítik. Ez azonban téves nézet, mert ha nappal a világosság fehér színt kölcsönöz a vízrészecskéknek, vagyis ha a vízrészecskék a fehér színt szóródás nélkül verik vissza, akkor ugyanazon párák, ha vörös sugarak által világíttatnak meg, vörös sugarakat vernének vissza, s az esteli pirt semmi esetre sem gyengíthetik. Ezen elmélet szerint a légkör színére befolyással bírhat azon út hossza, melyen a sugaraknak át kell haladniok míg szemeinkhez érnek, hogy megtörettnek-e útközben valamely vízrészecske által vagy sem az közönyös; a vízpárák az esteli pirnak nagyobb kiterjedést adhatnának ugyan, de színe általok változást nem szenvedne. De mi tudjuk, hogy az esteli pir színe különböző napokon különböző s a sárgás fehértől a sötét vörösig változik, miért is ennek okát nem a levegőben, hanem valami változásban kell keresnünk (Gehler's Phys. Wörterb. Art. Abendröthe).

Ezen három értelmezéshez újabban egy negyedik járult. Forbes ugyanis 1838-ban a greenwichi vasúton esetlegesen a kazánból kirohanó gőzön át nézvén a napot, narancsvörös színben látta.

Figyelmessé tétetvén ezáltal, e tüneményt szándékosan idézte elő a következő kísérlettel. Forbes a gőzkazánból kiömlő gőzön át éjnek idején lámpalángot figyelt meg s azt találta, hogy világossága a szelep közelében, melyből a gőz kiömlött, változatlanul tűnt fel; néhány centimeterrel feljebb kezdődött a narancsszín és körülbelül 50 centimeternyi magasságig mindig sötétedett, nagyobb magasságnál mindinkább átlátszatlanabb lévén a gőz, a láng világossága is gyengült, mígnem egészen eltűnt; s ha végül a már felhőalakú gőz egyes ritkább helyein tűnt elő a láng, az fehér színű volt. Ebből Forbes azt következtette, hogy a víz a levegőben három különféle alakban fordul elő: 1. a tulajdonképeni *gőzalakban*, a mikor igen átlátszó és színtelen, továbbá 2. *kis hólyagocskák* alakjában, melyek a ködöt és felhőket eredményezik; s végre 3. egy eddig ismeretlen alakban, mely mintegy az elsőtől a másodikhoz átmenetet képez és azon képességgel bír, hogy rajta át a fehér világosság vörös színben látszik. Ezen utóbbi állapotban fordulna elő Forbes szerint a levegőben létező víznek nagy része és általa hozatnék létre a fényes esteli és hajnali pir; a kék színre vonatkozólag Bouger véleményéhez csatlakozik.

Nem szükséges azonban a víznek új ismeretlen állapotát felvennünk, hogy az ég kék színét, valamint az esteli és hajnalpir vörös színét megmagyarázhassuk; megmagyarázható az Newton állításának nyomán is (Pogg. Ann. 76. kötet 188. l.,) ha a légkörünkben létező vízrészecskéket nem tömötteknek, hanem szappanbuborékokhoz hasonló, üres gömböcskéknek képzeljük. Ezen üres gömböcskék, avagy vízhólyagcsák falai igen-igen vékonyak, reájok is alkalmazható lévén Tyndall azon magyarázata, melylyel az ily testek színére vonatkozó kísérleteit megvilágosította. Az ily vékony átlátszó testek ugyanis a fehér fényt vastagságuktól függő különféle színben verik vissza. Az igen vékony test vastagságának bizonyos határáig csak a kék színt veri vissza; ezen határon túl — növekedvén vastagsága — a visszavert fény fehér, majd sárga, narancssárga, vörös, stb. a mint a színek a Newton-féle gyűrűkben egymásután következnek. Az ilyen vékony testeken átbocsájtott fény is megváltozik, de sokkal kisebb mértékben, mint a

visszavert, úgy hogy a fénynek több egymást követő egyenlő vastagságú rétegen kell áthaladnia, hogy a szín észrevehető legyen. Az átlátszó testek vastagságának előbb a visszavert kék fényre említett határán belül az átbocsájtott fény narancsvörös színű. — Derült napokon a légkörben létező vízburborékok igen vékonyak, s így csak a kék színt verik vissza, mely annál tisztább, minél derültebb a nap, vagyis minél kevesebb ily vízburborék létezik légkörünkben és minél vékonyabbak falaik. Erre valaki azt mondhatná, hogy ha légkörünkben a vízburborékok vastagabbak lesznek, akkor azok vastagságával az égboltozat színének is meg kellene változnia. De ha a már létező vízburborékok vastagabbak is lesznek, ezek fölött még mindig vékonyabbak is képződnek, s így a kék szín sohasem szűnik meg, hanem csak a vastagabb vízburborékok által létrehozott újabb színek hozzájárulása által módosulást szenved. Így nyerjük először a kék és fehér színek keverékét, azután a kék, fehér és sárgás színekét, továbbá a kék, fehér, sárgás és narancssárga színek keverékét, stb. Így nem érvényesítheti magát egy szín sem, hanem a többi színek az első kék színt gyengítik, s azt mindinkább a fehér színhez közelítik, s ezt a menetet csakugyan lehet észlelni, ha az ég borulni kezd. — Épen így magyarázható az átbocsájtott sugarak vörös színe is. Már fentebb említettük, hogy az igen vékony vízburborékoknál az átbocsájtott világosság narancsvörös; de míg a nap magasan áll az égen, e szín nem érvényesítheti magát, mert gyenge. Csak mikor a nap a látókör határához közeledik és fénysugarai hosszabb útjokban a vízburborékok sokkal nagyobb számán haladnak át, áll elő a vörös szín és képezi az esteli pirt, valamint a nap kelténél a hajnali pirt.

Az esteli és hajnali pir nem szorítkozik csupán csak a napkorongra, hanem annak környékére is messzire kiterjed, gyakran egészen az égboltozat ellenkező oldaláig. Ez úgy magyarázható, hogy, ha már egyszer a nap fénye vörös, akkor minden, a mit megvilágít, vörös színben tűnik elő. Az esteli és a hajnali pir vörös színe is, mint az ég kékje légkörünk állapotától függ, minthogy légkörünk növekedő nedvességénél több és több más szín hozzájáru-

lása által egészen a gyenge sárgás fehérig gyengíttetik. Nem egészen alaptalan tehát azon emberek jóslata, a kik az égboltozat vagy az esteli és hajnalpir színéből az időjárásra akarnak következtetést vonni; de minthogy ez még számos más körülménytől is függ, jóslatuk megbízhatlan.

Saussure oly készüléket is állított össze, melyet kyanometernek (kyanos, görög szó = kék) nevezett el és mely a kék szín 51 árnyalatából készített skálából állott, a fehér színből kiindulva fokonkint a teljes feketéig. Az észlelésnél evvel hasonlította össze az ég kék színét, míg olyan árnyalatot talált, melyhez az legközelebb állott, a mit állítólag meglehetős biztonsággal lehetett megítélni. Saussure ezt ugyan nem azon czélból tette, hogy az időjárásra következtetéseket vonjon, de az észleletekből a levegő nedvességének nagyobb vagy kisebb fokára mindenesetre lehet következtetni. Saussure készülékét csak az égi kékség e fokának meghatározására használta. Ezen készüléket Humboldt is használta útazásai közben. — Még Munke-nek állítását említsük meg, ki az ég kék színét optikai csalódásnak, csupán csak subjektiv színnek mondotta. Hasonló irányú fejtegetése ezen tárgynak a Young Helmholz-féle elmélet alapján olvasható a Termtud. Társulat közleményeinek 1880. októberhavi füzetében.

**A légtükrözések.** Sok népnél a legrégibb idők óta találhatók mesék holmi csodálatos látványokról, melyeknél fogva távoleső tárgyak a levegőben megkettőztettek, vagy oly tárgyak is tűntek elő, melyek a valóságban nem is léteztek. Ezen tünemények leirásai azonban oly tökéletlenek, vagy babona által elferdítettek és mesések, hogy azokra semmit sem lehet adni. Némelyek azonban ama mesés leírások közül későbbi hasonló észleletek által mégis valóknak bizonyultak és mibenlétök meg is fejtetett. Létrejönnek az ily tünemények különösen azon vidékeken, hol terjedelmes síkságok forró napsugaraknak vannak kitéve. Így pl. Napoleon egyptomi hadjárata alkalmával ilyen tüneményeket az európaiak addig ismeretlen kiterjedésben és szépségben észleltek. Alsó-Egyptom terjedelmes síkság, melyen itt-ott néhány természetes vagy mesterséges domb emelkedik. Ezen dombokon datolya- és fügefák által

környezett faluk építvék, hogy így az évenkint megujuló s hosszabb ideig tartó áradások ellen biztosítva legyenek. — Reggel és este semmi különöst sem lehet látni; de a mint a nap felkelte után a föld a nap forró sugarai által bizonyos fokig megmelegedik, a szemlélő előtt néhány kilométernyi távolságban köröskörül átalános áradás tűnik elő, a távolabb fekvő faluk egy nagy tóban elszórt szigeteknek látszanak, melyben visszás képök tükröződik le. A nagy távolság miatt a kép homályos. Közeledvén az ilyen faluhoz, a látszólagos part távozik és a falu előtt a víztükör mindinkább keskenyebb lesz, míg végre eltűnik; de a falu mögött változatlan marad (Gilb. Ann. 11. köt. 29 l.). Afrika és Arábia sivatagjaiban épen nem rendkivüli különös ezen ott „*serab*“ név alatt ismeretes tünemény; így a koranban a következő kitétel fordul elő: «A hitetlenek tényei hasonlók a «serabhoz» a síkságban; a szomjazó víznek tartja s oda érkezvén mit sem talál».

De a légtükrözések nem szorítkoznak csupán csak a forró vidékekre, hanem másutt is, természetesen a körülményekhez képest különböző tisztaságban fordulnak elő. Különösen ismeretesek voltak már régóta a hajósok előtt, jóllehet a tenger sok tekintetben hátrányos előállásukra; de legalább azon előnynyel bír, hogy sík felülete van. Itt a távoli tárgyak, pl. hajók vagy partok tükörképei nem vízben tűnnek elő, hanem levegőben közvetlen alattok visszás képökkel, mely néha egészen a víz színéig leér, néha pedig szintén a levegőben lebeg. Közép-Európának csak kevés síksága van, melyek egyenletes kiterjedésök és egyéb alkatuk által alkalmasak volnának arra, hogy e tünemény létrejöhetne; de itt sem oly gyér ezen tünemény, a mint azt gondolni lehetne. Hazánkban, különösen az Alföld síkságain, igen gyakori ezen — nálunk *délibáb* név alatt ismeretes — tünemény. De, mivel e tükrözések többnyire csak oly távolságban tűnnek elő, melyben a képet csak távcső segélyével lehetne tisztán szemlélni, a figyelmet nem igen vonják magokra. A mint azonban a múlt század második felében a természettudósok e tárgy iránt érdeklődni kezdettek, ezen valóban érdekes tüneményt gyakrabban vették észre mint annak előtte. Így Büsch már 1779. évben oly tiszta látványt szem-

lélt, mely leírása szerint az egyptomiakkal mérkőzhetik. Ő ugyanis Ottersbergből a tizenöt kilométernyire fekvő Brémát oly tisztán látta egy víztükör mögött lebegni s abban letükröződni, hogy barátai a vizet a Wesernek vélték és nem kevéssé csodálkoztak, midőn a két méter magas ottersbergi töltésen oda érkezvén a víztükör helyett szép zöld rétet láttak a város falai alatt elterülni. (Gilb. Ann. III. köt. 294. l.)

A légtükrözések magyarázatát légkörünk rendkívüli állapotában kell keresnünk. Hajdan ezen tünemény megmagyarázásánál különös súlyt fektettek a nedvesség egyenlőtlen eloszlására a légben; de úgy látszik, hogy ennek befolyása nem érdemel nagy figyelmet. Minden esetre a levegőnek a melegség által létrehozott s a rendestől eltérő állapota a legfontosabb. Ha ugyanis a nap földünk felületét jobban megmelegíti mint a levegőt, akkor földünk melegségét a közvetlen fölötte fekvő légrétegekkel közli, miáltal ezek ritkábbak s így könnyebbek lesznek a felsőbb rétegeknél; ennél fogva azok felemelkednek s a hidegebb rétegek alászállanak. De ha csendes az idő, akkor ezen kiegyenlítés csak lassan történik s az alantabb légrétegek folytonosan ritkábbak maradnak a felsőbbeknél. Ezen esetben a föld felületétől felfelé a légrétegek mindinkább sűrűbbek lesznek bizonyos határig, azon túl pedig a levegő rendes állapota áll be, azaz sűrűsége fogy; de ezen fogyás összehasonlíthatlanul lassúbb, mint az előbbi növekvés.

Legyen pl. $FF_1$ a földfelület egy részének keresztmetszete $É$ észlelőn, és a föld középpontján átmenő síkkal, mely ábránk síkjával azonos; továbbá $HH_1$ légkörünk azon rétegének keresztmetszete a most meghatározott síkkal, mely rétegen felül a levegő rendes állapotában, alatta pedig a fentemlített rendkívüli állapotában, azaz $FF_1$ felé gyorsan fogyó sűrűségű rétegekből álljon $AB$ az észlelt tárgy, $É$ az észlelő szeme legyen. Az adott körülmények között $AB$ tárgy minden pontjából egyenes irányban érkeznek sugarak az észlelő szemébe mint $AÉ$ és $BÉ$; de kedvező körülmények között, mint a minőket esetünkben feltételezünk, még más úton is juthatnak fénysugarak $AB$ tárgyból $É$-be. Pl. $AC$ és $BK$ irányú sugarak behatolván a levegő $HH_1$ alatt lévő rétegeibe,

a beesési függélyestől mindinkább megtöretnek a mint ritkább és ritkább rétegekbe érnek, míg $D$ és $L$-ben visszaverődvén — a beesési szöggel egyenlő visszaverődési szög alatt — sűrűbb rétegekbe hatolnak, minek következtében hasonló módon a beesési függélyeshez közelednek, a mint tőle előbb távolodtak, s így görbe pályán $É$-be érkeznek. Útközben — $N$-ben — az $AB$ tárgy két végpontjából kiinduló sugarak egymást metszik s a $B$-ből jövő sugár az $A$-ból jövő sugár fölé kerül, s miután a tárgy képét mindig a szembe érkező sugarak irányában látjuk, $AB$ fordított képét

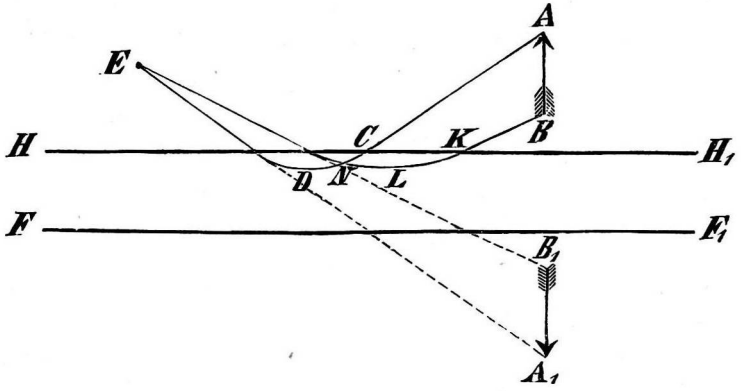


$B_1A_1$-ben fogjuk látni; tehát épen úgy, mintha $HH_1$ az ábra síkjára merőleges tükör keresztmetszete volna.

Megjegyzendő, hogy a szemlélt tárgy és a szemlélő szem nem léteznek szükségképen $HH_1$ fölött, a mint azt felvettük. Ha $HH_1$ alatt van mind a szem, mind pedig a szemlélt tárgy, akkor a tárgy valamivel mélyebben tűnik elő a mint valóságban van. Biot hosszas vizsgálódásai nyomán a következő eredményekhez jutott:

Legyen $FF_1$-nek ugyanaz a jelentése mint az előbbi ábrában és legyen $É$-ben ismét az észlelő szeme; akkor a légkörnek előbb leírt rendkívüli állapotánál az $É$-ből a föld felé nagyon ferdén eső fénysugár nem is éri a földet, hanem visszaverődés következtében felfelé irányíttatik. Legyen az ilyen sugarak között $ÉA$ a legalacsonyabb, mely még épen a föld felülete fölött menjen el anélkül, hogy azt érintené s általa felfogatnék, úgy hogy az útját $A$-n túl

$B$ felé folytathassa. Az elmélet ezen sugár $AB$ része alatt még egy más görbét határoz meg, $AC$-t, mely amazt $A$ közelében érinti s vele együtt a következő tulajdonsággal bír. Az $AC$ alatt fekvő pontokból nem érkezhetik fénysugár az $É$-ben létező szemhez, s így ez azokat nem is láthatja. Az $AC$ és $AB$ között lévő pontok mindegyikéből pedig két különböző úton érkeznek fénysugarak $É$-be, ezek tehát kettősen látszanak, mint az előbbi ábrában az $A$ és $B$ pontok. Végre a $CD$ fölött lévő pontokból a szem csak *egy* irányban kap fénysugarakat, azaz ezeket csak egyszerűen látja. Feltéve pl. hogy $FF_1$ végén kis domb léteznék házakkal és fákkal, mely domb $AC$ által $D$-ben metszetik, úgy hogy csúcsa $AC$ és $AB$ között feküdjék; akkor a földet csak $A$-ig látjuk, minthogy a további pontok $AC$ alatt feküsznek; továbbá látjuk a domb felső

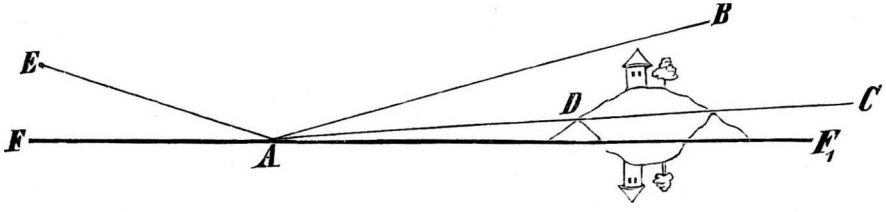


részét, alatta visszás képével; a többi tér a domb mögött látható égboltozat képével van kitöltve. Utóbbi úgy néz ki, mint víztükör, mely $A$-nál veszi kezdetét, s melyben a domb felső része szigetet képez. Ha e tüneményt a tengeren észleljük, akkor $FF_1$ már maga víz lévén, az égnek $A$-nál kezdődő képét nem nézhetjük valami más világosabb víznek, hanem akkor $A$ a látóhatárnak látszik, a hol az égboltozat kezdődik és az $A$ mögött látszó tárgyak $AC$ fölötti részei visszás képökkel a levegőben lebegni látszanak. Megesik, hogy tárgyak — különösen távolfekvő partok — visszás képök nélkül látszanak a levegőben lebegni. Ez gyakran csalódáson alapszik, minthogy a visszás kép a tárgy egyenes képétől meg nem különböztethető; más esetekben pedig, Biot szerint, különféle körülmények között a visszás kép sokkal kisebb terjedelmű, mint a tárgy, és így a tárgy képének nem ismerhető fel. Eddig felvettük, hogy a levegőrétegek a föld közelében melegebbek, rit-

kábbak lehetnek mint a földtől távolabb fekvők és a levegőnek ezen rendkívüli állapotából magyaráztuk a légtükrözési tüneményeket; ha már most fordítva képzeljük az ugyanilyen természetű légrétegeket úgy, hogy a legalsóbbak a leghidegebbek, legsűrűbbek s bizonyos magasságban a rendesnél gyorsabban történik az átmenet a melegebbekhez, akkor okvetlenül ugyanazon tüneményeknek kell létrejönniök, t. i. kell, hogy a tárgyak felett keletkezzenek tükrözések. De ezek sokkal ritkábban észlelhetők, mivel a szükséges feltételek is sokkal gyérebben esnek össze. 1798. évben az angol tengerparton Ramsgatenál Vince tanár egy tikkasztó délután on a következő tüneményt észlelte. Midőn a tengeren látható hajókat távcsövön át szemlélte, észrevette, hogy a hajók mindegyike felett azoknak többé-kevésbbé szabályos megfordított képe lebegett, épígy a távoli szirtek felett is. Ezen képeket több órán át változatlan tisztaságban észlelhette. Néha a fordított kép felett még egy más egyenes is mutatkozott. Ezen utóbbi jelenet is megmagyarázható Biot elméletéből; de csak igen kedvező körülmények között keletkezhetik s így felette ritkán észlelték. A jeges tengerek roppant jégtömegei nagy hideget terjesztenek magok körül és nyáron is a reájok eső napsugarak által csak keveset melegednek meg, minthogy a meleg nagyobbrészt felemésztetik az olvadás által; a felsőbb légrétegek ellenben azon időben, a mikor a nap folytonosan a látóhatár felett van, erősen megmelegíttetnek: úgy hogy tiszta derült időben majd mindig azon körülmény áll elő, hogy az alsó légrétegek sokkal hidegebbek a felsőbbeknél. Ezen vidékek tehát különösen alkalmasak arra, hogy itt ezen tükrözések gyakran keletkezhessenek. Scoresby-nek volt alkalma utazásain többször ilyen tüneményeket észlelhetni. Egy csendes derült napon távcső segélyével néhány távoli hajó felett azoknak visszás képét látta; s e képek gyakran sokkal nagyobbaknak látszottak, mint maga tárgy és néhány esetben meglehetős magasságban a hajó felett; de ha a tükrözés a hajóval érintkezésben volt, akkor a kép mindig kisebbnek látszott a tárgynál. Egy hajó képe több perczig látható volt, jóllehet maga a hajó a látóhatáron kívül volt. Egy másik hajó felett annak két képmását is látta: egy

visszásat és a felett egy egyeneset. Scoresby a légtükrözéseknek egy más nemét is észlelte a távol eső tárgyakon, melyek a látóhatárt szegélyezték. A partok melletti hegyek például a legváltozékonyabb alakokat öltötték fel: gyönyörű várakat és magas tornyokat varázsoltak szeme elé, melyek néhány percz alatt egy nagy ívvé, egy remek hiddá változtak át; a jéghegyek majd gúláknak vagy szobroknak, majd nagyszerű templomoknak vagy váraknak látszottak. Ezen pompás látványok nagyon hasonlítanak az olaszhoni s syciliai partokon, különösen Reggióban a tengerszoros felett kedvező körülmények között észlelhető úgynevezett «fata morgana» tüneményhez. Pater Minasi leírása szerint (Gilb. Ann. XII. köt. 20. l.) a vízben, mások szerint a levegőben, — a mit később Minasi is felemlít, mint e tünemény más módját — a tárgyak sokszorozva mutatkoznak, és számtalan oszlopsort és ívet, várakat, rendes szobrokat, magas tornyokat, nagyszerű palotákat ablakokkal és erkélyekkel, hosszú fasorokat és terjedelmes síkságokon legelő számos csordákat, a gyalogosok és lovasok seregeit és más különféle képeket természetes színben és állásban láttatnak velünk, melyek a tenger felületén rövid időközökben gyorsan felváltják egymást. A mint ezen és más leírásokból következtetni lehet, ezen tünemény fővonása az, hogy többnyire építményeket, tehát szabályos szerkezetű tárgyakat állít elénk, és ha esetleg más tárgyak is észlelhetők, ezek mindig bizonyos szabályosságot és egyformaságot mutatnak; mint Minasi leírásában pl. az állatok mindjárt egész csordákban, a fák sorokban és az emberek csapatokban fordulnak elő; továbbá, hogy ezen képek nem bírnak állandósággal, hanem alakjokat folyton változtatják, a mit a leírások majd gyors mozgásnak, majd pedig egyenesen átváltozásnak mondanak. Az eddigi légtükrözések magyarázásánál hallgatag felvettük, hogy a levegőnek sűrűségváltozása alulról felfelé akkép történik, hogy az egyenlő sűrűségű rétegek vízszintesek. Ezen feltétnek kedvező körülmények között megközelítőleg igen, de teljesen soha sincsen elég téve, hanem az egyenlő sűrűséggel bíró légréteg mindig kisebb-nagyobb görbületeket képez, mi által különböző pontjaiban különböző iránynyal fog bírni, s ezen eltérések hozhatják

létre a «Fata Morgana»-féle tüneményeket. Minthogy a képek tárgyai a szemlélőtől több kilométernyi távolságban vannak, könnyen átláthatjuk, hogy ez által a tárgy és a szem között több kép keletkezhetik. Hogy miképen történhetik ez, kitűnik ezen tünemény összehasonlításából egy más ismeretes tüneménynyel, melynél hasonló körülmények működnek közre. Szemlélvén ugyanis valamely távolabb tárgynak, legjobban valami lángnak képét a víztükrön, ez ha a víz csendes, tisztán határolva látható; de ha a víz hullámzó mozgásban van, akkor a lángnak igen sok képe jő létre, melyeket szemünk esetleg nem képes egymástól megkülönböztetni, hanem egyetlen fényes csíkká foglal össze. Ezen sokszoros kép az által támad, hogy a lángból jövő fénysugarak minden egyes hullámtól visszaverődnek. A fent leírt légtükrözések hasonlóképen keletkeznek: a tárgyból jövő fénysugarak az egyenlő sűrűségű görbe felülettel bíró légrétegekbe hatolván, egy pontból kiinduló több sugár érkezhetik különböző utakon szemünkbe, miáltal annak több képét látjuk, melyek esetleg szemünkben egygyé olvadnak, egyetlen csíknak látszanak s így a tárgyak nagy távolsága következtében képeik szobroknak, oszlopoknak és tornyoknak látszanak; ha szélesebbek s kiálló csúcsokkal bírnak, tornyokkal ellátott várakat láttatnak velünk stb., úgy hogy egész várost látunk pompás épületekkel. Végül még megemlítjük, hogy (jóllehet sokkal gyérebben) *oldalagos tükrözések* is észleltettek. A legfontosabb, melyről említés történik, az, melyet Jurine és Soret a genfi tón észleltek, a melynél körülbelől tizenöt kilométernyi távolságban egy hajót láttak oldalagos képével együtt mozogni. — Ez megmagyarázható az ottani helyviszonyokból, a hol ugyanis a hegyek hosszú árnyékaiban a levegő a part közelében hideg maradt, míg távolabb a parttól azt a nap erősen megmelegítette; és a hajó esetleg a part közelébe jutott.

Pokorny Ottó.

# A NŐ HIVATÁSA A SZÉP ELŐMOZDÍTÁSÁBAN.

A mit a képzőművészet remek művekben az utókorra hagyott, az egyptomiak és görögök templomai, a középkor dómjai, a Parthenon szobrai, a Vatikán freskói, egyszóval, a mit a művelt világ nemzedékről-nemzedékre, századról-századra bámúl és szépnek vall, ezt mind férfiak alkották, mindabban nőknek semmi érdemök sincsen. Igen kis, szűk tér az, melyen a nő szépízlését érvényesíthette; a művészet nagy birodalmában terjedelemre nézve kis helyet foglal el. Természetes hivatását ösztönszerűleg követve, a nő a házi tűzhely szűk határai közt mozgott és azt ékesítette kitartó szorgalommal, szerető türelemmel, tehetséggel és ügyességgel.

A nagy művészeten kívül, talán jobban mondva, mellette, létezik a szépnek még egy mezeje, hol a szép a hasznossal párosúl. Rendesen az ízlés birodalmának nevezik, habár mai napság inkább az ízléstelenség hazájának mondható. Kis-művészetnek is hívják; legyen a neve ezúttal: házi művészet. Ezzel varázsoljuk a mindennapi életet széppé, ez teremti a számtalan apró, kedves, bájos tárgyakat, melyekkel szépérzésünk minket körülvesz; ez díszíti falainkat, ez hozza lakásainkba ama harmoniát, ama szépséget, mely szemet és szívet egyaránt megörvendeztet.

Ez a nő birodalma. Itt van alkalma hivatását a szép előmozdításában követni. Itt ő a rendező szellem, az ő ízlése, az ő ítélete határoz, minden vagy közvetlenül, vagy közvetve az ő műve, az ő erdeme. És e hivatás, ha kis térre szorítkozik is, igen fontos. Csak gondoljuk meg, mily fontos az ember esthetikai mívelése! A művészet nemesíti erkölcseinket, gondolkodásunkat; magasabb

szellemi regiókba emel bennünket: javítja az embert és idealizálja az életet. E hatást azáltal éri el, hogy fölkelti bennünk a szép érzékét, melynél fogva a szépnek örülni tudunk; fölébresztett szépérzékünket pedig új meg új szép tárgyak által egyre táplálja. De nemcsak a nagy művészetnek van ily hatása; sőt sok, jelentéktelen apróságnak látszó szép tárgynak könnyebb hozzáférhetősége miatt legalább is épen oly mívelő hatása van, mint a művészet remek alkotásainak. Fontosak ez apróságok esthetikai nevelésünkben, hisz ezek közt töltjük gyermekkorunkat, ezek gyakorolják reánk az első esthetikai benyomásokat, ezek hatása alatt fejlődik ízlésünk; ezeket a fejlődő gyermeki lélek is fölfogja, míg a remekművek megértésére igen sok föltétel, mindenekelőtt érett elme kivántatik. Sokszor éveken át egyedül ily apróságok nyújtanak esthetikai táplálékot. Tehát a nő, ha házában a szépet mozdítja elő, saját ízlését, valamint családjáét és környezetéét míveli: ezáltal a nemzet, sőt az emberiség kulturáját viszi előbbre. Napjainkban ez még sokkal fontosabb, mint hajdanában, midőn a helyes műízlés sokkal általánosabb tulajdonság volt.

Hogyan oldhatja meg a nő e föladatot, melyet eléje tűztünk? Mi által növelheti családjában és környezetében a szépízlést? *Különösen két tényező által, az egyik: a női kézi munka; a másik: a ház díszítése.*

Lehetetlen volna itt a női kézi munka minden faját megbeszélni, azért csak a hímzésről szólunk, mert ez áll legközelebb a művészethez. Közbe majd alkalom nyílik oly megjegyzésekre is, melyek minden kézimunkára illenek.

Lépjünk be egy kézi-munka-kereskedésbe, vagy tekintsünk meg egy kézimunka-kiállítást, vagy nézzünk meg úgynevezett divatlapokat, melyek mellékesen még kézimunka-mintákat is hoznak — azon lehangoló meggyőződést nyerjük, hogy az illető körökben a díszítés legegyszerűbb törvényeit sem ismerik. Talán nem is sejtik, hogy egy minta kiválasztásánál meg is kell gondolnunk: vajjon való-e a minta arra a tárgyra, melyre alkalmazni akarjuk? Megfelel-e a tárgy czéljának? Hány példát lehetne fölhozni, nem is említve az óratartó gyanánt használt pillangókat, vagy

bogarakat, vagy papucsokat! Mintha csak Vénus-szobrot használnának koffernek. Egyszer egy hölgy művészek előtt említette, hogy férjét karácsonra hímzett székkel szándékozik meglepni, melyre arczképet hímez. Egyik művész szerény ellenvetésére, vajjon arravaló-e az arczkép, hogy az ember rá üljön? a hölgy azonnal észrevette hibáját. De elég baj, hogy nem jött rá magától. Ebből is látszik, hogy nem szokás ilyenek fölött gondolkozni. Pedig ha tudjuk és érezzük, hogy nem minden tárgy alkalmas minden helyre, vagy hogy az esthetikában vannak szabályok és okok, melyeket respektálni kell, akkor más esetekben nem fogunk hibázni, hol az ellenmondás kevésbbé szembetünő, mint a föntebbi példában. Mert ha nem illik, hogy ráüljünk egy arczképre, akkor az sem illik, hogy rátámaszkodjunk. Arczkép azért készül, hogy megnézzük, nem hogy elfödjük.

A barokk- és a rokoko-korszakból egy örökség maradt reánk, mely ellen protestálnunk kell. Akkor jött divatba mindent, mit a festő ecsete létrehoz, a gobelinszövésben utánozni. Így kerültek történeti, genre- és tájképek pamlagokra és székekre. Pedig a táj- és egyéb képekkel is úgy vagyunk, mint az arczképekkel. Arra valók, hogy fölfüggesztve gyönyörködjünk bennök. Vagy talán kényelmesebben ülünk, ha hímzett vagy szövött sziklákra támaszkodunk? Vagy jobban alszunk, ha fülünk alatt egy regényes pár légyottot tart? Vagy jobban pihen lábunk, ha a zsámolyt ölebecske feje dísziti?

Utóbbi példánál más, gyakori hiba jut eszembe. Arra is kell ügyelni, hová alkalmazzuk a díszítést. Így péld. nagyon elhibázott dolog zsámolyt ott díszíteni, hol majd a láb nyugszik. Ott a díszítés nem is látszik és be is piszkolódik. Azért a zsámoly szélét kell díszíteni. Lámpatálczákon is láthatni gyakran hímzett bokrétákat vagy efféléket a tálcza közepén, de a munka tökéletesen kárba vész, mert elfödi a lámpa. A tálczának is inkább a széle alkalmas díszítésre, mint a közepe.

De térjünk vissza a hímzett képekre. Ezek nemcsak butorokon, hanem mint önálló tárgyak is ijesztgetnek. Gyakorlati czéljuk nem lévén, műtárgyakként szerepelnek, melyek ép úgy, mint

a festett képek, gyönyörködtetésünkre akarnak szolgálni. Tehát egyedüli czéljuk a szépség és létezési joguk csak annyiban van, a mennyiben a czélt elérik. De vajjon lehetséges-e keresztöltéssel, azaz apró négyszögü területekkel, vagy akár minő más divatos öltéssel — mert mindannyi geometriai alakokat képez — lágy vonalakat, egymásbaolvadó színeket, szép és jellemző arczkifejezést létrehozni? Nem lehet. Érzi ezt a képet hímző művésznő, ki maga is kételkedve művének sikerében, a hímzett alakot lithografirozott fejjel látja el és ezáltal egy hiba helyett kettőt követ el, t. i. oly anyagokat köt össze, melyek épen nem egymáshoz valók, azonfölül szegénységi bizonyítványt állít ki magának, mert nyiltan bevallja, hogy olyasmibe fogott, mit nem bír keresztülvinni.

Mozaikszerüen összerakott koczkákkal, vagy tört vonalakkal nem lehet sem virágokat, sem tájképeket, sem emberi alakokat leírni, azért a kereszt- és minden egyéb modern öltés kizárólagosan díszítményi rajzra alkalmas. A természet utánzásáról a hímzésnek egészen le kell mondania. Egy eset képezhetne kivételt, t. i. mikor a hímzésnek távolról kell hatni, de a jóizlés ekkor sem fog belenyugodni. Ezzel a hímzést tulajdonképen igen kis térre szorítottuk. De e kis tér is elég fontos és az ügyes munkás, ha csak kissé fejlett az ízlése és némi fogalma van a színek szabatos elosztásáról, szép harmonikus egymásrahatásáról, képes lesz e kis tér határain belül maga alkotni és felszabadúl a rossz minták zsarnoksága alól.

Ha azonban a díszítményi rajznál egy fokkal magasabbra akarunk szállni, ha természetes vagy stilizált virágokat, képletes jeleneteket és csoportokat akarunk utánozni, el kell hagynunk a dilettantizmust és művésziebb kivitelt használni. A tizenötödik században, mikor a hímzés még igazi művészet volt és majdnem vetélkedett a festéssel, alig ismerték a most divatos öltéseket. Arczok és kezek ábrázolására egyedül a lapos öltést használták és igen helyesen, mert egyedül a lapos öltésben alkalmazkodik a szál a rajzhoz, csakis a lapos hímzés nevezhető művészetnek, csak ez enged szabad tért a fantáziának; úgy működik itt a tű, mint a festő ecsete, miért is a lapos hímzés tűvel való festésnek nevez-

hető. Egyébként a régi hímzés remek példái még egy nevezetes tanúlságot tartalmaznak: hogyan kell a lapos hímzés változatos alkalmazásával a főcsoportokat szépen kiemelve a legnehezebb föladatokat könnyen és hatással megoldani. Ebből áll mind a keleti, mind a középkori hímzésművészet nagy titka.

A hímzés nem szabad, önálló, hanem díszítő művészet. Nem teremt tárgyakat, de szépíti azokat, melyek már bizonyos czélra szolgálnak. Azért a művésznőnek tekintetbe kell venni, mi annak a tárgynak a feladata, melyre hímzése a szépség jellegét üti; azért csak oly díszítést szabad alkalmaznia, mely nem ellenkezik a tárgy természetével és a midőn ezáltal választása bizonyos korlátok közé van szorítva, egyszersmind egy kis gondolkodás megóvja őt nagyobb hibák elkövetésétől. A munkáskéz kérjen tanácsot a gondolkodó észtől. Intézze magamagához a kérdést, hogyan érheti el czélját leggyorsabban, legegyszerűbben, leghatásosabban. Mert a túlságosan fárasztó munka által nem emeljük a hímzés esthetikai becsét. A művészetben is az egyszerű hat legjobban. Minél egyszerűbb eszközökkel dolgozunk, annál többre becsülhetjük a sikeres eredményt. Mily fáradságos munka az úgynevezett kitöltés, midőn egyenlő öltéssel és egyszínű szállal nagyobb területeket födünk be, pedig egy darab selyem, egy darab szövet ugyanazt a szolgálatot tenné. A hímzés e nemét applikácziónak nevezzük. A keleti népek remekül használják; nagyobb elterjedése nálunk is kívánatos, mert segítségével kevés fáradsággal és csekély költséggel igen szép eredményt lehet elérni. Különösen czélszerű a lakás díszítésére, pl. terítőkre, draperiákra, párnákra stb. — és ezzel áttérünk a másik térre, melyen a nő tevékenységet fejthet ki a szépízlés előmozdításában, értem a lakás harmonikus fölszerelését, mely részben saját keze műve, részben az ő itéletétől, választásától függ.

Bizonyára megvan minden nőben a törekvés lakását keze munkájával földíszíteni, az üres falakat kedves apróságok által a szemnek kellemes nyugvóhelyévé varázsolni. Hisz a tapasztalat száz meg száz példával bizonyíthatná, hogy a női szellem ilyenekben rendkívül finom, tapintatos műérzéket tanusít. És mégis,

hány hibát követnek el, mennyi időt és fáradságot pazarolnak haszontalanságokra, mennyit azáltal, hogy műtárgyakat nem használnak illő helyen.

Általában úgy látszik, hogy a hímzés nem foglalkozik eléggé a lakás díszítésével és a hol megteszi, nincsen benne köszönet, mert ferde irányt követ. Ide számíthatjuk a nagy, több havi munkát kivánó szőnyegeket, melyek végre is csekély tartósságuk és költséges voltuk miatt rosszúl töltik be hivatásukat. Kár a ráfordított időért és fáradságért, mert a szövés csekélyebb fáradsággal egyszerűbb módon praktikusabbat és szebbet állit ki. A hímzés finomsága miatt nem alkalmas nagy területek díszítésére. Sőt kisebb terítőkre, bútorokra, párnákra sem ajánlatosak a túlságosan fáradságos hímzésfajok. Legyen jelszavunk: egyszerű módon minél szebbet! Mily szépen és egyszerűen díszíthetnénk terítőket, függönyöket, kendőket stb. színes szalagok vagy zsinórok fölvarrása által! És mily nagy hatást lehetne az applikáczióval elérni, ha hölgyeink tudnának vele bánni! Persze itt is tisztában kell lenni föladatunkkal, itt sem szabad elfelejteni, hogy munkánknak nem a ráfordított fáradság, hanem az elért siker kölcsönöz értéket és hatást. Itt sem szabad sem mintát, sem színt csak azért választani, mert az magába véve szép; szép szín, szép minta is zavarhatja az összhangot, ha rossz helyen van alkalmazva, ha nem illik környezetéhez. Azonban hölgyeink csak úgy fognak e követeléseknek eleget tehetni, ha van egy kis esthetikai míveltségük.

Még egy hibát kell e helyen említenem, mely nagy mértékben rontja lakásaink szépségét. Rendesen aránylag igen drága bútort vásárolunk és hogy megőrizzük, a mi annyi költségünkbe került, bevonjuk fehér lepellel. Nem azért birjuk-e a szépet, hogy benne gyönyörködjünk? Nem volna-e czélszerűbb olcsóbb, vagyoni állásunknak megfelelő oly bútort beszerezni, melyet nem kell túlságos gonddal mindenféle viszontagságok ellen megvédeni? Praktikus szempontból ugyan nem tehetünk semmi kifogást az ilyen áthúzatok ellen, de bizony az esthetikailag mívelt szemet igen-igen nagyon bántják. E puritán szokást követve, fehérnemünkről is számüztük a színeket. Pedig ezt különösen az asz-

tal- és ágynemüre nézve kell sajnálnunk. Mily szép színes asztal- és ágynemüt hagytak ránk dédanyáink. Esthetikai szempontból igen kivánatos, hogy a régi jó példát kövessük. És hány nőnek juttatnánk állandó foglalkozást, még hozzá oly foglalkozást, mely a szemnek mindig új meg új örömet okoz.

A nő helyes itélete mindenekelőtt ott szükséges, hol ő csak közvetve működik, így a falak díszítésénél, a színek meghatározásánál, szőnyegek és bútorok kiválasztásánál, elosztásánál stb. stb. Éreznie kell, ha valami nincsen helyén; éreznie kell, hol van hézag, hol van a kelleténél több. Szabadon választhat egyéni ízlése szerint bútort és fali díszt, de tudnia kell, milyen színű díszítményt kell az alapszíneknek alárendelni. Ha idegen lakásba lépünk, első pillanatra meglehetős hű képet alkothatunk magunknak a házi asszony esthetikai müveltségéről. Egyik helyen, bármily vakító legyen is a pompa, daczára selyemnek, márványnak, alabastromnak, daczára remek festményeknek és mindennek, mivel a művészet lakásainkat szépíti, a levegő ólomként nehezedik ránk, fázunk, érezzük, hogy itt egyedül divat és üres udvariassági szabályok uralkodnak. Egy másik lakás távol áll fény- és gazdagságtól, egyszerű bútorok töltik be, de a lehető legügyesebb elrendezéssel. Látszik, hogy minden darabnak a ház úrnője jelölte ki helyét. Növények, apró csecsebecsék, bárminő szerény tárgyak legyenek is azok, melyek a lakást díszítik, — de azonnal észreveszszük a ház asszonyának jó ízlését, kedvesen hat ránk a szerető gond, mely minden apróságon érezhető, a társalgás azonnal kedélyes jelleget ölt, egyszóval: szivesen jövünk és nehezen válunk el.

Mindezekből láthatjuk, hogy a szépízlés fejlesztése a nőnevelésnek igen fontos részét teszi. Esthetikai müveltsége által a nő fejleszti a gyermekekben a szépérzéket, körülveszi szép tárgyakkal, nemesíti érzését és gondolkodását és képesíti azon tiszta örömek élvezésére, melyeket egyedül a művészet nyújt.

Falke Jakab után:

Harrer Paula.

# A M. KIR. ÁLLAMI ELEMI TANITÓNŐKÉPEZDÉK TANTERVE.

Folyóiratunk mai számában közöljük az állami elemi tanítónőképezdék tantervét. Nem tehetjük ezt minden észrevétel nélkül már csak azért sem, mert az újítások, változtatások mindig ellenállhatatlan erővel kényszerítik az embert az összehasonlításra, a bírálásra.

Örömmel konstatáljuk mindjárt észrevételeink elején, hogy az összehasonlítás az új tantervnek válik javára; meglátszik rajta hogy készítői tapasztalatok s pedig közvetlenül szerzett tapasztalatok alapján dolgoztak. Erre mutat legalább az a körülmény, hogy mindaz, mit az újabb pedagogiai elvek — a hazai viszonyok tekintetbe vételével — a régibb tantervben elitélendőnek tartottak, az új tantervből töröltetett vagy legalább helyesebb alakban és beosztásban soroztatott a többi tárgyak közé.

Közoktatásunk ujjáalkotása óta (rövid 13 év) ez már a harmadik tanterv tanító-képzőintézeteink számára; s a mily hanyatlást és visszaesést jelez az 1877-iki az elsőhöz, az 1868-ikihoz képest, ép oly haladását és emelkedését mutatja az új tanterv pedagogiai nézeteinknek az utolsó néhány év alatt. Az első, 1868-ik évi tanterv, bár külföldi minták után készült s a tiszta theoria munkája volt, határozottan jobb volt — csupán a tanítónőképezdék tervét értem — a másodiknál. Jobb volt különösen azért, mert nem halmozott túlságos sok anyagot fel s az elemi leányiskolák tantervét lépésről-lépésre figyelembe vette.

A tapasztalat rövid időn azt mutatta, hogy a tantervbe felvett anyagot a tanítónőjelöltek könnyen, eredményesen elvégezik

s hogy lelkesültségük és buzgalmuk mellett ugyanazon idő alatt bizvást több anyagot is képesek lennének feldolgozni. Ezen tapasztalathoz járult, hogy a vidéken is, sőt a fővárosban is hangek emelkedtek, melyek nyiltan kimondották, hogy a tanítók alkalmazásánál a férfitanítók már csak azért is elsőségben részesitendők, mert a képzőintézetet magasabb fokú képzettséggel hagyják el. Hivatkoztak is a tanterv megfelelő lapjaira, melyekből ez állítás beigazolható volt.

Bár e vádak minden pedagogiai alap hijával voltak, mégis a tanterv revideálására 1877-ben összehivott enquete tagjait kisebb-nagyobb mértékben befolyásolták, s igy a fentjelzett tapasztalat által is támogatva keresztül vitetett, hogy a férfi-tanitónőképezdék számára ez alkalommal ujjáalakított tanterv a tanitónő-képezdék számára is kötelezővé vált.

Ez a tanterv volt használatban minden állami tanító- és tanitónőképezdénél maig.

Ez a tanterv pedig egy igen nagy hibában sinylett. Tömérdek anyagot halmozott fel s tömérdek időre kötötte le a növendéket az iskolapadokhoz. Személyes tapasztalataink nem szólnak arról, hogy milyen eredményeket mutattak fel a tanterv mellett a tanitóképezdékben. A több oldalról hallott felszólalás, meg az a tény, hogy ez idő óta a budapesti várbeli tanitóképezde három eves tanfolyamát szükségesnek látták négy éves folyammá változtatni, azt hiszszük helyes következtetésre vezetnek, ha azt állítjuk, hogy a tanitás eredménye a tanterv alapját képező tömési rendszer mellett a férfi-tanitóképezdékben sem lehetett kedvező.

Azt azonban bátran állithatjuk, hogy ez a tanterv, a tanitónőképezdék szellemére bénító hatással volt. Az a folytonos iskolapadokban való görnyedés és megfeszített szellemi munka teljesen lenyügözé a lelkesedést, mely előbb a tanítójelölteket oly igen jellemzé, s melyet az előtt az életbe is hű társul vittek magukkal. A mily bágyadt tanulók voltak ép oly bágyadt tanitónők lettek, kiknek a munka is, az élet is teher. Lehetetlen volt ezt a változást a tanitónőképzőintézetek vezetőinek észre nem venni; lehetetlen volt módokról nem gondolkozni, melyek által ezen az egész tani-

tónői intézményt veszélyeztető — bajokon segíteni lehetne. A baj okát könnyű volt felismerni, s e felismeréssel együtt elő állott a tanterv megváltoztatásának égető szüksége. Ilyen tapasztalatok készítették elő a tanítónőképezdék harmadik, 1881-iki tantervét. Ezek a tapasztalatok tették szükségessé, hogy a régibb szellemölő rendszertől megválva, a tanítvány munkája megkönnyíttessék, illetőleg munkássága önállóbbá szabadabbá tétessék. Így határoztatott, hogy mivel a tananyagot sokkal redukálni nem lehetett, anélkül, hogy ez az életbe kilépő tanítónők míveltségének rovására ne essék, a három évfolyamra kiszabott anyag négy év alatt dolgoztassék fel; azaz a legújabb tanterv értelmében az állami tanítónőképezdék négy évfolyamúvá bővíttettek ki.

A ki tudja, hogy a legtöbb 14 éves leányka — ez a felvételre a törvény által kiszabott életkor minimuma — mily kevés fejlettséggel s komolysággal lép a tanítónőképző intézetbe 17 éves korában mily csekély fokú érettséggel, mily fejletlen világnézlettel hagyja el azt: bizonyára örömmel üdvözli közoktatási kormányunk e bölcs intézkedését. Annál is inkább mert ez az intézkedés tette lehetővé, hogy a kiszabott tananyag necsak módszeresebben és alaposabban dolgoztassék fel, hanem hogy az a leendő tanítónőknek mintegy vérévé váljék; ez az intézkedés tette lehetővé, hogy a tanítónőjelöltek ismét minden túlterheltetés nélkül lelkesültséggel tanulhatnak s az önképzésre, a tökéletesedés e legkiválóbb eszközére nem csak útmutatást, de kedvet is nyerhetnek s vihetnek magukkal az életbe.

A mily örömmel jegyeztük fel a fentebbieket, s a mily örömmel láttuk, hogy a heti óraszám maximuma 34 helyett 28 lett, ép oly sajnálattal vettük észre, hogy a tanítónők *gyakorlati* kiképzésére még mindig nem fektet elég súlyt a tanterv. Ennek a szükségnek korántsem tesz eleget az a körülmény, hogy a gyakorlati tanításra hetenként két órával többet vettek fel. Szerintünk a negyedik évfolyamnak túlnyomólag ismétlőnek kellene lennie; nem annyira új ismereteket nyújtani mint az eddig tanultakat megszilárdítani, tudatossá tenni, összefoglalni.

Minden ismeretágnál, de különösen a *mennyiségtannál* kellett volna ezt tekintetbe venni.

Helyes ugyan már csak a logikai képzés czéljából is, hogy a növendékek algebrai és mértani ismeretek elsajátítására vezettetnek; de hogy a negyedik évfolyamnak csakis ez képezze tantárgyát, az már csak azért sem helyeselhető, mert a növendék könnyen elfelejti így a tanítási anyagnak ép azt a részét, melyre tanítási pályáján legtöbb szüksége lesz. — Emellett úgy tetszik nekünk, hogy épen a IV. osztályra, hol «az eddig tanultak ismétlése» is kivántatik tulságos sok anyag vétetett fel. A második és harmadik *hatványra emelést* és *gyökvonást, az egy-* és *két ismeretlenű egyenleteket, számtani és mértani sorokat meg a kamatos kamatok számítását*, ha még oly felszínesen veszszük, sem végezhetjük el egy esztendő alatt heti két órában. Szerintünk az algebrai alapmiveleteket az első és második osztályban a közönséges számok alapmiveletével kapcsolatosan végezhetjük el; az egyenleteket taníthatjuk és alkalmazhatjuk a III. osztály anyagával kapcsolatban, s így a IV. osztályra a kamatos kamatok számitását előkészítő haladvány sorok az összes tanítási anyag ismétlése mellett is könnyen elvégezhetők volnának. Ilyen beosztás mellett nem gyötrenők a tanítványt két izben — az I. és III. osztályban — ugyanazon száraz igazságokkal: közös többes kikeresése, törtek müveletei stb.; hanem érdekeltséget és tanulásvágyat kelthetnénk benne az által, hogy a közönséges számok miveleteinél levont igazságokat algebrai mennyiségeken is bemutatjuk neki.

Nem terjeszkedhetünk ki ez alkalommal minden egyes tárgy tüzetesebb megvitatására; de szükségesnek ismerjük azt el, s örömmel adunk helyet illetékes körökből eredő idevonatkozó véleménynyilvánitásnak.

Most csak azon el nem fojtható észrevételünket iktatjuk még ide, hogy *az embertan kapcsolatban az egészségtannal* mind a neveléstani mind a természettudományi tárgyak czimén felvétetvén az első osztály anyagául, a tantervnek gondoskodnia kellett volna e két tárgy egyeztetéséről; vagy — talán helyesebben — a neveléstannal kapcsolatban egy későbbi osztály anyagává is, kellett volna

az embertant tenni, hogy e fontos ismeretek ismételve kerülhettek volna a tanító növendékek elé.

Nem hallgathatjuk el ezeken kívül affölötti sajnálatunkat sem, hogy a rajzolás anyagául a *ponthálózatba való rajzolás* ismét felvétetett. Alkalmunk volt sokszoros tapasztalatot szerezni arról, hogy ez a német pedagogusoktól hozzánk származott rajztanítási rendszer nem csak úgyszólván semmi eredményre nem vezet; de a rajzoláshoz való kedvet is kiöli a növendékekből; emellett szemrontó és szellemölő, s ha látszolag gyorsabban vezet is eredményre, tartós sikere nincs, önállóságra pedig egyáltalán nem vezet.

Ezen kisebb-nagyobb hiányok daczára azonban a tanterv nem csak használható, nem csak jobb a két elsőnél, de határozottan jó is és helyes alkalmazás mellett a legjobb tanítási eredményekre vezető lehet s ezért azon reformok alapján, melyeaz új tanterv a tanítónőképzőkben megvalósít, bizton várhatjuk tanítónőképzésünk helyes irányú fejlődését. A megváltoztatott tanítási tervezet azonban önkénytelenül is azt az óhajtást kelti fel lelkünkben: bárcsak a most fennálló, és sok fogyatkozásban sinylő vizsgálati rendszeren is mielőbb czélszerű javításokat vennének foganatba. Bizony-bizony egy olyan országos vizsgáló bizottság szervezése sok eddig tapasztalt hiányon segítene, s a képesített tanítónők egyenlő képességi fokáról a mostaninál megbízhatóbb garanczíát nyújtana.

A szóban forgó miniszteri tanterv teljes szövegét a következőkben adjuk:

## Hit- és erkölcstan.

I. II. III. osztály. Hetenkint 2—2 órán.

### Neveléstani tárgyak.

**I. osztály. Hetenkint 3 órán.**

Embertan, testtan, kapcsolatban az egészségtannal. A lélektanból, tekintettel a növendékek szellemi fejlettségi fokára, annyi tanítandó a mennyit az érzékekről szerzett ismeretek kapcsában, a képzetről és ebből kifolyólag a gondolkodás legfőbb alakulásairól (fogalom, itélet, következtetés) egészen elemiesen és gyakorlatilag meg lehet tanítani,

ezzel összeköttetésben a beszéd- és értelemgyakorlatból a három első szakaszt és az irva-olvasás megismertetését.

A nevelés és oktatástanból ide vonatkozó s a lélektannak megfelelő ágai, u. m. a nevelés fogalma, a testi nevelés főbb szabályai, az iskolai oktatás s annak tárgyai.

### II. osztály. Hetenkint 3 órán.

1. A népiskolai egyes tantárgyak tanmódszere, a mennyire lehet történeti alapon kifejtve úgy, hogy a módszertan történetének idevágó adataival világíttassék meg.

2. első osztályban elemies lélektani ismeretek, úgy a neveléstan, mint az egyes tantárgyak módszerénél gyakorlatilag alkalmazandók, ezen alkalmazások által a lélektani ismeretek kibővíttessenek s rendszerbe foglaltassanak. A módszertan kapcsában fejtessenek ki egyszersmind a tanítás legsarkalatosabb alapelvei is.

A II. osztály növendékei egyszersmind kisebb csoportokra osztatnak s csoportok egymást felváltva a gyakorló iskolai tanítást egyhuzamban mindaddig szemlélik és hallgatják, míg a tanterv minden egyes tantárgyának tanítása, legalább egyszer elő nem fordult. A növendékek a gyakorló iskolában szerzett tapasztalatokat irásba foglalják, mely dolgozatokat előbb a gyakorló iskola tanítója, azután pedig a módszertan tanára fölülvizsgál.

### III. osztály. Hetenkint 3 órán.

A második osztályban nyujtott neveléstani és módszertani ismeretek gyakorlatilag alkalmazandók, hogy ez által a nevelési és tanítási eljárás kellő megvilágítást nyerjen. Ezen ismeretek nyomán kezdik meg a növendékek a gyakorlati tanítást, még pedig egyszer egy héten két növendék két osztályban, két különböző tantárgygyal foglalkozik, mely tanítás a törvény által kijelölt s eddig is szem előtt tartott sorrendben tartatik meg.

A neveléstanból folytatják s befejezőleg tanúlják a kedély, szépészeti érzelem, erkölcsi akarat és fegyelemre vonatkozó ismereteket.

A népiskolai tanítók és iskolák számára kiadott legjelesebb tankönyvek és eszközök megismertetését is gyakorolják, hogy mindazon tárgyakat alkalmilag a kivánt methodikai öntudatossággal felhasználhassák.

### IV. osztály. Hetenkint 6 órán.

A nevelés- és oktatástan történelme, különös tekintettel az elemi oktatás és népiskola fejlődésére, hetenkint 2 órán.

A gyakorlati tanításokat a gyakorló iskolában a növendékek sorrendben végezik, még pedig egy tantárgygyal egy növendék teljes óráig foglalkozik egy osztályban, a módszertan tanára által megállapítandó tantárgyakból, a gyakorló iskola tan- és óratervének figyelembe vételével ketenkint 2 órán. Egy órában ismét hetenkint tanit 2 növendék félfél óránkint más-más osztályban. Egy órában pedig a szokott módon a

birálatot tartják meg. Továbbá megismerkednek a növendékek a tan- és óraterv készítésével, az iskolai anyakönyvek, naplók, leltárak vezetésével.

**Magyar nyelv.**

**I. osztály. Hetenkint 3 órán.**

*a)* Olvasás: A gépies-, értelmes- és szép-olvasás; olvasottak fejtegetése tartalmilag és nyelvtanilag.

*b)* Az előadás gyakorlására verseket és prózai darabokat tanulnak könyv nélkül és gyakorolják azok elszavalását.

*c)* Nyelvtan: Az egyszerü mondat és ennek alapján a szótan és hangtan.

*d)* Fogalmazás: Az olvasottak emlékezetből való leirása; kisebb leirások.

Egymás dolgozatai fölött véleményt mondanak.

**II. osztály. Hetenkint 3 órán.**

*a)* Olvasás: Az olvasás mindhárom nemét költői és prózai müveken gyakorolják; az olvasottak reprodukálása és esthetikai és nyelvtani fejtegetése.

*b)* Az előadás gyakorlására mindkét nemű irályi darabokat tanulnak szavalás végett.

*c)* Fogalmazás: Az olvasottak reprodukcziója; nagyobb irásmüvek vázlatos kivonata; leirások és elbeszélések dispozicziója; önálló leirások.

**III. osztály. Hetenkint 2 órán.**

*a)* Olvasás: A különféle költői müfajok legjelesebb képviselőinek olvasása és ennek alapján költészet- és verstan.

*b)* Az előadást remekebb darabok megtanulásán és elszavalásán gyakorolják.

*c)* Az egyszerü- és szépirály elmélete; rövid vers- és kötészettan.

*d)* Fogalmazás: Különféle ügyiratok szerkesztése; rövidebb értekezések.

**IV. osztály. Hetenkint 2 órán.**

*a)* Olvasás: Időrendben különféle korbeli magyar irókat olvasnak.

*b)* Az előadást itt is kiváló költői daradokon és szónoklatokon gyakorolják.

*c)* A magyar irodalom történetének áttekintése.

*d)* Fogalmazás: Neveléstani, irodalmi, történeti stb. tartalmu értekezések.

**Német nyelv.**

**I. osztály. Hetenkint 3 órán.**

Egyszerű és bővített mondatokat fordítnak és élő szóval alkotnak, s megtanulják az ezek megértésére szükséges nyelvtani alakokat és szókötési szabályokat.

II. osztály. Hetenkint 3 órán.

A bővített és összetett mondatok szó- és irásbeli szerkesztésével és azok fordításával gyakorolják magukat, megtanulván egyszersmind és folytatólag az ezek alkotására szükséges nyelvtani alakokat. Igy átmennek könnyebb olvasmányok fordítására.

III. osztály. Hetenkint 2 órán.

A német nyelvből anyanyelvre és megfordítva szó- és irásbeli gyakorlataikat folytatják, fokonkint haladva mindig nehezeb olvasmányokra. Könyv nélkül tanulnak s szavalnak néhány könnyebb verset.

IV. osztály. Hetenkint 2 órán.

Nagyobb költői remekművek és jeles neveléstani értekezések olvasása tartalmi és esztheticai fejtegetésekkel. Az olvasottak kivonatos reprodukcziója szolgál irásbeli gyakorlatul.

Nehány verset megtanulnak és szavalnak könyv nélkül.

**Mennyiségtan.**

*a) Számtan.*

I. osztály. Hetenkint 2 órán.

1. A tizesrendszer.
2. A négy alapművelet: *a)* egész számokkal, *b)* közönséges és tizedes törtekkel.
3. A közönséges törteknek átváltoztatása tizedesekké.
4. A számok oszthatósága.
5. A legnagyob közös-osztó és
6. A legkisebb közös-többes kikeresése.
7. A négy alapműveletet illető számtani igazságok.

II. osztály. Hetenkint 2 órán.

1. Ismétlése a négy alapmüveletet illető számtani igazságoknak. 2. Arányok és aránylatok. Hármas feladatok: *a)* egyszerüek, *b)* összetettek. 4. Egyszerü kamatszámítás. 5. Százalékszámítás: *a)* az adásvevésnél a nyereség vagy veszteség százalék szerinti kiszámítása; *b)* rabatt; *c)* brutto, tara, netto; *d)* disconto; *e)* agio; *f)* biztosítási dij.

III. osztály. Hetenkint 2 órán.

A) *Közönséges számtan.*

1. Határidő- és középpercent-számítás.
2. Társasági számítás: *a)* egyszerü, *b)* összetett.
3. Vegyítés-számítás.

B) *Algebra.*

1. Ellentett menyiségek.
2. A négyalapmüvelet: *a)* egész-, *b)* törtszámokkal.
3. Hatványozás } közönséges számjegyekkel.
4. Gyökfejtés }

**IV. osztály. Hetenkint 2 órán.**

1. Ismétlése az eddig tanultaknak.
2. Második hatványra emelés és második gyökfejtés algebrai képlet nyomán.
3. Harmadik hatványra emelés és harmadik gyökfejtés.
4. Egyenletek: *a)* egy, *b)* két ismeretlennel.
5. Progressiók: *a)* arithmetikai, *b)* geometrikai.
6. Kamatos-kamatok számítása.

*b) Mértan.*

**II. osztály. Hetenkint 1 órán.**

1. A test, lap, vonal és pont fogalma.
2. Két vonalnak egymás iránti helyzete. Vonalak mérése.
3. A szögek keletkezése, nemei és nagyságának meghatározása.
4. A háromszögü idomok szerkesztése s kiválóbb tulajdonaik ismertetése.
5. A négy- és sokszögü idomok.
6. A kör.

**III. osztály. Hetenkint 1 órán.**

1. A quadrat területének kiszámítása, valamint a területből az oldal hosszuságáé.
2. A derékszögü párhuzány területének kiszámítása.
3. A háromszögek területének kiszámítása.
4. A Pythagoras-féle tantétel kifejtése és alkalmazása.
5. A szabálytalan négyszögü és szabályos sokszögü idomok területének kiszámítása.
6. A kör területének kiszámítása.

**IV. osztály. Hetenkint 1 órán.**

1. Az eddig tanultak ismétlése után a testek nagyságának, valamint az ür köbtartalmának kiszámítása.
2. A szabályos testek közül felveendők *a)* a koczka, *b)* az oszlopok és henger, *c)* pyramis, *d)* kup, *e)* a gömb.
3. A fák törzse, a kád, dézsa, hordó s más hasonló alaku testek és ürfogatok köbtartalmának kiszámítása.
4. A testek viszonylagos sulyából azok köbtartalmának kiszámítása, valamint a köbtartalomból az általános sulynak meghatározása.

**Történelmi tárgyak.**

*a) Földrajz.*

**I. osztály. Hetenkint 2 órán.**

Magyarország mind természeti, mind polgári földrajzának részletes megismertetése, a mennyire az idő rövidsége megengedi, az összehasonlító és utaztató módszert használva, térképek rajzolásával egybekötve.

Európa természeti és polgári földrajzának rövidebb ismeretetése a fennemlített módszer alkalmazásával. Egyes földrajzi fogalmak ismertetése.

**II. osztály. Hetenkint 2 órán.**

Ázsia, Afrika, Amerika és Ausztrália természeti és polgári földrajza az összehasonlító és utaztató módszert alkalmazva, melynél az előbb tanultaknak ismétlése összekapcsoltatik. Térkép-rajzolás.

Mértani és természeti földrajz. Az eddig ebből szerzett fogalmak összevonása és kibővítése.

*b) Történelem és alkotmánytan.*

**III. osztály. Hetenkint 3 órán.**

Magyarok története, különös tekintettel a műveltség és alkotmány fejlődésére.

**IV. osztály. Hetenkint 3 órán.**

Világtörténelem. A világtörténetben szereplő kitűnőbb népek és nevezetesebb korszakok megismertetése, különös tekintettel a műveltség fejlődésére.

**IV. osztály. Hetenkint 1 órán.**

A magyar alkotmány története és annak mai rendszere. Törvényhozó hatalom s ennek tényezői. Végrehajtó hatalom és annak műszervei. Az igazságszolgáltatás. Honpolgári közjogok és kötelességek megismertetése.

**Természettudományi tárgyak.**

*1. Természetrajz.*

**I. osztály. Hetenkint 2 órán.**

*Ember- és állattan.*

1. Embertan. Az emberi test szervezete és a főbb életfunkcziók; különösen a táplálkozás, légzés, vérkeringés, érzés, mozgás folyamata és törvényei, egybekötve az egészségtannal.

2. Állattan. Az emlősök, madarak, hüllők osztályából oly állatok tárgyalandók, melyek által minden rend képviselve legyen. A többiek csak röviden ismertetendők.

**II. osztály. Hetenkint 2 órán.**

*Állat- és növénytan.*

A fent jelzett módon a halak, a gerinctelen állatok közül a rovarok, puhányok, héjanczok, a férgek és sugár-állatok tanítandók. A rendszer felfogatása.

Növénytani előismeretek, a növények meghatározására vezérléssel.

**III. osztály. Hetenkint 2 órán.**

a) *Ásvány- és vegytani előismeretek.*

1. A közéletben előforduló anyagokból (ugymint levegő, víz, só, mészkő, kőszén stb.) kiindulva az elemek és ezek fontosabb vegyeinek ismertetése és ezek ismeretén alapuló alkalmazása.

2. Ezzel kapcsolatban a nevezetebb ásványok és kőzetek, valamint a földalakulásnak rövid ismertetése.

*b) Növénytan.*

A növények meghatározásának tovább gyakorlása.

A növényélettan alapvonalai.

## *2. Természet- és vegytan.*

**III. osztály. Hetenkint 2 órán.**

1. A természettani alapfogalmak megismertetése.

2. A vonzási jelenségek közül a szilárd, cseppfolyós és légnemü testek természettanának főbb tételei.

3. A rezgési jelenségek közül a hőnek és fénynek természettani ismertetése.

4. Az áramlási jelenségek közül a delej és villany ismertetése.

5. A physica-geographia és meteorologia ide vágó sarkalatos tételei.

**IV. osztály. Hetenkint 2 órán.**

A szerves vegyületek közül a növényrost, keményítő, czukor; az erjedési jelenség s ennek nyomán a kenyérsütés, bor, sör, alkohol előállításának ismertetése; továbbá: eczet, szappan; állati és növényi zsirok, s végül a táplálkozás folyamata s azzal kapcsolatosan az albumintartalmu vagyis protein anyagok ismertetése.

## *3. Gazdaságtan.*

**IV. osztály. Hetenkint 2 órán.**

A talaj részletesebb megismertertése, annak javíthatása és felhasználtatása. Különböző gabnanemek megismertetése, egyszersmind a hüvelyes növények kezelése. A legelők, rétek mivelése, szénakészités stb.

A legközönségesebb és leghasznosabb háziállatok megismertetése. A rovarok közül a méhek- és azok ápolásáról; eperfatenyésztés és terjesztés. A különféle kertek beosztása és czélszerü kezeléséről. A melegágyak készítése és veteményezése, a plánták elültetése. A különféle gyöknövények megismertetése, különösen a melyek házi szükségletre tenyésztetnek. A gyógynövények megismertetése. Különféle cserjék elültetése. A fák ápolása és szemzése gyakorlatilag kezelve. A szőlőültetés, ápolás; szőlőszedés, fehér és vörös bor készítése.

A háztartás főbb tényezői, u. m. a rend, takarékosság és folytonos munkásság. A ház berendezésénél különösen mit kell szem előtt tartani. A gépek használata a házimunkálatoknál. A kenyérkészítés módja. A szappanfőzés, a szelid és vad állatoktól nyert husfélék kezelése és elkészítésének a módja. A szárnyas állatok tojásainak haszna és annak gondozása. Hüvelyes vetemények, spárga, saláta és répafélék készítése. A gyümölcsfélék közül melyiket mi módon lehet felhasználni. A tej használata a háztartásban. A meleg italokról, u. m. thea, kávé, csokoládé stb. A zsirfélék, különösen a sertés-zsir olvasztásáról, nemkülönben a vajnak czélszerü kezeléséről és az eczetkészítésről.

**Művészeti tárgyak.**

*a) Ének- és zenetan.*

**I. osztály. Hetenkint 4 órán.**

A vonalrendszer ismertetése és begyakorlása zongorán és énekben. Az alaphangoknak más hangnembe való áttétele. Irásbeli feladatok.

**II. osztály. Hetenkint 4 órán.**

Az első osztályban tanultaknak ismétlése, a zene elmételete; a technika fejlesztésére a kemény hanglétrák s könnyebb zenemüvek, pl. fugák stb. szolgálnak. A lágy hanglétrák s nehezebb zenedarabok két s négy kézre. Az énektanítás módszertana.

**III. osztály. Hetenkint 4 órán.**

A tanultaknak ismétlése. Ének két, három s négy szólamu hangokra. Gyakorlati tanítás. Zene-elmélet, összhangzat s számjelzéstanból a hármas s négyes összhangzatokat bezárólag.

**IV. oszály. Hetenként 2 órán.**

A hangnemekben való hangközöknek feltalálása hallás után. Összhangzat és számjelzéstan. Négyes összhangzatok és azoknak modulatiói. Zongorán: müvészi nehezebb zenedarabok két és négy kézre irva, pl. Canon, Fughetta, Fuga, Sonát stb.

*b) Rajzolás.*

**I. osztály. Hetenkint 2 órán.**

A népiskola I. II. osztályai számára kiszabott rajzolási tantárgynak (ponthálózatba való rajzolás) módszeres feldolgozása, tollrajzban és a könnyebben kezelhető festékek alkalmazásával.

**II. osztály. Hetenkint 1 órán.**

A népiskola III. IV. osztályai számára kiszabott rajzolási tantárgynak módszeres feldolgozása. A szabadkézi rajzból a különféle vonalak és szögek előállítása és osztása; három-, négy- és sokszögek rajzolása. Részarányos mértani rajzi alakok és diszítmények részint szabadkézzel, részint vonalzó és körző segélyével való rajzolása a táblára való előrajzolás után s ezek egyrésze tollal, másrésze festékkel.

**III. osztály. Hetenkint 2 órán**

A népiskola V. VI. osztályai számára szükséges rajzolási tantárgynak módszeres feldolgozása. Különféle diszítmények módszeres rajzoltatása táblai előrajzolás után és ezek színezése.

**IV. osztály. Hetenkint 2 órán.**

Fokozatosan nehezebb diszítmények rajzolása és festése, tekintettel a női kézimunkákra.

*c) Szépirás.*

**I. osztály. Hetenkint 1 órán.**

Ütenyirás: A magyar és német folyóirás módszeresen tanítva.

**II. osztály. Hetenkint 1 órán.**

A díszirás közönségesebb nemei.

**Női kézimunkák.**

**I. osztály. Hetenkint 2 órán.**

Mindennemű kötés, horgolás, csomózás, keretmunka, reutlingeni czikkek előállítása, ruhajegyzés.

**II. osztály. Hetenkint 2 órán.**

Mindennemű hurkolás, fehérhimzés, beszövés, foltozás, tüllszövet és hálózás kivarrása.

### III. osztály. Hetenkint 2 órán.

Felsőruhák szabása, varrása, diszítések himzőgépen, zsinórozás. Kesztyüszabás és varrás, kötés gépen.

### IV. osztály. Hetenkint 2 órán.

Mindennemü munkák elmélete s alkalmazása, kész tárgyak előállítására, mérés, számítás s rajzolás segélyével.

Ezek mellett házi ipar egy vagy több ága gyakorlandó a körülményekhez képest.

**Testgyakorlás.**

I., II., III. és IV. osztályban hetenkint 1—1 óra.

**Az állami elemi tanitónőképezdék tanitási óraterve.**

| Sorszám | Tantárgyak | Osztályok | | | | A heti órák száma |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | I. | II. | III. | IV. | |
| 1 | Hit- és erkölcstan | 2 | 2 | 2 | — | 6 |
| 2 | Neveléstani tárgyak s gyak. tanitás | 3 | 3 | 3 | 6 | 15 |
| 3 | Magyar nyelv és irodalom | 3 | 3 | 2 | 2 | 10 |
| 4 | Német nyelv és irodalom | 3 | 3 | 2 | 2 | 10 |
| 5 | Mennyiségtan | | | | | |
| | *a)* Számtan | 2 | 2 | 2 | 2 | 8 |
| | *b)* Mértan | — | 1 | 1 | 1 | 3 |
| 6 | Földrajz és történelem | | | | | |
| | *a)* Földrajz | 2 | 2 | — | — | 4 |
| | *b)* Történelem és alkotmánytan | — | — | 3 | 4 | 7 |
| 7 | Természettudományi tárgyak | | | | | |
| | *a)* Természetrajz | 2 | 2 | 2 | — | 6 |
| | *b)* Természet- és vegytan | — | — | 2 | 2 | 4 |
| | *c)* Mezei gazdaságtan (kertészet) | — | — | — | 2 | 2 |
| 8 | Művészeti tárgyak | | | | | |
| | *a)* Ének és zene | 4 | 4 | 4 | 2 | 14 |
| | *b)* Rajz és szépirás | 3 | 2 | 2 | 2 | 9 |
| 9 | Női kézi-munkák | 2 | 2 | 2 | 2 | 8 |
| 10 | Testgyakorlás | 1 | 1 | 1 | 1 | 4 |
| | Összesen | 27 | 27 | 28 | 28 | 110 |

Trefort Ágoston.

# KÖNYVISMERTETÉS.

## I.

*Rudolf trónörökös könyve keleti utazásáról.* *

Rudolf királyfi keleti utazásáról két köteles könyvet irt, melyben vadászkalandjainak is terjedelmes leirását adja. Az első kötet egy előszóból és öt fejezetből áll; ezekben szerző az utikészületeket és az utat egész Kairóig irja le. A második kötet szintén öt fejezetre van osztva s az egyiptomi utazást, a szentföldi látogatást és a hazatérést foglalja magában.

A könyv a következő előszóval kezdődik:

«A monda és a jámbor hit az emberi nem bölcsőjét évezredeken át a távol keletre helyezi, és valóban Ázsiában indulnak meg a nagy népmozgalmak, s ott keletkeztek a leghatalmasabb hitvallások, keletkezésük lényegében hasonlók a napkelet országaihoz, hol az isteni természet tulvilági gondolatokat ébreszt.

Az emberi nem legrégibb története, egy ősrégi művelődés romjai, a bölcsek, a mondák és regék, nyelvünk és hitvallásunk őshazája tünik itt fel előttünk, a szingazdag napfényes Keleten.»

Az első fejezetből, melyben az uti előkészületek, a Bécsből

* Rudolf, trónörökös a folyó év elején, mielőtt Stefánia főherczegnővel egybekelt, több hétre terjedő utazást tett a Keleten. A tudományokat kedvelő s az úti benyomások iránt fogékony királyfi ezen utazásáról is ép úgy mint korábbi dunai útjáról igen érdekes könyvet írt, mely a napokban hagyta el a sajtót. Ezen könyv azonban csupán a kiválasztottak szűk köre számára készült s a nagy olvasó közönségnek be kell érnie a mindenhez hozzá férkező sajtó által közlött mutatványokkal. Az alábbi sorokat mi az „*Egyetértés*“ czímű legnagyobb s legelterjedtebb napilapunk tárczájából vettük át.

való elutazás, a «Miramar» hajó, Korfu és az alexandriai ut van leirva, következő mutatványt közöljük:

«A keleti ut terve gyorsan érlelődött elhatározássá, s az előkészületek jól és hamar tétettek meg. Sietve olvasás alá került néhány utleirás a keletről, s elutazásunk előtt néhány nappal a málha, egy állatkitömő készülékeivel, a szolgák, fegyverek, sok löanyag s néhány vadászeb utnak indittattak Triesztbe, a hol ránk a legkegyelmesebben rendelkezésünkre bocsátott «Miramar» jacht várakozott.

Az utazó társaság február 9-én gyült össze a bécsi vaspálya indulóházában. Hideg, zord téli nap volt, hó fedte az utczákat és sötét felhők borították az eget; valódi komor bucsu-idő, aminőt a mi perfid égaljunk a szegény európai emberi nemmel évenkint éreztet.

Két nappal ezelőtt, hosszu út után Európa távol nyugatáról visszasietve szálltam csak le a vasuti kocsiból; gyorsan tértem haza, hogy egy hü barátomat az örök nyugalomhoz vezető utolsó útján elkisérhessem. Komor hangulatban léptem a vaskocsiba; és csak a hideg figyelmeztetett az örömre és boldogságra, mert nemsokára a napsugaras Kelet forró melegének kellett nyomába lépnie.

Egy fütty, és a vonat a vasuti indulóházból prüszkölve robogott ki.

Künt sötét éj volt; hó, jég és vihar volt a bucsuszó.

A hálókocsiban csekély számu, de vállalkozó szellemü utazó társaság volt egybegyülve.

Nagybátyám, a toszkánai nagyherczeg, Waldburg gróf vezérőrnagy, Mayer apát burgplébános, Eschenbacher őrnagy, Hoyos József gróf, Pausinger festő és én, mint a tulajdonképeni keleti zarándokok; Wilczek Hans gróf csak a tengerig kisért bennünket, ahonnan utja Olaszországba vezette. Nemsokára egyik a másik után nyugalomra vonult vissza; csak én és Wilczek maradtunk sokáig fenn, beszélgetésbe merülve, mig végre az álom rajtunk is erőt vett.»

Ezután a trónörökös leirja a «Miramar» hajóra való szállást, az utazás első napjait, egy vihart az Adrián, a tengeri betegségbe

esett társaságot s a megérkezést Korfuba. Ez utóbbi részletet a trónörökös így irja le:

«Valahányszor Kurfut látom, homéri hangulat vesz rajtam erőt, mely mindaddig tart, míg az ut az ióni szigetek közt vezet. Az ifjukor napjaiban az Odysseát tanulmányozva az ión szigetekről ugyanazt a képet alkottam magamnak, a minőt később a valóságban láttam.

Zöld szigetek, a világos kék tenger hullámai közt, sötétkék ég alatt, melyet mosolygó napsugarak aranyoznak be.

Korfuval átellenben a Vidó szigetén barakktábor volt felállítva, s a kis sziget egészen el volt lepve kék ruhás katonáktól, kik csoportonkint czélba lőttek; számos csónak katonát szállított a gőzhajóra; mint később megtudtuk, a szigeten mozgosított zászlóaljat a fővárosba szállították. A hellenek hősi álmot álmodtak, s a jó korfiuiak is nem kevéssé izgatottak voltak s azt hitték, hogy a leonidási napok ismét felvirradtak.

Mikor a kikötőbe érkeztünk, azonnal megjelent az orvos, a konzul helyettese, (mert ő maga beteg volt) s egy bérszolga, kit már régebbről ismertem. Ez egy sovány ijesztő külsejü emberke volt az istenekhez hasonló hellének megromlott kiadásu utódja.

Az a hir, hogy a városban a fekete himlő uralkodik, nagy csapás volt utazó társaim legtöbbjére, a kik még ezt a várost nem látták.

Természetesen szigorú tilalom adatott ki a szigetre szállás ellen.»

A trónörökös hajója 12-én távozik el Korfu alól és 13-án nagy hóvihart áll ki, mely elől a zantei csatornában keres menedéket. Zantét a főherczeg a következőleg irja le:

«Zantéban az ember valami olasz vagy spanyol városban képzeli magát. Az élet az utczákon mozog. A számos kávéház előtt a férfiak széleskarimáju kalapban ülnek, plaiddel vállaikon, öltözetük meglehetősen rosz, s meglátszik rajtok, hogy fáradságukba kerül a háromlábu széken egyensulyt tartva ülni. Előttük egy másik széken van a kávés csésze s kezeikkel szivarkát sodorítanak; emellett fecsegnek, kiabálnak s hevesen gesztálnak a kezeikkel.

Itt kávé, török szivarkák, görög feliratok, papok magas kerek süvegben, ott csokoladé, havanna szivarkák, katholikus papok széles karimáju kalapban s a város lakóinak lényében és külsejében mégis sok a hasonlóság. A fiatal nők közt elbájoló alakok vannak, az öregek közt sárkányok akadnak, a minőket csak a dél forró égalja termel.»

Zantét a trónörökös elhagyja s február 18-án Alexandriába érkezik.

A második fejezet az Alexandriába való megérkezést, a város leirását, a kairói utat s az ott töltött négy nap történetét tartalmazza, « . . . Amint a hullámtörö mellett elhaladtunk, sajátságos kép tárult szemeink elé.

Az ütegek üdvlövéseket tettek, nem különben a «Mehemed Ali», a «Makkarosa» nevü török hadihajók és a kedive jachtja, a rakodókon sort álltak a matrózok, a katonaihoz hasonló egyenruháikban ; fezzel fejükön, egy hajóról a török szultándal szép, keleties s a magyar csárdásra emlékeztető hangjai hallatszottak, míg a jachtról az uj modern khedivehymnus hangzott fel.

Több «osztrák» Lloyd gőzös teljes zászlódiszben állt. A kikötő sürün telve volt tarkán diszitett hajókkal; a török császári birodalom nagy lobogója, a fehér félhold és csillag vérvörös mezőben üdvözlésünkre meghajolt.

A viztükör nyüzsgött a csolnakoktól, ezekben arabok ültek, gazdagok, szegények, de mind annyia különbség nélkül festői öltözetet viselt, jellegzetes szép alakok. Sok polgári öltözetü embert is lehetett látni, levantebelieket, görögöket, volt sok olasz és zsidó is, ki fezben, ki anélkül. Több apró s igen szépen ékített gőzcsolnakon az osztrák-magyar telep tagjai jöttek velünk szemközt; egy zenekar a «Gott erhalte»-t kezdte játszani; sok dalmata a Boche di Cattaro völgyek fehér és zöld színü szép népviseletében fegyvertől hemzsegő övvel derekukon, zsivio kiáltás közt sapkáikat magasra emelték; mint keresztény keletiek a szintén tarka színekbe öltözött izlam hitü keletiek mellett sajátságos ellentétet képeztek.»

Leirja ezután a bevonulást a rövid, keleties jellegü utczát,

melyen elhaladtak, és a «Mehemed Ali» tért, az európai városnegyedet s az ottani életet és embereket.

Érdektelen volna egy tipus nélküli európai kikötő város leirását adni.

Alexandriának egészen ilyen jellege van. Bármily elegánsul és szabályosan vannak is az utczák épitve, a városon mégis van valami olyan, a mi idegen hatást gyakorol ránk.

A keleti piszok és az az elhagyatottság, mely az arab városokat még bizonyos geniális festői bájjal ruházza fel — rosszul illik az egyenes sablonszerű nyugati épitkezéshez; lépésről-lépésre megismerni a betolakodót, aki egy idegen világrészre erővel rá akarja tolni a saját jellegét; a puszta szabad homokja kelletlenül hord hátán európai városokat s még kelletlenebbül a fehérarczuak nyervágyó lényét.»

A trónörökös meglátogatja az arab negyedet, kirándulást tesz Ramléhba, a gazdag egyiptusiak tengeri fürdőjébe és azután a Ginénet en Nusha melletti nagy közkertet látogatja meg, melyről igy ir:

«Az ut élénk volt, különféle falusi népségen kivül Alexandria előkelő világa fogatokon, bérkocsikban tolult e népkertbe fölfrissülni a hüvös esti légben. Az előkelő világbeliek közt sok rikító öltözéket és hamis chicet lehetett látni, de tagadhatlanul sok szép arczot is, jelentékeny számu félvilági hölgy is képviselve volt, jellegükre nézve nagyon hasonlatosak a bécsiekhez és pestiekhez: amint nekem mondták, Egyiptom e könnyelmű szépsége leginkább Ausztriából kerül.»

A Siutba való mégérkezést s nilusi utját igy irja le a trónörökös:

«Kora reggel, még sötét volt, mikor Siutba érkeztünk. Édes álmunkból gyöngédtelenül fölriasztva, kiszállottunk a vasúti kocsikból és gyalog, fáklyát vivő emberek kiséretében, számos lampionnal fényesen kivilágitott és izlésteljesen diszitett uton mentünk a Nilus rakpartjára.

A «Ferur» nevü gőzös, melyet a khedive szíves volt rendelkezésünkre bocsátani, a part mellett állomásozott, s egy öreg egyip-

tomi admiral, a hajó vezetője, a hidon várta az utazó társaságot. Nagyon megszerettük az erélyes és ügyes parancsnokot, egy valódi sötét barna áfrikait. Sajnálatunkra a keleti nyelven kívül más nyelvet nem ismert, s csak pár szót tudott angolul és így a társalgást, mely több izben igen komikus alakot öltött, tolmács, vagy jól megfontolt jelek segélyével folytathattuk.

Brugs pasa, a hírneves egyptologus és Ráth konzulsági gyakornok, aki a keleti dolgokban igen járatos, szintén kiséretünkben voltak. Ez utóbbinak különösen sok köszönettel tartozunk keleti utazásaink közben tanusított szivességeiért. A csinos alkirályi jacht rendkívül kényelmesen volt rendezve. A nagyszámu kabinok igen lakályosak voltak, számomra a legutolsó, tágas helyiséget jelölték ki. A fedélzeten tágas étterem volt, melyben a délelőtti és esti órákat töltöttük el. E fölött kilátás nyilt, vászonnal bevont tetőzettel, melyen az eddig összegyűjtött számos állatbőrt és szárnyasokat helyeztük el, és egyszersmind az állat-kitömő számára kellő helyiséget redeztünk be.

Ezen pompás járművön kelle az élvezetteljes és felejthetlen napok hosszu sorát átélnünk. Az ős történelmi nevezetességű folyam sárga hullámai fölött eveztünk keresztül oly országon, melynek földén évezredes művelődés mythosi varázsa nyugszik, hol nagyszerű tájak, magas hegyek, méltóságteljes sivatagok és életteljes hegyvidékek között az afrikai nap égető hevétől átölelve örökös nyáron át a történelem legrégibb emlékoszlopai emelik magasra ősz fejeiket.

A nilusi ut kétségkívül a legszebb, s a történeti, tájképi, valamint ethnografiai benyomásokat illetöleg leggazdagabb expedició mindazok közt, miket csak eszközölni lehet.

A kit már Gizeh pyramisai és a Kairó közelében levő egyiptomi régiségek elvarázsolnak és kutatásra késztenek, tudja meg, hogy ezek csak előjelei a kincsek halmazának, mely Felső-Egyiptomban elénk tárul. A tágas templomcsarnokokban, a titokzatos sirboltok és labyrinthszerű sziklaásatásokban egy már évezredekkel ezelőtt igazán művelt és hatalmas nemzet, ember- és államéletét csak legelső fejlődésében ismerjük meg. Ott vannak az óriás falak,

fölékítve hieroglif irással, melynek jelentménye a Pharaók uralmának napjairól beszél.

Miután málháinkat a hajóra szállíttattuk, és személyzetünk is elhelyezkedett azon, napfelkeltekor utnak indultunk. A Nilus maga mindenütt megtartja ugyanazon jelleget, széles sárga víztömeg, mely lomhán folyik keresztül a vidéken — lapos partok messze terjedő homokréteggel és magasabb, barna televény földből való meredélyek szivattyukkal és másféle vizi művekkel majdnem szabályszerű távolságban váltják fel egymást!»

## II.

*Az iskolázás jelene Angolországban. Irta Felméri Lajos. Második kötet. Budapest, 1881. Nagy 8°, 386 lap. Ára 3 frt.*

Midőn folyóiratunk múlt számában Felméri Lajos könyvének első kötetéről szólottunk, nem reméltük, hogy oly hamarosan nyílik alkalmunk a második kötetnek ismertetésére. Időközben azonban megjelent a nagy munka ezen befejező része is, s örömmel ragadjuk meg az alkalmat, hogy érdeme szerint megemlékezzünk róla.

Felméri munkájának második kötete kizárólagosan az angol *közép- és felsőoktatást* ismerteti. Tárgya talán nem áll oly közel olvasóink legnagyobb részének érdeklődéséhez, mint az első köteté, a mely tüzetesen a népiskolai viszonyokkal foglalkozott. De van azért ezen résznek is egy figyelemre méltó fejezete, a mely egyenesen a mi körünket érinti, az a fejezete, a mely a *leányközépiskolákról és kollégiumokról* szól. Hallgatunk a többiről, hogy ennek a fejezetnek annál több tért szentelhessünk, mert felsőbb leányiskoláink s általában nőnevelésünk hiányait és elmaradottságát semmi sem világíthatná meg jobban, mint az angol felsőbb leányoktatásnak Felméri könyvében közölt adatai. De nemcsak a hiányokat deríti föl, hanem kitűzi elénk s élő példában mutatja meg a czélt is, a mely felé törekednünk kell. Ismertetésünkben nem választjuk a könnyebb útat s nem szorítkozunk csupán arra, hogy az előttünk fekvő könyv megjelölt fejezetének tartalmát egy-

szerűen reprodukáljuk, hanem kitérünk saját viszonyaink vázolására is, hogy így a kettőnek egybevetéséből annál könnyebben, annál helyesebben levonhassuk a tanúságot.

Ismeretes dolog, hogy a nő helyzete az angoloknál Európa összes nemzetei között a legkedvezőbb, s hogy a nő a legnagyobb tiszteletben ép az angoloknál részesül. De a nők nem is akarják ott e tiszteletet mintegy ingyen élvezni, hanem szellemi műveltséggel jogczímet kívánnak rá szerezni. A szép homlokot, nagyon jól tudják ők, a tudás nem rútítja el, a ragyogó szempár fényét az alapos ismeret el nem homályosítja, holott az erkölcsiséget az igazi műveltség fokozza, becsesebbé teszi. «A legfinomabb modort — úgymond egy angol író — melyet életemben láttam, a legtökéletesebb önuralmat, szerénységet és minden fitogtatástól ment függetlenséget és szabadságot egy leányiskola oly felsőbb osztálybeli növendékeinél találtam, kik jelenlétemben Euklid tételeit bizonyítgatták. Valóban semmi sem ítélné el inkább közoktatási rendszerünket, mint ha be lehetne bizonyítani, hogy azok a tanulmányok, melyekről azt hiszszük, hogy művelik és finomítják a férfit, a nő elméjére ellenkező hatással vannak.» Büszkén is hivatkozik az angol a nők sorából kiemelkedő kitünő írókra, művészekre és tudósokra, s kegyelettel tekint a nemes szívű, edzett akaratú nők társadalmi tevékenységének áldást osztó s csaknem csodaszerű eredményeire.

De nem is nagyon régóta van ez így, s hogy így van, első sorban is annak a nevelésnek kell tulajdonítanunk, a melyben az angol nő részesül. Az angol nőnevelés még ezelőtt egy emberöltővel ép oly silány és elhagyatott volt, mint világrészünk többi nemzeteinél. Az a nagy mozgalom, mely a nők iskolázásában angol földön tapasztalható, három évtized kitartó munkájának eredménye. Midőn századunk negyvenes éveiben Maurice, a lelkes egyetemi tanár a nők felső oktatásának ügyét megindította, az volt forró óhajtása, hogy a nők «ne csak halljanak a dolgokról, hanem azokat közvetlenül tanulmányozzák is, s hogy mélyen merítsenek a tudományok forrásából, mert a csekély tudás veszedelmes.» Akkor még London is tele volt előítéletekkel, melyek

rendesen az utczákra is kihatottak. Hiszen a «Queens college»-be (királynő kollégiuma, London egyik legelőkelőbb lány-főiskolája) menő, vagy onnan jövő fiatal nőket az utczákon minduntalan inzultálták. Az intézet előljárósága csak azon csodálkozott, hogy honfitársaik Páris és Berlin lakóinál nem jobbak. Idő kellett rá, míg az erős kitartás lassanként legyőzte az akadályokat, s a nőnevelés ügye ma már oda fejlődhetett, hogy a leányok ép úgy folytathatják tanulmányaikat, mint a fiúk, s ugyanazon tudományokat háborítatlanul tanulhatják középiskolában és egyetemen.

Az angol társadalom egy része ma már erősen meg van győződve, hogy a nő azért, mert testileg gyöngébb, nem érheti be fogyatékosabb szellemi táplálékkal mint a férfi. «Avagy a férfinak és nőnek különbözik-e étkezési rendszere; a férfiak csak hússal és sörrel, a nők pástétommal, süteménynyel és gyenge borral élhetnek-e? kérdi Davies, a «Queens college» igazgatója egyik előadásán. A természet ily eltérést nem tesz. A nők ugyanazon asztalnál, ugyanoly ételekkel élnek, mint a férfiak. Nem mondom, hogy annyit esznek és isznak; de egyáltalán nincsenek formailag korlátozva. Továbbá senki sem állítja, hogy a két nem szelleme jobban különböznék, mint testi szervezete: így hát a nők jogosan kívánhatják, hogy az értelmi studiumok is oly közösek legyenek, mint a milyen közös a két nem fizikai életmódja.»

S ha elgondoljuk, hogy az angol nőnevelés nem az állam pártolása és támogatása által jutott el arra a magas fokra, melyen áll, és figyelembe veszszük, hogy az utóbbi tíz év alatt történt aránylag a legnagyobb haladás: valóban bámulnunk és irigyelnünk kell azt a hatalmas erőkifejtést, melylyel társadalmuk ily eredményt bírt előteremteni. 1848-ban még csak egymagában állott a nők magasabb oktatására alapított «Queens college» ma a hasonló intézeteknek díszes társasága veszi őt körül. Nagy lökést adott a lányok középiskoláztatásának az a körülmény, hogy a hetvenes évek elején hozott új népoktatási törvény a nép legalsó osztályainak leánygyermekeit is iskolába terelte. A középosztályok leánygyermekeit sem lehetett most már a kétes értékű magániskolákra bízni; a csekély számú nyilvános leány-középiskolák pedig közel

sem voltak elegendők Anglia és Wales 225,000-nyi leánygyermeke oktatására. Az 1860-ki statisztikai adatok szerint Angolország 547 középiskolájába 31,000 fiú és csak 3374 leány járt, tehát majdnem tízszerte kevesebb mint fiú. E számok szintoly tanuságosak voltak mint megdöbbentők: a mint a baj feltárult, a társadalom felsőbb köreiben azonnal a legnagyobb mozgalom indult meg leány polgári- és középiskolák alapítására.

Általában úgy veszik, hogy ezer közül tíz leánynak, tehát 1%-nak kell középiskola. E számítás szerint Angliában és Walesben jelenleg körülbelül 25,000 olyan leány van, a ki közép- és felső oktatásra vár. E roppant tömeg számára kívánnak jó iskolát és alapos oktatást biztosítani a különböző társulatok és egyesületek. Ezek közül első helyen említendő a „*Nemzeti nőnevelési egyesület*“ (National Woman's Education Union), melynek elnöke a királyi család egyik nőtagja. Ezen egyesület működése a következő alapelvek szellemében történik: 1. a vallásoktatás ne legyen felekezeti; 2. csak szakműveltségű tanítók alkalmaztassanak; 3. a java tanulókból növendék-tanítók osztályát kell alkotni, s őket a nevelés és oktatás elméletében képezni; 4. az iskola munkáját vele semmi összeköttetésben nem álló vizsgálóbizottságok ellenőrizzék. Hasonló egyesületek alakultak Cambridgeben, Oxfordban és Bristolban a nők magasabb fokú kiképzésére. Igen nagy tevékenységet fejtett ki „*Nyilvános nappali* (bejáró) *leányiskolák társasága*“ (Girls Public Day Shool Company), mely 1873 óta már 18 iskolát nyitott meg London különböző kerületeiben. E társaságnak 1873-ban csak két iskolája volt, de már 1879-ben tizenhét, több mint 2800 növendékkel. Bevétele ez évben többet tett ki ötvenkétezer forintnál, mely összeg tekintélyes részét nem a ré-zvényes tagoknak adta ki osztalék fejében, hanem belőle ösztöndíjakat alapított s ízléses, mondhatni mintaszerű iskolákat építtetett. Végül a „*Tanítókat képző és nyilvántartó társaság*“ (Teachers Training and Registration Society) szintén nevezetes lépéseket tett a leányok középiskoláztatásának javítására. E társaságnak hármas czélja van: 1. országszerte jó tanítónőképző intézeteket alapítani a leányok középiskolái számára; 2. az ezen intézetekben nevelt

tanítók részére részrehajlatlan és teljes vizsgálatot biztosítani; és 3. az így minősített tanítókat nyilvántartó könyvbe iktatni.

Mindezzel azonban még koránsem merítettük ki, a mi a leányok középiskoláztatására nézve Angliában történt; csak az e czélra működő nagyobb egyesületeket emeltük ki, s mellőztük azon nagyszámú intézeteket és iskolákat, melyeket magánosok tartanak fen. Sőt mihelyt a nők középiskoláztatásának alapja meg volt vetve, azonnal megtették a további lépéseket arra nézve is, hogy a középiskolát végzett növendékek előtt az egyetemi tanulmányok csarnokai is megnyíljanak. A cambridgei egyetem már több év óta elfogadja a vizsgálatra jelentkezőket, s ha teljes jogérvénynyel bíró diplomát nem oszt is még számukra, a vizsgálatokról oly tiszteletbeli vagy magánbizonyítványt állít ki, mely a fiúk magánbizonyítványával egészen egyenlő értékű.

Ezen női középiskolák részint csak bejáró intézetek, részint — s ilyen a legtöbb — benlakásra is be vannak rendezve. Az ellátásért és oktatásért fizetett díj rendesen igen nagy; vannak intézetek, a melyekben csupán a tandíj 40—50 guineát (4—500 frtnál többet) tesz ki évenként. Mivel azonban az iskolafentartó egyesületek és társaságok nincsenek nyerészkedésre alapítva, a nagy tandíj teljesen a tanítók fényesebb javadalmazására, ösztöndíjak alapítására, az iskola fölszerelésére fordíttatik, s így csak a tanításnak válik javára.

A mi emez intézetek belső berendezését illeti, az első szempillantásra felötlik, hogy nincsenek egy «sablon» szerint alkotva, mint a mi iskoláink. Mindegyiknek megvan a maga individualitása, melyet szabadon fejthet ki. Nálunk minden rangú iskolánk számára országosan meg van szabva a minimalis tanterv, s az iskolai tanítás sikerének legfőbb kezességéül tekintjük e tanterv pontos megtartását és keresztülvitelét. A vizsgálatok, a melyek a tanítás eredményét ellenőriznék, nálunk másodrendűek, sőt jelentéktelenek. Az vizsgál, a ki tanít s van jó módja a rosz tanítónak, hogy az évi osztályzatok megállapításánál s a vizsgálatoknál ne bizonyítson maga ellen. A mi rendszerünket ez jellemzi: *teljes egyformaság és megkötöttség a tantervben, a legnagyobb különféleség és önkény a vizs-*

*gálatoknál.* Az angol iskolák szervezete homlokegyenest ellenkező elveken alapszik. Megfordítottja a mienknek. Az intézetek szervezetében, a tanításban és tanulásban a lehető legnagyobb szabadságot találjuk, mely azonban nem fajulhat el, mivel a tanulás eredményének megbírálása, a vizsgálatok tartása idegen testületekre, az intézetekkel semmi egyéb összeköttetésben nem álló biztosokra van bízva. Ilyképen a legtágabb tanszabadság mellett is meg van óva a tanítás egysége, egyformasága és alaposság.

A tantárgyak ugyanazok, mint a fiú-középiskolákban. Kisebb-nagyobb eltéréssel valamennyiben tanítják a következő tantárgyakat: mathezis, számvetés, természettudomány, latin, modern nyelvek, történelem, angol irodalom, földrajz, biblia, rajz, nemzetgazdaságtan. Ezen tárgyakat azonban az egyik iskolában hat osztályon át tanulják, a másikban héten, kilenczen át; van olyan is, a hol négy osztályban elvégzik. Hogy az idő kellőkép felhasználtassék, s hogy a tanítás a növendék értelmi fejlettségének és egyéniségének is minél jobban megfeleljen, az egyes osztályok növendékeit, a szükség szerint, több-több csoportra osztják. A kitünőbb tehetségüeknek és előhaladásúaknak megengedik, hogy évközben is magasabb osztályba lépjenek át; sőt van példa arra is, hogy egy-egy ilyen növendék valamely tárgyat a magasabb osztályban, egy más tárgyat alsóbb osztályban tanul. A gyengébb növendékek mellett rendesen korrepetitorokat tartanak. A felsőbb osztályokba járó növendékeknek az is meg van már engedve, hogy szabad tetszésük szerint válaszszák meg a tárgyakat, s mivel ezen osztályokat rendesen úgy szokták tekinteni, mint előkészítőket a vizsgálatra, a növendékek ezekben rendesen csak azon tantárgyakat hallgatják, melyekből vizsgálatot szándékoznak tenni.

E vizsgálatok értelme az, hogy a szülők az iskolák által kiadott értesítőkben és bizonyítványokban nem nyugodhatnak meg eleggé; de meg az iskola igazgatóságára nézve is fontos dolog részrehajlatlan bíráktól megtudni, hogy mennyire alapos az a munka, melyet a tanítói kar végez. Különösen a középiskolai igazgatók látták szükségesnek, hogy a végzett növendékek előhaladását valamely független testület vizsgálja meg. Így keletkeztek az u. n.

„*szenior-vizsgálatok*", vagyis az «idősebb jelöltek vizsgálatai», melyek teljesen egyenlő értékűek a londoni egyetem fölvételi vizsgálataival s megfelelnek a mi érettségi vizsgálatainknak. Anglia legtöbb egyeteme évenként rendesen kétszer, juliusban és deczemberben tart ily vizsgálatokat. Ezen vizsgálatok két részből állanak: egy általánosan kötelező és egy tetszés szerint választott részből. I. *Kötelező rész: a)* angol nyelvtan, rövid angol fogalmazás; *b)* a számtan alapelvei és gyakorlata; *c)* vallástan. II. *Szabadon választható tárgyak:* történelem, földrajz, nemzetgazdaság; ó klasszikai és modern nyelvek, természettan, mathezis, rajz és zene. Ez utóbbi tárgyak az oxfordi «szenior-vizsgálatok»-on következő négy csoportba voltak foglalva:

*a) Angol csoport.* Ide tartozott; 1. angol történelem; 2. angol irodalom; 3. a nemzetgazdaságtan elemei s az angol törvény vázlata; 4. földrajz.

*b) Nyelvek csoportja.* 1. latin, 2. görög, 3. franczia, 4. német, 5. olasz.

*c) Mathezis cs. a)* a tiszta mathezis az algebrai geometriáig bezárólag; *b)* mechanika és hydrostatika. Minden növendéknek jártasnak kell még lennie Euklid négy könyvében s az algebrában a négyzetes egyenletek végéig.

*d) Természettan cs.* 1. villamosság, delejesség, fény- és hőtan, 2. vegytan, 3. növény- és állatélettan.

Az ötödik és hatodik csoportot a rajz és zenei tárgyak alkotják. Minden növendéknek ezen csoportok közül legalább is kettőből kell megállania a vizsgálatot, ha bizonyítványt óhajt nyerni.

Érdekes tudnunk, hogy 1879-ben 95 központi helyen vizsgálták ilykép a fiúkat és 84 helyen a leányokat. A megvizsgáltak száma volt 1671; ezek között 1085 leány. A vizsgáló bistosok a nyelvtanból, angol irodalomból, történetből s földrajzból a leányok vizsgálatát sokkal különbnek ítélték mint a fiúkét.

Meg kell még említenünk — mert a vizsgálatoknál feltüntetett eredmény megbírálásánál döntő fontosságú tényező — hogy az angol leányközépiskolákban csaknem kivétel nélkül nők vannak alkalmazva rendes tanítókul, s az iskolai tanítás nagy munkáját

ők végzik, noha egyes intézetekben bejáró, óradíjas tanárok is tartanak előadásokat.

De nem folytatjuk tovább ismertetésünket; a kik emez iskolák belső életét, a tanítás módszerét, a fegyelmezés módjait, stb., részletesebben megismerni óhajtják, azokat Felméri könyvének tanulmányozására vagyunk kénytelenek utalni. Egy ilyen intézettel amúgy is közelebbről megismertettük már olvasóinkat.* A leányok egyetemi oktatásáról sem szólunk ezúttal — alkalom adtán azonban visszatérünk még rá — hanem az összehasonlítás s az ellentét kedvéért elmondunk egyet-mást s kiemelünk egy-két fontos adatot a mi nőnevelésünkről, hogy az imént vázolt kép szomszédságában annál hathatósabban levonhassuk belőlük a tanuságot.

Hazánkban a legutóbbi miniszteri kimutatás szerint 754,333 leány részesült nyilvános, vagy legalább hatóságilag ellenőrzött oktatásban. Ezek közül 746,780 járt elemi iskolába; felső nép- és polgári iskolába csak 5822. A nép- és polgári iskolainál magasabb kiképzésben, ideszámítva a tanítónőképző intézetek 1271 növendékét is, csupán 1731-en részesültek. A 15,550 elemi népiskola mellett csupán 52 felső nép- és 43 polgári leányiskolánk van; a felsőbb nőképzéssel — a 16 tanítónőképző intézeten kívül — csupán 5 számbavehető intézet foglalkozik.

Ez a nehány számadat is elég világosan feltünteti, hogy a mi nőnevelésünk csak most kezd az elemi foku nőnevelésen felül emelkedni. Hiszen a felső nép- és polgári iskolába járók csak 0·75%-át teszik az elemi iskolába járóknak, más szóval *ezer elemi iskolába járó leány közül csupán hét megy feljebb, felső nép- vagy polg. iskolába. Öt felsőbb leányiskolánknak pedig együttvéve nincs több növendéke 460-nál!*

De ezen, az eleminél magasabb leányiskolák körül még egy más körülményt is figyelembe kell vennünk; azt nevezetesen, hogy a társadalom minálunk, csaknem azt mondhatnók, semmit sem törődik ily iskolák felállításával, s ennek folytán nem igen töröd-

* Milton-Mount-college, Felméri Lajostól. L. folyóiratunk májusi számában a 365—73. lapot.

nek maguk a polgári hatóságok sem, pedig ezeknek a törvény, meghatározott körülmények között, kötelességükké tette ily iskolák felállítását. Az 52 felső leánynépiskola közül 7-et az állam tart fenn, 11-et segélyez; csak 4 községi ilynemű iskola áll fen állami segély nélkül. A 43 polgári leányiskola közül 4 tisztán állami, 11 államilag segélyezett s csupán 10 községi leányiskolát tartanak fen a községek saját költségükön. Pedig az országnak 232 olyan községe van, a melynek lakossága az 5000 lélekszámot meghaladja, tehát a törvény értelmében ilynemű iskolák felállítására kötelezve van! A községek által fentartott ilynemű iskolák számát meghaladják még a felekezetek által fentartottak (24 felső nép- s 9 polg. leányiskola), sőt a magánosok nevelőintézetei is (6 felső nép- s 9 polg. leányiskola); de ezekre ritkán hivatkozhatunk, mikor nőnevelésünk előbbviteléről van szó.

Szomorúan vonjuk le a tanuságot e tényekből, s kedvetlenséggel gondolunk amaz okokra, a melyek nőnevelésünk előbbre jutásának oly makacsul útját szegik. Ezen okok között pedig legfőbb a nagy közönségnek, a társadalomnak saját maga ellen vétkező közönbössége. S ezt a hibánkat nem hogy nyiltan beismernők, hanem palástolgatjuk s hogy el is rejtsük, hangosnn fitymáljuk, sőt gúnyoljuk azt, a mit nálunk előbbre haladott nemzetek a nők magasabb kiképeztetése körül tettek.

Mi sem vagyunk annak szószólói, hogy vakon induljunk a külföld után. Nem mondjuk azt, hogy mivel nekik vannak női középiskoláik, állítsunk ilyeneket mi is. Még nem vagyunk annyira. De ne zárkózzunk el a haladás eszméi elől, mivel azok nem minálunk fogamzottak s ne vessük meg a czélt azért, mert még távol vagyunk tőle. A fentebb közlött adatok világosan ráutalnak, hogy mi a legelső teendőnk az eleminél magasabb foku nőnevelés terén: szaporítanunk kell felső nép- és polgári leányiskoláinkat legalább annyira, hogy ne úgy mint most minden ezer, hanem minden száz elemi iskolát végzett növendék után lépjen fel hét növendék a felsőbb iskolába. S ha a nagyközségek megteszik, a mit törvény reájuk ró, ezt könnyen elérhetjük. A nők magasabb kiképzésére, azt hiszszük, az olynemű felsőbb leányiskolák, a milye-

nekkel az állam tett kisérletet, még hosszú időre jó szolgálatot tehetnek; de a meddig ezek sem bírnak megizmosodni, balgatagság volna nagyobbakon kapnunk. Azoknak megvalósítása, a miket más műveltebb nemzetek az életbe oltottak, mi ránk nézve csak a jövő feladatait képezhetik. Oda fogunk jutni mi is, oda kell jutnunk, ha velük akarunk haladni, ezt ne felejtsük: de a mikor annyi teendő vár reánk a jelenben, ennek végzésére kell fordítanunk minden erőnket. A jelen bölcs felhasználása által készítjük elő s biztosítjuk a jövőt. Nőnevelésünk kerete meg van adva, sajnos, hogy alig több a kereténél. Ezt töltsük be mindenekelőtt. Munka közben is figyelemmel kisérjük a mi kivülünk történik; de egyelőre minden erőnk, minden tehetségünk legyen ennek a munkának szentelve. Csakhogy ne várjunk mindent az államtól; ez a társadalom ügye, itt a társadalomnak magának kell első rendben is felbuzdulnia, cselekednie és pedig gyorsan. Nagy mulasztások feküsznek mögöttünk, nagy czélok állanak előttünk, s a költővel szólva:

«Hajt az idő gyorsan — rendes útján eljár —
Ha felülünk felvesz, ha maradnak nem vár!»

Sebestyén Gyula.

# ÉRTESÍTOK.

## *III. Polgári és népiskolák.*

(Folytatás.)

*8. A galgóczi áll. segélyz. polg. fi- és leányiskola negyedik értesítője az 1880—81. tanév végén.* Szerkeszté *Orbók Mór* igazgató. Az intézet történetéből kiemeljük, hogy a vall. és közokt. miniszter úr egy leíratában hajlandónak nyilatkozott az eddig áll. segélyzett intézetet teljesen államivá tenni s számára megfelelő épületet építtetni. Az értesítő igen gondosan és részletesen közli az intézet belső életére vonatkozó adatokat; mi ezúttal csak a *leányiskolára* vonatkozókat közöljük. A IV osztályú polg. leányiskolának volt 49 növen.éke (az I. osztályban 24, a IV-dikben 4!); helybeli 36, vidéki 13. *Vallásra nézve:* róm. kath. 16, ágostai 2, unitárius 1, Mózes-vall. 36. *Nyelvre nézve:* magyar 4, német 35, tót 10. Tandíjat fizetett 43. — A négy osztályban a polg. fiiskolával közös férfitanítókon kívül *két* tanítónő volt alkalmazva: *Frank Józsa* tanította a magyar nyelvtant s földrajzot; *Kurth Klementin* a női kézimunkákat. — Az intézeti könyvtáron kívül (226 kötet) volt 400 kötetből álló ifjúsági könyvtár. Az intézet fentartása került 9126 frtba. Egy-egy rendes tanár és tanítónő fizetése 800—800 frt. — Mellékelve van a galgóczi Orbók-féle magán népiskola értesítője is, melyből csak annyit veszünk át, hogy annak 4 osztályában 34 fiú és leánynövendék tanúlt.

*9. A somorjai áll. segélyz. polg. fiú- és felső leányiskola kilenczedik értesítője az 1880—81. tanévről.* Közli *Steierlein Gábor* igazgató. A négyosztályú polg. fiúiskolával két-osztályú felső leány-népiskola volt egybe kötve. A két osztálynak volt 21 növendéke, hárommal több mint tavaly. *Vallásra nézve:* róm. kath. 13, ágostai hitv. 7, izraelita 1. — *Nyelvre nézve:* magyar 12, magyar-német 4, magyar-tót 2, magyar-német-tót 3. Helybeli 15, vidéki 6. Tandíjat fizetett 17, nem fizetett 4. — A polg. fiiskolával közös tanítókon kívül csak egy tanítónő volt alkalmazva: Seress-Havas Rózsa, a ki magyar-, német, franczia nyelvet, földrajzot, történetet s kézimunkát tanított.

*10. A brassói m. kir. áll. felső leány- és elemi népiskolák értesítője az 1880—81. tanév végén.* Kiadta *Orbán Ferencz* igazgató. — Az intézet történetéből látjuk, hogy a vall. és közokt. miniszter kitűntető gondoskodásával dicsekedhetik. A fiú-osztályokon kívül volt: hat-osztályú leánynépiskola a belvárosban, s négy-osztályú elemi népiskola a Bolonya külvárosban; továbbá a felső leányiskolának egyelőre egy osztálya. Ezen osztályoknak volt összesen *236 növendéke. Vallás szerint:* róm. kath. 102; helv. hitv. 73, ágost. hitv. 44, Mózes v. 13, görög kel. 4. — *Nyelvre nézve:* magyar 173, német 59, román 4. — A fiú-iskolákkal közös tanítókon kívül tanított a leányosztályokban az igazgatón kívül: Miller Lenke, Orbán Ferenczné, Borosnyai Poli, Gyertyánfy Katalin, Mússics Ella, Stark Vilmosné, Czinner Janka és Zsigmond Gizella. — Közölve van a tanterv, a tanszközök leltára és gyarapodása.

*11. A nagykőrösi közs. felső leányiskola, ismétlő, tanyaiskolák és kisdedóvó intézetek értesítője az 1880—81. tanévről.* Összeállította *dr. Tóth*

*Mihály, f. l. isk. igazgató.* A gazdag összeállítású értesítőből a következő örvendetes adatokat emeljük ki. I. *A felső leányiskola* két osztályában volt 25 növendék, kik közül: helybeli 21, vidéki 4; róm. kath. 2, helv. hitv. 14, Mózes v. 9. — Az igazgatón kívül két tanítónő tanított: Varga Ilona és Biczó Teréz. Volt iskolai és ifjúsági könyvtár, amaz 94, emez 91 kötettel. Az ifjúsági könyvtárt használta 24 növendék, kik 724 kötet használtak; így egy-egy növendék átlag olvasott 30 kötetet. — II. *Az ismétlő iskolák* közül 4 szolgált leányok részére, melyekben összesen 251 növendék nyert oktatást a tavaszi és őszi hónapokban. Az ismétlő iskoláknak külön könyvtáruk van 150 kötettel. — III. *Tanyai iskola* volt 8, melyekben összesen 119 leány tanult. — IV. *A két kisdedóvó intézetet* 118 leányka látogatta. — Kár, hogy az ismétlő és tanyai iskolák meg a kisdedóvók tanító személyzetéről nincs kimutatás.

*12. A zalaegerszegi polg. fiú- és felső leányiskola nyolczadik értesítője az 1880—81. tanévről.* Szerkesztette *Udvardy Ignácz*, igazgató. — Az értesítőt egy rövidke értekezés nyitja meg erről a tárgyról: «Miképen lehetne városunkban népkönyvtárt alakítani?» — A felső leányiskola *két* osztályában tanult 28 növendék, kiket két tanítónő oktatott: Katona Pálné és Réfy Laura. — A polg. fiúiskoláról elég bőven közli az értesítő a szükséges adatokat; a felső leányiskoláról ellenben a növendékek érdemsorozatánál egyéb kimutatást nem találunk. Hol az oka?

*13. A szegzárdi áll. segélyz. közs. polyári fiú- és felső leányiskola ötödik értesítője, az 1880—81. tanévről.* Közzéteszik Krammer János polg. isk. igazg. és Czibur-Kerkapoly Matild felső leányisk. igazgatónő. — A felső leányiskola külön van választva a polg. fiúiskolától és a polg. iskola tanárainak közreműködése mellett egy igazgató tanítónőre van bízva Az igazgatónő panaszkodik, hogy Szegzárd és vidéke nem karolja fel ezen leányiskolát oly mértékben, a mint azt saját érdekében tennie kellene; a míg a tehetősb polgári osztályból való szülő megelégszik, ha leánya 3—4 elemi iskolát végzett, addig a vagyonos családok közül nehányan még mindig idegen guvernantokat tartanak, vagy a családon kívül költséges magán-nevelőintézetekbe adják leányaikat. — A felső leányiskola két osztályába járt 22 rendes tanuló; *nyelvre nézve* mind magyar; *vallásra nézve:* róm. kath. 16, helv. hitv. 3, mózes 3; *illetőség szerint:* helybeli 12, tolnamegyei 5, vidéki 5. Tanítónők: Czibur-Kerkapoly Matild, ig. tanítónő és Szamhaber-Tancsics Fanni ideigl. r. tanítónő. Egyéb kimutatásokban az értesítő igen szegény.

*14. A miskolczi áll. segélyz. polgári fi- és leányiskola értesítője az 1880—81. isk. évről.* Szerkesztette *Bróz Károly*, ig. — Az iker-iskola már hat éve áll fen s hazánk népesebb polg. iskolái közé tartozik. 1878—79-ben még csak 65 növendéke volt, ma már 132 van; pedig a múlt évben ugyancsak Miskolczon egy jól felszerelt felső népiskolát is állítottak fel. A polg. fiúiskola gyérebb látogatottságú, ennek nem volt több 44 növendékénél. — A IV. oszt. polg. leányiskola 132 növendéke közül a) *vallásra nézve volt*: róm. kath. 12, helvét hitv. 16, ágostai hitv. 16, Mózes v. 88; b) *nyelvre nézve:* magyar 126, német 6; c) *illetőségre nézve:* helybeli 109, vidéki 23; d) *életkorra* legtöbb a 13—14 éves. — *Tanítónők:* Czeglédi Elekné, Némethy Piroska, Zsembery K.-né. — Iskolai takarékpénztár úgy a fiúknál, mint a leányoknál; betett 116

leány 228 frt összeget (a fiúknál 18 betevő 22 frt 50 kr. betétellel). A kezelők dicsérik s ajánlják az intézményt.

*15. Jelentés a debreczeni helv. hitv. egyház nyolczosztályú leánynevelő intézetéről az 1880—81. isk. év végén.* Közli *Dóczy Gedeon*, igazgató. — Az igen rövidre fogott kis jelentésből a következő adatokat veszszük ki. A benlakásra berendezett nevelő intézet nyolcz osztályának növendékei következőkép oszlottak meg; *összes létszám 170. Vallás szerint:* helv. hitv. 87, róm. kath. 30, ágostai 12, izraelita 41; *illetőség szerint:* helybeli 143, vidéki 27. — A 11 tagból álló tanári karban következő nőtanítók voltak: Rauch Mária, Veres Jozséfa és Titz Laura.

*16. A n.-váradi róm. kath. népiskolának tizenkettedik értesítvénye az 1880—81. tanév végén.* Az igen gondos és tartalmas értesítő csak a IV osztályú róm. kath. fiúnépiskoláról szól, s mint ilyet föl sem vettük volna a jegyzékbe, ha függelékképen általános kimutatást nem közölne egyúttal N.-Várad összes elemi iskoláiról. Ezen adatokat érdemeseknek láttuk a közlésre mi is.

| | | |
|---|---|---|
| 1. Felekezeti népiskolákba járt összesen | 1510 | tanuló |
| 2. Magántaintézetekbe » » | 297 | » |
| 3. A róm. kath. és magán-kisdedóvókba | 392 | » |
| Összesen ... | 2119 | tanuló |
| 4. A községi iskolákba járt összesen ... | 2059 | » |
| *Tehát N.-Várad népiskoláiba és kisdedóvóiba járt összesen ... ... ... ... ... ... ...* | *4252* | *tanuló.* |

A felekezeti intézetek növendékeiről részletesebb kimutatás is levén közölve; ebből látjuk, hogy a 2199 tanuló közül *1001* volt leánynövendék. — A tanítói személyzetről, az iskolák fölszereléséről stb. nincs kimutatás.

*17. A pancsovai magy. kir. áll. leányiskola negyedik értesítője az 1880—81. tanév végén.* Közli *Martin Imre*, ig. — A népes iskola hat osztályának volt összesen *215* növendéke, kikről az érdemsorozaton kívül egyéb kimutatás nincs közölve. A tantestület következő tagokból állott: Martin Imre, ig., Dorogsághi Klára, Karcsai Matild, Neuhaus Matild, Paulini-Durkossy Teréz, Philipp Paula, Spiegel Havlik Anna, Zsidó-Quinz Vilma. — Az intézet történetéből kiemeljük, hogy a leányiskola növendékei, az áll. polg. iskola hozzájárulásával hangversenyt rendeztek, melynek jövedelme szegény tanulók segélyezésére fordíttatott. A növendékek rendesen foglalkoztak a női háziipar egyes ágaival, úgyszintén a selyemtenyésztéssel. Az intézet fölszereléséről nincs kimutatás.

*18. A fiumei m. kir. áll. leányiskola értesítője az 1880—81. tanévről. Összeállította Lakos Károlyné*, igazg. (magyar és olasz nyelven). Az igazgatói jelentésből átveszszük a következőket: «A fiumei magy. kir. áll. leányiskola a lefolyt iskolai évben töltötte be fennállásának ötödik évét. A lefolyt 1880—81-ik iskolai év több fontos és följegyzésre méltó eseményt szolgáltatott, a mennyiben a nm. vall. és közokt. miniszter úr folytonos támogatásával és nem csekély áldozattal kegyeskedett iskolánk emelkedését előmozdítani . . . Iskolánk jelenlegi állapota nem tűntet még föl valódi kedvező képet, mivel növendékeink száma az áldozatokhoz mérten még mindig igen csekély. Azonban minden megtörtént arra

nézve, hogy iskolánk működése minél jobban alkalmazkodjék a közönség igényeihez; minek folytán máris észlelhető, hogy a közönség érdeklődése és bizalma egyre fokozottabb mértékben nyilvánúl ... Az 1880—81. iskolai évre beíratkoztak: Az I. osztályba 35, a II. osztályba 17, a III. osztályba 4, a IV. osztályba 9, az V. osztályba 3 és mint rendkívüli tanuló 2 növendék; *összesen 70.* Vallásra nézve a beírt tanulók közt van 67 róm. kath. és 3 izraelita. Tanítványaink túlnyomó többsége a középosztályból való; nevezetesen van: 3 birtokos, 31 hivatalnok, 15 kereskedő, 11 iparos és 9 szolgálati viszonyban levőnek gyermeke ... A növendékek az iskolát általában dicséretes szorgalommal látogatták és *a mi a tanúlási előmenetelt illeti, e rövid idő alatt a magyar nyelv tanítása úgy az alsó, mint a felsőbb osztályokban meglepő eredményre vezetett, mi egyrészt arról tesz tanúságot, hogy a fiumei gyermekek lelkében visszhangra talál a magyar érzelem és örömmel nyilatkozik az a magyar haza nyelvén is; másrészt mert az olaszajkú gyermek nagyon fogékony a magyar nyelv iránt és valóban könnyűséggel tanúlja azt* ... Iskolánkat magas látogatásával megtisztelte (1880. okt. 21-én) Trefort Ágoston, vall. és közokt. miniszter úr ő nméltósága is. E magas látogatásnak nagyon üdvös és jótékony következménye lőn. Ő excellentiája, a miniszter úr Fiume városának nevelési érdekeit tekintve, kinyilatkoztatta, hogy oly minta-iskolát akar létrehozni, mely a mai kor kívánalmainak s úgy a tengerparti város, mint a magyar nemzet közös óhajtásának teljesen megfeleljen; e czélból a szükséges reform-intézkedések legnagyobb részben már a lefolyt iskolai év alatt meg is történtek». — Az intézet *tanítói testülete* következő tagokból állt: Lakos Károlyné, igazgató; vallástanár: Giurissevich; olasz nyelv tanára Dalmertello Arthur; osztálytanítók: Babare Adél, Szombathy Teréz, Toborffy Berta, Uzovich Georgin.

*19. A Budapesti ág. hitv. evang. magyar-német gyülekezet népiskolájának évi értesítője az 1880—81. tanévről. (II. évfolyam).* A rendkívüli gonddal és a legpontosabb részletezéssel egybeállított értesítőt *Kurz Sámuel* szép értekezése nyitja meg „*A házi nevelésről a gyermek hatéves koráig*". — A budapesti ág. hitv. evang. gyülekezet a következő népiskolákat tartja fen: négy-osztályú belvárosi fiiskola, hat-osztályú belvárosi leányiskola, külvárosi két-osztályú vegyes iskola. Ezen iskolákban a leánynövendékek összes létszáma *287*, (egy-egy osztályban a legtöbb növendék 60, a legkevesebb 18). *Vallásra nézve:* ágostai hitv. 163, helv. hitv. 4, róm. kath. 16, gör. kel. 1, izraelita 103. *Anyanyelvre nézve:* magyar 228, német 58, tót 1. *Életkorra* legtöbb a 8—10 éves; *szüleik polg. állására nézve:* értelmiségi 60, kereskedő 101, iparos 75, földbirtokos 15, személyes szolgálatt evők 36. Tandíjat fizettek 233-an. — A mi a tanítói személyzetet illeti, sajnosan látjuk, hogy az osztályokban csaknem kizárólag férfitanítók működnek. Csupán egy osztálytanítóul alkalmaztak tanítónőt, Tomassek Ilonát; a másik két tanítónő, Pfitzner Luiza és Czapkay Vilma csupán kézimunkát tanítanak. — Kiemeljük még azt is, hogy emez iskolák fentartása az egyházközségnek 15,820 forintjába került, melynek fedezéséhez a tandíj 9885 frt erejéig járult.

*20. Fábry János tanár, rimaszombati nyilv. felsőbb leánynevelő tanintézetének 1880—81. évi (tizedik) értesítője.* Közzéteszi a tulajdonos. — Az intézet eredeti irányához képest a felsőbb női oktatás szolgálatában mint négyosztályú polgári iskola, már tizenhárom év óta áll fen. Négy

évvel ezelőtt miniszt. engedély mellett tanító-nőképző tanfolyammal köttetett össze. Az első három évi cyklusban 16 növendék közül öt teljesen bevégezte tanúlmányait és a losonczi állami tanítóképzőben képesítő vizsgálatot is tevén, tanitónői oklevelet nyert. — Az intézetnek összesen *30 növendéke volt.* (A képezdei osztálynak csupán 1 növendéke), kik közül róm. kath. 6, helv. hitv. 6, ágostai hitv. 12, izraelita 6. Illetőség szerint helybeli 8, vídéki 22. Tanszemélyzet: Fábry János ig., Csutor Paula, Fábry Aranka, Fábry Ida, Szlávi Ilona, — továbbá Fülep Benjamin és Tóth János. Volt: önképzőkörrel *egybekötött leányegyesület*, meg *Bazár-egyesület*, melyeknek czélja volt a növendékek közt fokozni az önkénytes munkásságot, értékesíteni a munkát s alkalmat adni a megérdemlett munkadíjnak megtakarítására. A márczius 5-én tartott Bazárban részt vett 26 növendék 96 db kézimunkával 76 frt értékben; 24 nönendék eladott 71 db munkát 37 frt értékben, melyből nyolczan 17 frtot tettek az ifjúsági takarékzénztárba. Az isk. takarékpénztár 8 éve áll fenn az intézetben. Takarékpénztári könyvecskéje volt 23 növendéknek (a 30 közül) összesen 72 frt tőkével; hat növendéknek van még külön házilag kezelt könyvecskéje 130 frt betétellel. Mint minden évben, úgy az 1880—81. isk. évben is a gömörm. ált. tanítóegyletnek Jólsván tartott közgyűlése alkalmával rendezett tanszerkiállításon bemutatta az intézet érdekesebb taneszközeit, a növendékek dolgozatait, rajzait, kézimunkáit stb., melyekért már negyedizben elismerő oklevéllel tűntették ki. A Fábry-féle nevelő intézet általában a jobbak közé tartozik; kár. hogy a tanítónőképzést is körébe vonta, melyben legjobb igyekezete mellett sem mutathat föl a polg. iskoláéhoz hasonló eredményt.

*21. Az ungvári g. sz. kath. papárraleány tan- és nevelőintézetnek értesítője az 1880—81-ki tanévről.* Közli *Firczák Gyula*, ig. — A füzetet a nőnevelésről írott szép értekezés nyitja meg. Nagy sajnálatunkra nélkülöznünk kell az ifjú intézet történetére vonatkozó adatokat. A lefolyt évre vonatkozólag azonban bőven van közölve a tanterv, a tanszergyűjtemények jegyzéke, a házi rend, a fegyelmi szabályok. *Volt a nyolcz osztályban* (a VIII-ik iparosztály) *összesen 194 növendék, kik közül az intézetben lakott 32 növendék* (21 árva és 11 kosztos n.). Vallásra nézve volt: róm. kath. 34, gör. kath. 68, ágostai hitv. 9, izraelita 83. *Tantestület: a)* Benlakó tanítónők: Pataki Irma, főnöknő. Haránth-Haurisa Emilia, Paulik Emilia, Schlosser Hermin. Stefan Ottilia. *b)* Bejáró tanítók: Fekete-Otte Hedvig, Geötz Adél, Roskovics-Baksay Mária, Sztripszky-Hölszky Julia, Barna Mihály, Homicsko Jenő, Jaszencsák Sándor, Roskovics Emánuel és Wladímir János. Volt: gyermek-könyvtár, isk. takarékpénztár (50 frtnyi betétellel).

*22. Munkács város községi iskolájának értesítője az 1880—81. tanévről. Közli Sárkány Gábor, ig. (VII. évfolyam).* — A négyosztályú fiúiskola mellett hatosztályú leányiskola állott fen aképen, hogy az első leányosztály négy párhuzamos osztályból, a III-ik hét párhuzamos osztályból állott; volt tehát összesen 10 leányosztály. Ezen felül három leányosztály az ismétlő iskolában. Az iskola látogatottságáról a következő adatok tanúskodnak: volt összesen *676 leánynövendék* (az ismétlő iskolára esik 164). a) *Vallásra nézve:* róm. kath. 170, gör. kath. 79, reform. 70, ágostai 1, izraelita 356. b) *nyelvre nézve:* magyar 242, magyar-német 356, magyar-orosz 79. *c)* helybeli 624, vídéki 52. d) *élet-*

*korra nézve:* 6—12 éves 470, 12—16 éves 206. *Tandijmentes volt 488.* Tanítónőkül működtek: Jäger Ludovika, Hoenig Renata, Posz Vilhelmina irg. nővérek és Bazilovics Hermin, Balogh Berta, Janiczky Eugénia, Jezsik Ottilia, Wein Lipótné világi tanítónők. — A népiskolával *kisdedóvó* is volt összekötve, melyben Csete Imréné vezetése alatt 86 gyermek nyert gondozást és oktatást Fröbel rendszere szerint. — Az iskolai tanszerek összes száma 453 db; az iskolának igen nagy *fakertje* is volt összesen 10,664 darabbal (oly nagy keresletnek örvendett, hogy az eladott ojtványokból 400 frtnyi jövedelme volt). *Isk. takarékpénztár* is volt (102 betétel 34 frt 53 kr. összegben). A város a lefolyt tanévben pompás új iskolaépületet emeltetett; az emeletes nagy épület 12 tanteremmel bír 900 növendékre.

*23. A losonczi városi felügyelet alatt álló Kovárcz-Hasper Alvina féle női középiskola értesitője 1880—81. Közli Kovárcz-Hasper Alvina, ig. tulajdonosnő.* — E benlakásra berendezett magán «középiskola» az állami felsőbb leányiskolákéhoz hasonló tantervvel, jobbára a helybeli gymnázium tanerőinek segédkezése mellett már 15 év óta áll fen; azonban — a mint azt a tulajdonosnő panaszolja — növendékeinek száma az utóbbi években csökkent. A hat-osztályú «középiskolá»-ban és ennek előkészítő osztályában összesen *65 növendék.* Ezek közül: a) *Vallásra* nézve róm. kath. 21, ágostai 20, helv. hitv. 5, izraelita 19; b) *nyelvre* nézve: magyar 14, magyar-német 47, német 4; c) *illetőség* szerint: helybeli 41, vidéki 24. Tantestület bejáró tanárokból állott; az igazgató tulajdonosnőn kívül csak egy nőtanitó működött: Szakáll Zsuzsi. Az intézet tanszereiről nincs kimutatás.

*24. Értesitő Jászberényben Riszner József és neje nyilv. joggal felruházott s a város pártfogása alatt álló VIII oszt. felsőbb leánynevelő és tápintézetéről 1880—81.* E magán-intézet 18 év óta áll fen és 4 éve bír nyilv. joggal. Fenállása óta volt 938 növendéke. (Róm. kath. 632, helv. hitv. 105, izraelita 201. Illetőségre nézve: jászberényi 634; jász-n.-kunszolnokmegyei 167, más megyékből 137.) A lefolyt tanévről szóló statisztikai adatok igen fogyatékosak és nem nyújtanak pontos eligazodást. Összesen 70 növendéke volt. Ezek közül róm. kath. 47; gör. kath. 2, prót. 4, izraelita 17. Jászberényi illetőségű 52, másvidéki 17.

*25. Keméndy-Drucker Irma nyilv. joggal felruházott nőnevelő intézetének értesitője az 1880—81. tanévről. Szeged.* A csekélyke kis füzet gyér adataiból a következőket veszszük ki: az intézet 20 év óta áll fen; van hat rendes osztálya és egy felsőbb tanfolyamú osztálya. A *111 növendék* közül 12 benlakott az intézetben. Vallásra nézve: róm. kath. 70, gör. n. e. 2, helvét 3, ágostai hitv. 3, izraelita 33; nyelvre nézve magyar 104, többi német; illetőségre nézve: helybeli 96, vidéki 15. A tantestület 19 tagból állott; közöttük rendes tanítónőt hetet találtunk, ezek az igazgatónőn kívül: Dumont Julia, Halasi Janka, Keméndy Mária, Váradi Szidonia, Wrede Vilmosné és Zay Adél. Az intézet tanszereiről stb. nincs kimutatás.

*26. Szabadka sz. kir. város polg. leányiskolájának hatodik értesitője az 1880—81 tanévről.* Az értesítő egy 27 lapnyi csinosan és dicséretes szakértelemmel írt értekezést közöl *Kopp Etel*-től *„A felső ruha szabásának és varrásának módszeres tanitásáról"*. (Az értekezéshez ábrák is vannak mellékelve). — Az intézet történetéből kiemeljük a következőket:

az igazgató panaszkodik, hogy az iskola — hat évi fennállása után — sincs még ellátva a szükséges taneszközökkel; a tanári könyvtár gyarapítására az iskolaszék megszavazott ugyan 100 forintot, de nem utalványozta ki; az intézet meghonosította az isk. takarékpénztárt s 24 növendék betett 173 forintot. Közölve van a tanterv s a növendékek névsora. Az iskola négy osztályában járt összesen *136 növendék*. a) *Vallás szerint* róm. kath. 51, helvét és ágost. hitv. 1—1, gör. kel. 11, héber 72; b) *anyanyelv szerint*: magyar 115, dalmát 3, szerb 12, német 6; *c)* a *szülők polg. állása* szerint: értelmiségi 16, földbirtokos 12, kereskedő, iparos 78, tisztviselő 26, személyes szolgálatot tevő 4. — *A tanári kar* hét tagból állott, közöttük a következő tanítónők: Karvázy Anna, Kopp Etel, Ódry Mária.

*27. Sopron sz. kir. városi felső leánytanodának tizedik, 1880—81-ik évi értesítője. Szerkeszté Jausz György, igazgató.* (Magyar és német nyelven.) Az értesítőt az igazgató szép értekezése nyitja meg: „*Hazai felsőbb leányiskoláink művelési czélja, különös tekintettel a helyi viszonyokra.*" Közölve van a tanterv bőven, s az iskola felszerelésének részletes kimutatása, melynek gazdagsága örvendetesen meglepő. Az intézet történetéből kiemeljük, hogy az eddig is segélyeztetett az állam által; de az 1881—82-ik isk. évtől kezdve teljesen az állam kezébe megy át. — Az intézet három osztályának *összesen 84 növendéke van.* a) Vallás szerint: róm. kath. 26, ágostai h. 35, Mózes v. 23; *b*) anyanyelv szerint: magyar 17, német 67. *c*) illetőség szerint: soproni 67, vidéki 17. — A tanári kar hét tagból állott; közöttük egy tanítónő: Wagner Józsa, a ki a női kézimunkát tanította.

Azon értesítőket, a melyek netán még ezentúl jutnak kezünkhez, pótlólag szintén ismertetni fogjuk; valamint egy későbbi czikkünkben visszatérünk még az e rovat alatt közlött adatokra, hogy kivonjuk belőlük a nőnevelésünk ügyét érdeklő adatokat.

# A NYELVTANÍTÁS LEGYEN ERKÖLCSKÉPZŐ.

Az eddig megjelent didaktikai tankönyvekben többnyire oly szabályok találhatók, melyek a tananyag világosságára és elrendezésére vonatkoznak, a miért is «széltére hosszára» beszélnek a tanmenetről és tanalakról. A világosság és rend az oktatás czéljának eléréséhez két szükséges kellék ugyan, a mennyiben ezek által a tanulók képzetei világosabbakká és rendezettebbekké lesznek, azonban ezzel az oktatás czélja még koránt sincs elérve. Én ez okból *Az oktatás módszere* című, Lampel Róbertnál megjelent munkámban más elvek által vezéreltettem. Első sorban az oktatás czélját állapítottam meg és kimutattam, hogy az oktatásnak, vagyis az oktatás anyagának és módjának bizonyos tulajdonságokkal kell bírnia, a melyek a főczélhoz úgy viszonylanak, mint az ok és okozat egymáshoz.

Ezen tulajdonságok egyike az, hogy az oktatás erkölcsképző legyen. A fentnevezett didaktikai művemben kifejtett tulajdonságok alapján múlt évben közrebocsátottam a beszéd- és értelemgyakorlatok-, a természetrajz és természettan módszerét. Most a nyelvtanítás módszerének kidolgozásával foglalkozom és a tek. szerkesztőség engedelmével bátorkodom ezennel az erkölcsképző nyelvtanításra vonatkozó részt mutatványúl a t. olvasó szíves figyelmébe ajánlani.

A vallás-, erkölcstan és a történelem főfeladata az ifjúság erkölcsi érzelmeit nemesíteni és erkölcsi akaratát erősíteni; ezen czéllal azonban nemcsak az említett tantárgyak bírnak, hanem bír azzal még a többi tantárgy is, mivel ezeknek szintén az a czéljuk, hogy a tanulókat erkölcsileg neveljék. — Szükséges,

hogy a gyermekeket oly nagyszámú erkölcsi képzetek birtokába juttassuk, hogy később is képesek legyenek rossz vágyaikat legyőzni, szenvedélyeik fölött uralkodni, hogy hajlandók legyenek csak azt tenni, a mi jó és mindazt kerülni, a mi rossz. — Ennek eléréséhez a nyelvtanításnak is hozzá kell járúlnia, és pedig a következő szabályok tekintetbe vételével.

1. Már a beszéd- és értelemgyakorlatok tanítása elég alkalmat nyújt az ifjúság erkölcsi képzetkörének bővítéséhez, mert a ház, az iskola, a község, a természet és Istenről beszélvén, a tanítónak a szülők, a testvérek, a cseléd, a tanulótársak, az elöljárók, a haza és Isten iránti kötelességeket is fel kell sorolnia és meg kell magyaráznia.

2. Az olvasókönyv tartalmára nézve különösen vallás-erkölcsképző legyen. Ez legyen a főczél, mely az olvasmányok választásánál az olvasókönyv szerzőjének irányadóul szolgáljon. Minden olvasókönyv azért nehány, a szent írásból vett elbeszélést, egy kis zsoltárt, Salamon példabeszédeit, s az új szövetségből vett néhány mondatot és néhány vallásos és hazafias dalt tartalmazzon. Legyenek benne oly klasszikus regék, mondák, mesék, parabolák, jellemrajzok, honi és világtörténelmi elbeszélések is találhatók, melyek a nagy férfiak erényeit, haza- és emberszeretetüket, Isten iránti bizalmukat, szorgalmukat, önzetlenségüket, jellemszilárdságukat, igazságszeretetüket és nemes érzelmüket tükröztetik ugyan vissza, de egyúttal az emberek hibáit is szimbolizálják és nevetségessé tegyék. A tanulók népünk s elődeink erényeit a népmesék- s népmondákból megismerve, vessék emlékezetükbe, hogy ezáltal nemcsak erkölcsi buzdítást és honfiúi lelkesedést, hanem oly alapmintát is nyerjenek, a mely szerint becsületességre és jellemszilárdságra szert tehessenek. «A hol költők születnek, ott a költő lángszava viszhangra is talál és nem sokáig késhetnek a tett emberei» — mondja Gyulai Pál.

3. Azonban a vallás-erkölcsi művelődés nemcsak a tananyagtól, hanem az olvasmány tárgyalásától és a tanhangtól is függ. A tanító keble teljesen át legyen hatva az istenfélelem, ember- és hazaszeretet érzelmeitől; egyaránt lelkesüljön az igaz,

a nemes, a kötelesség és a jog iránt; lelkéből gyűlölje és útálja a a vétket és az aljast, hogy előadása a tanulók kedélyére hasson.

«Ha benned nincs, hiába hajtod künn,
Ha nem lelkedből forr üdén
És őserővel jóizűn,
Nem vesz erőt a hallgató szívén.»

Goethe (Dóczy-Faust).

Közvetlen szemlélet és szép képek segítségével, körülírás és alkalmas elbeszélésekre való utalás által magyarázza meg az olvasmányban foglalt homályos erkölcsi fogalmakat, irányozza a tanulók figyelmét az olvasmányban szereplő személyekre, azoknak érzelmeire, akaratukra, cselekedeteikre, czéljaikra és az ezen czélok eléréséhez választott eszközeikre; igyekezzék oda hatni, hogy a tanulók az olvasmány alapeszméjét maguk kitalálják.

Azonban tartózkodjék a túlságosan hosszú «prédikációktól» és ne akarjon minden olvasmányból erőszakkal erkölcsi tanulságot levonni, mert a tanulók a tanító ezen szándékát észreveszik, s ez oly körülmény, a mi őket el szokta kedvetleníteni. Egy-egy olvasmányban klasszikus módon elbeszélt erkölcsös cselekedet elég alkalmas és hatalmas arra nézve, hogy a tanulókban az erkölcsös jóakaratot felébreszsze és erkölcsi itélőképességüket kiképezze.

4. A tanító gondoskodjék kellőleg felszerelt ifjúsági könyvtárról, és tanítványait különösen arra szoktassa, hogy komolyirányú olvasmányokkal foglalkozzanak, már ideje korán szívükre kösse az olvasmányok gondos megválasztását és az olvasás helyes módját; iparkodjék, hogy tanítványai jobbára klasszikus, jó munkákat olvassanak, és hogy a gombamódra felszaporodott ponyvairodalmat semmi módon se támogassák, mindent kellőleg átgondolva olvassanak és mindezekből a méhekhez hasonlóan csakis a mézet, nem pedig a mérget szívják magukba. Egészséges szellemi táplálék, mely a szellemet edzi, az érzelmeket nemesíti, a gondolatkört bővíti, — az a mit korunkban az olvasmányoktól kivánunk.

Nagyon helyesen mondja Kis János költőnk: «A jó irók főczélja nem egyéb, hanem az értelemnek és a szívnek kimivelése s az olvasónak sem kell igazságosan egyéb főczéljának lenni. Azonban, a ki ezen czélt el akarja érni; annak jó megválasztással is csak olyan könyveket kell olvasnia, melyek az értelmet és szívet mívelhetik. De sokan azt sem tudják, mért olvasnak, vagy nem kevesen s talán még többen vannak olyanok, kik a könyvek választásában vagy a vak történetet követik, vagy tudatlan tanácsadóknak engednek. Legtöbben csak azon kapnak, a mi uj, de vajjon mindenkor jó-e az uj, s mindenkor legjobb-e a legujabb? Csak a gyermeki hiúság választhatja egyedül az ujat; a ki haszonnal akar olvasni, annak mindegy, akár régi a könyve akár uj, csak jó legyen.»

5. A tanító alkalmilag kiemelheti a nyelvnek, az irásnak s ezek alkalmazásának fontosságát.

Hangsulyozza, hogy a nyelv isten ajándéka, a melyet hazugság, szinlelés, hizelgés, rágalmazás s aljas beszédmód által nem szabad megszentségtelenítenünk.

A nyelv élesebb s mélyebb sebeket ejt a kétélű fegyvernél. — A hamis eskü, az átkozódás, a durva, gyalázó és káromló kifejezések mind megannyi visszaélés Isten ezen szent ajándékával.

Szó és irás által fejezzük ki a szeretetet, vágyat, jámborságot, istenfélelmet, költészetet és tudományt; de ugyancsak szó és irás az, melynek segítségével felebarátunkat elárulhatjuk, rágalmazhatjuk s vérig bosszanthatjuk.

Az imádság- és ének kifejezésére szintén szavakhoz s íráshoz fordulunk, de hányszor szerepel szó és irás eszközként ártatlanok tévútra vezetésénél, váltóhamisítás s istenkáromlásnál stb.

A mit beszélünk és irunk az legyen igaz, jó és erkölcsös. — A tanító tehát tanítványait necsak a mathematika és földrajz, hanem a szeretet, társalgás és illem nyelvével is ismertesse meg és arra szoktassa őket, hogy érzelmeiket és akaratukat ne harag és dühkifakadások vagy durva kifejezések által — hanem illemes módon fejezzék ki.

6. A grammatika tanítása a tanítónak szintén alkalmat ad

az erkölcs fogalmának tisztázására. Így pl. a mondattan tárgyalásánál az alanyi mellékmondat fogalmának szemléltetése czéljából alkalmas erkölcsi mondatokat és példabeszédeket használhat. Ily alkalommal következő közmondásokat diktálhatja és magyarázhatja: «Ki sokba avatkozik, egyiknek sem felel meg. — Ki mindenbe kap, mindenben himpellér. — A ki nagyot hág, nagyot esik. — Ki jól kezdi, jól is végzi. — A ki másnak vermet ás, maga esik bele. — Ki a mát megadta, holnapot nem igért. — Ki ebbel játszik, bot legyen kezében. — A ki egy tűt lop, ökröt is próbál az. — A ki hazudik, elveszti becsületét. — A ki sokat beszél, vagy sokat tud vagy sokat hazudik. — A ki magát kétszer adja a veszedelemnek, a szerencsét ne vádolja. — A ki hamarkodik, hamar botlik. — A ki nem tud tűrni, nem tud uralkodni stb. Míg a tanító ezen közmondásokat olvastatja, egyuttal az alanyi mellékmondatot szemléltetheti és értelmezheti rajtuk.

Senki sem tagadhatja, hogy ezen mondatok tárgyi, logikai és grammatikai értelmezésénél sok erkölcsi igazság deríthető ki.

A közmondások és a példabeszédek, melyeket már a régi bölcsek «a bölcsesség az utczán» név alatt ismertek s melyekről Disterweg azt mondja, hogy «aranyalmák ezüsttányéron», az én véleményem szerint az iskolában több figyelmet érdemelnek mint a mennyiben részesülnek. Ügyes tanító kezében sokoldalú művelődési anyagot nyujtanak ezek az ifjuságnak.

Ha a tanító továbbá a szóképzésnél e szavakat: tesz, tett, tevékeny, tevékenység, jótett, jótékony, jótékonyság, vagy szenved, szenvedés, szenvedély, szenvedélyes, rokonszenv, ellenszenv, vagy kétes, kétely, kétkedő, kétség, kétségbeesés, vagy erély, erény, erényes stb. etimologiai magyarázata által a törzsre a gyökszóra visszavezeti és az elvont fogalmakat konkrét nézletek, — általánost az egyes által szemlélteti, akkor az erkölcsi fogalmakat sokkal világosabbakká teheti, mintha azokat pusztán csak definiálná. A tanító, az oktatás felső fokán, magyar remekirókból vett idézeteket is példákul használhatja fel a nyelvtani szabályok begyakorlására stb.

7. A nyelvtani oktatásnál ép úgy, mint a természettaninál a

tanulók bizonyos törvényekkel ismerkednek meg, és azon belátásra jutnak, hogy ezen nyelvtani szabályoknak király és koldus különbség nélkül egyaránt alá van vetve, miáltal bennök a rend, a szabályosság és a törvényszerűség iránti érzék ébresztetik fel. A tanulók a törvényt és az általánosan uralkodó szokást becsülni és tisztelni tanulják.

8. A nyelvoktatásnál, klasszikus iróink jeles műveiből vett erkölcsképző mondatokon kívül, főképen a szabály kifejtése végett oly példákat alkalmazunk, melyek a tanúlók gondolatkörének és műveltségi fokának felelnek meg. — A tanulók saját nyelvét megfigyelésünk tárgyává tesszük, azaz arra szoktatjuk őket, hogy érzelmüket és nyelvüket gondolkodásuk tárgyává tegyék s ezek fölött ítéletet mondjanak, mi által öntudatukat bennük felkeltjük és önismeretüket előmozdítjuk; ez pedig oly lelki állapot, mely az öntökéletesedéshez és az erkölcsös élethez elkerülhetlenül szükséges.

A gyakorlati életben azt szokták mondani, hogy a szó még nem tett. A szó a tett ellentéte. De pszichologiai szempontból a beszéd és az irás is mozgási idegek működése által jő létre, s így a szó is tett. A nyelvtanítás által szoktatjuk a tanulókat az abstrakcióhoz, a reflexiohoz, a megfontoláshoz és az átgondolt tetthez.

9. Az irálytani és irásbeli feladatok is elősegíthetik az erkölcsös kiképzést, a mennyiben ezeknél pl. a hála-, kérő-, ajánló leveleknél, vevény, bizonyítvány, váltó és szerződés kiállításnál itt-ott szintén lehet erkölcsös fogalmak magyarázásába bocsátkozni. Lehet továbá pl. hazafias költeményt prózába átiratni — vagy egy közmondáshoz alkalmas elbeszélést füzni — egy meséhez alkalmas közmondásokat iratni stb. — A feladványok anyaga általában kellőleg megválasztva olyan legyen, hogy az erkölcsös érzelmekre nemesítőleg hasson s a jellemkiképzést elősegítse. — A bibliai történetek, a hazai és világtörténelem általában, továbbá a hősköltemények erkölcsös — vallásos tartalmuknál fogva különösen alkalmasak irálytani feladványokra.

Legyen itt szabad kiemelnem, hogy véleményem szerint a

valódi maradandó becscsel biró és szívképző tananyag, tehát az olvasmányok, a példák, a feladványok és gyakorlatok megválasztása jelenleg a módszertan legfontosabb feladatához tartozik, mert az oktatás necsak igaz és világos, hanem egyszersmind szép, erkölcs- és vallásképző is legyen; az utolsó czélok elérése pedig leginkább a tananyag minőségétől függ.

10. Ha az irodalomtörténet nem is képezhet külön tantárgyat a népiskolában, úgy az olvasókönyveknek mégis megmarad az a fontos feladatuk, hogy a tanulókat a magyar irók jeles, képzettségüknek megfelelő műveivel megismertessék, hogy ennek folytán a magyar nyelv, a nemzet e legdrágább kincse iránt lelkesedjenek. Ha a tanító pl. Petőfi, Vörösmarty, Garay, Kölcsey valamely szép költeményét előolvassa és a tanulók azt érdekkel, benső séggel utána olvasták, akkor helyén lesz ezen hires irók és költők életéből nehány mozzanatot felemlíteni, hogy megismerjék azok hazafias törekvését, nemes önzetlenségét stb. és ekkép kegyelettel és hálával emlékezzenek meg róluk. A fentnevezett költők születése napját minden iskolában e költők egyik költeményének czélszerű kezelése és rövid emlékbeszéd által kellene megünnepelni.

11. Végül a tanítónak szem előtt kell tartania, hogy az oktatás tulajdonságai egymással szoros összefüggésben állnak, egymást támogatják, hogy tehát a magyar nyelvtanítás az által is erkölcsképző lesz, ha az a többi tulajdonsággal is bir.

Ha a tanító az olvasmányokat, a nyelv- és irálytant világosan és érdekesen tanítja, ha élénk és rendezett előadása által a tanulók keblében a magyar nyelv és nemzeti irodalmunk szépségei és előnyei iránt fogékonyságot, érdekeltséget és részvétet tud gerjeszteni, ha a nyelvtanítás által az értelmet és az érzelmeket míveli, a beszédszerveket gyakorolja és a testtartást szabályozza, ha egy szóval a nyelvtanítás egyszersmind sokoldalu, világos, rendezett, gyakorlati, érdekes, eszthetikai, vallásos és öszhangzólag képző: akkor az által az erkölcsös érzelmek nemesítésére és a jellem kiképzésére is jó behatással lesz.

Lederer A.

# NEMZETI NYELVÜNK DIADALA.

AZ 1847-KI ORSZÁGGYŰLÉS MEGNYITÁSA ALKALMÁVAL.

(Gyakorlati tanításhoz való anyag, módszertani utasításokkal a népiskola VI. osztálya számára, november 12-én.)

## I. A tárgyalandó olvasmány.

1. Az 1847-dik esztendő örökre emlékezetes marad a magyar nemzetre nézve. Nagy és fontos események színhelye volt ez évben hazánk. Mindjárt az év első napjaiban az agg *József főherczeg nádorságának 50 évét betöltve, őseihez költözött* és helyt adott fiának, István főherczegnek, a *nemzet reménységének*. István főherczeg később mint a *király helytartója*, beutazta az országot és mindenütt fölébresztette a hozzá ragaszkodó nép között a *szebb jövendőben* való erős hitet. A király pedig országgyűlést hirdetett november 7-dikére *Pozsony* városába.

2. A haza *nagyjai* lassanként össze is gyülekeztek az ország akkori fővárosába s előre megállapították a *kormány férfiaival*, hogy miféle törvényeket hozzanak. Gyorsan haladt az *előkészület*, mivel az országgyűlés tagjai közt jó egyetértés volt. A mit a *követek a nemzet javára kívántak*, azt senki sem ellenezte; maga ő felsége, *V. Ferdinand* király is mindenre kész volt, miben népeinek kedvére és javára tehetett valamit és ezt azáltal is kimutatta, hogy az *országgyűlést személyesen akarta megnyitni*. E végből *udvarával* együtt nov. 11-én Pozsonyba jött le. *A nemzet törvény-*

*hozói nagy pompával,* a nép határt nem ismerő lelkesedéssel fogadták a jó királyt.

3. Csak azoknak nem volt zavartalan örömük e napon, kik a legjobban szerették a hazát és a királyt, mert még ekkor a magyar király *latin nyelven szólott* hűséges népéhez, nemzetünkhöz, pedig a nemzetnek titkos, de forró és szent óhajtása az lett volna, hogy hosszú *háromszáz év után újra nemzeti nyelvünk zengjen felkent urunknak ajkáról.*

István főherczeg, a királyi helytartó, tudta már jól a nemzetnek ezen kívánságát és szivesen ráállott a haza jobbjainak azon kérésére, hogy királyi rokonával, V. Ferdinanddal a nemzet hő vágyát közölje.

4. A mint a jóságos fejedelem megértette, hogy miáltal szerezhetné meg hű magyarjainak a legnagyobb örömöt, azonnal elhatározta magában, hogy az országgyűlést magyar nyelven fogja megnyitni és hozzá is látott tüstént az István főherczeg által készen tartott magyar trónbeszéd tanulásához. Ámde a magyar nyelv hangjainak kiejtésében nem gyakorlott ajkak nehezen szoktak a magyar beszédhez, s a király szomorúan kijelentette István előtt, hogy nem teljesítheti a nemzet kívánságát; mivel nem teheti a királyi méltóságot *nevetségessé a hibás beszéd* által. Szomorúan érkezett vissza a főherczeg a reá várakozó magyar *főurak* közé; levert lélekkel hallották ezek a történteket, csak az vígasztalta meg némileg bús szívüket, hogy a király mindent elkövetett, csakhogy teljesíthesse föltett szándékát.

5. Másnap, november 12-én, a kitűzött órában kezdetét vette az országgyűlés ünnepélyes megnyitása. A király *fényes kíséretével* a primási terembe lépett, és az országgyűlés legzajosabb üdvözlete mellett trónján helyet foglalt. A *főkorlátnok* szokás szerint előadá a felség kegyes szándékait és az ezeket fejtegető indokolást, ezután kelle következnie a király felszólalásának. Meg is szólalt Ő felsége a trónról ekképen *magyarul:*

*„Magyarország rendeit itt látni örvendek. Atyai szándékomat a királyi előadások mutatják. Fogadják bizalommal.“ Ez volt nemzeti nyelvünk diadala* évszázados küzdelem után.

6. A hatás leírhatlan volt. Ama korból nem jegyzett fel történelmünk szebb, meghatóbb jelenetet. Ott állt a beszélő király oldalán a trón zsámolyánál a tisztes ősz Keglevich Gábor, udvari méltóságánál fogva a *királyi pallost* tartván kezeiben, és míg a király szólt, ősz szakállán végig omlottak könnyei s vele együtt örömkönnyeket hullatott a pozsonyi primási teremben levő minden jó hazafi.

A közöröm és meghatottság gyorsan elterjedt, mint az áradat az egész hazában, s hűséges nemzetünkkel együtt örült a jó király nemes szíve is. Ezentúl bármily nehezére esett is V. Ferdinandnak a magyar beszédek tanulása, csak magyar nyelven szólt ő mint magyar király a magyar nemzethez.

Legyen szent előttünk emlékezete!

## II. Módszertani utasítás.

1. A népiskola minden egyes osztályában az első és fontos teendője a tanítónak az, hogy bölcsen megállapítsa, hogy *mit mikor* olvastasson; a leghelytelenebb eljárást követi az, a ki az olvasókönyv tartalmát azon sorban veszi elő, a mint azt a szerkesztő összeállította. Az olvasmány megválasztásánál első sorban azon főszabályt kell szem előtt tartanunk: „*mindent a maga idején!*“

Ne olvastassunk a *vadászatról* tavaszszal, *a hóról* nyáron, *az ibolyáról* szeptemberben, *a szüretről* márcziusban, stb. Ne olvastassunk *Prága* városáról, míg a földrajzban csak a vidék ismertetésével foglalkozunk. Ne vegyünk elő csupa körmondatokból álló olvasmányt, míg a gyermek az egyszerű bővített mondatokban való beszéd felfogására is csak vezetés mellett lehet képes. A történeti tartalommal bíró olvasmányoknál is legyünk tekintettel arra, hogy az oktatás által már eléggé előkészített darabok vétessenek csak elő. Tartsuk szemünk előtt, hogy az olvasás lassankint *az ismeretszerzés eszközévé* lehessen; mit megakadályozhatna az oly eljárás, mely a gyermekeket oly olvasmányok olvasására kényszeríti, a melyeknek megértése, felfogása rendkívül sok magyarázást igényel a tanító részéről. — De e mellett legyünk a történelmi

olvasmányok tárgyalásánál, illetőleg olvastatásánál arra is figyelemmel, hogy már maga az idő, a melyben az olvasmányt tárgyaljuk, az olvasmány tartalma iránt való melegebb érdeklődést is felkölthesse a növendékekben. A tanító ezért kisérje figyelemmel a *történelmi naptárt* és nemzetünk életének mozzanatait feltüntető olvasmányokat a mennyire lehet vegye az évfordulókon vagy akkor elő, a midőn hasonló mozzanatok fordulnak elő állami életünkben.

Így p. o. az országgyűlések megnyitásának idején, akkor, a midőn az iskolán kivül is sokat hall a gyermek ezen eseményről, vagy november 12-én az örökidőkig nevezetes 1847-diki országgyűlés megnyitásának évfordulóján, olvastasson a tanító az oly osztályokban, a melyekben az alkotmányról is szólania kell, avagy szólania lehet, oly történelmi olvasmányt, a mely ezen eseményt vagy a hozzá hasonlót tárgyalja. Az esetben pedig, ha olvasókönyvében ilyen olvasmány nem fordulna elő, akkor segitsen magán úgy, hogy néhány nappal előbb diktáljon le növendékeinek egy czélszerű fogalmazványt, és miután azt kijavította, olvastasson a kéziratból. *Úgy is kivánatos az, hogy a növendékek egymás kéziratának olvasásában is gyakoroltassanak.*

2. Ha a tanító az olvastatandó és tárgyalandó darabot kiszemelte, akkor első sorban maga iparkodjék azzal teljesen tisztába jönni; *dolgozza azt fel saját szempontjából, a maga ismereteinek bővítése czéljából.* Ezen teendőnél tartsa a következőket szeme előtt:

a) *Elolvasván az olvasmányt, adjon magának számot arról, hogy bírja-e mindazon fogalmakat, a melyek az olvasmányban előfordulnak; legyenek azok akár földrajziak, akár természetrajziak, akár történelmiek, akár az egyik, akár a másik tudomány köréhez tartozók.* És e teendőnél legyen minél szigorúbb maga iránt. Ne elégedjék meg p. o. a fentebbi olvasmány feldolgozásánál azzal, hogy a midőn „*Pozsony*“ fogalmáról gondolkozik, azt tudja-e hol fekszik, s mennyi a lakosa? hanem járjon utána, hogy mikor tartották ott az első, mikor az utolsó országgyűlést, hogy melyek azon nevezetesebb törvények, a melyek ott hozattak, stb. — A mi-

dőn pedig az «országgyűlés megnyitásának» fogalmát tisztázza, még azt is iparkodjék megtudni, hogy ki szokta az ilyenkor felolvasandó trónbeszédet készíteni, hogy kik jelennek meg az ily ünnepélyes alkalommal, hogy kik veszik körül a trónt, stb. — Szóval használjon fel minden rendelkezésére álló forrást arra, hogy az olvasmányt és az abban létező fogalmakat megértse és alaposan felfogja. Az olvasmányok lelkiismeretes feldolgozása sok időt és fáradságot igényel; de jutalmaz is. Megmenti a tanítót az elparlagiasodástól, a szellemi elsatnyulástól, és az oktatásra mindinkább alkalmassá teszi. Minél többet tud a tanító, annál könnyebben taníthat. Ki csak azon kis ismeretkörben marad, melyet a képezdéből hozott és azt nem gyarapítja folytonosan, végre maga is csak annyit fog tudni, mint a mennyit népiskolai növendékeitől megkövetelnek.

b) *Tisztázván az olvasmányt értelmi szempontokból, iparkodjék a tanító meghatározni, hogy melyek azon érzelmek, a melyeket az olvasmány által fel lehet költeni, s melyek azon ösztönök, vágyak, a melyekre általa hathatunk; azaz más szóval, állapítsa meg, hogy minő erkölcsi értékkel bír az olvasmány, s mi az abban, a mi a jellem fejlesztése czéljából felhasználandó.* — Így p. o. hozza tisztába azt, hogy minő érzelmet idézhet elő a gyermekben, a midőn azt hallja, hogy évszázadokon keresztül nem becsülték meg édes anyanyelvünket, hogy sem királyaink, sem főuraink nem tudtak magyarul; gondolkozzék a fölött, hogy minő hatást gyakorolhat az olvasó növendékre az, a midőn olvassa, hogy a hű hazafiak arra bíztatták István főherczeget, hogy beszélje reá V. Ferdinand királyunkat, nyitná meg az országgyűlést magyar nyelven. Mélyedjen saját lelkebe és olvassa ki abból, hogy minő érzelem szállja meg azt, a midőn hallja, hogy a király meg akarta nemzetünket örvendeztetni, tanulta a kis beszéd olvasását; de nem volt képes István főherczegnek biztos igéretet adni. Állapítsa meg, hogy minő érzelem az, melyet a gyermek érezhet, a midőn olvassa, hogy miként búsultak e fölött a jó honfiak, és miként örült az egész nemzet, a midőn a király mégis magyar nyelven szólamlott meg, stb. S a midőn már tisztába hozta azt, hogy minő érzelmek ébred-

hetnek a gyermekben az olvasmány olvasása közben — legyen azon, hogy megközelítőleg azon vágyakat is maga elé idézhesse, a melyek az érzelmekből származhatnak — s ezekhez képest állítsa össze azon erkölcsi szabályokat is, a melyeknek e vágyakat a gyermek lelkében az akarat magaslatára lehet emelni. — Nem lehet itt czélunk, hogy az olvasmányt lélektani szempontok szerint teljesen feldolgozzuk, minden egyes tanítónak magának kell ezt megtennie.

c) *Állítsa föl az olvasmány dispoziczióját, vizsgálja meg az olvasmány gondolatmenetét, a mondatok összefüggését és az összefüggést fentartó kapcsokat jelelje meg magának jól.* Így po. a fentebbi olvasmány vázlatát állítsa össze kérdések alakjában ily módon: Miféle nevezetes események előzték meg az 1847-ki országgyűlés kihirdetését? Mi előzte meg az országgyűlés ünnepélyes megnyitását? Mit óhajtottak és mire kérették a haza nagyjai István főherczeg által V-dik Ferdinánd királyunkat? Hajlandó volt-e a király a nemzet kívánságának teljesítésére, és mégis miért nem igérhette meg az ohajtás teljesítését? Mikor és hol történt az országgyűlés ünnepélyes megnyítása és mi által örvendeztette meg ez alkalommal hűséges magyarjait? Minő hatása volt annak, hogy V-dik Ferdinand magyar nyelven tartotta meg a trónbeszédet? Az olvasmány vázlatát azután e kérdések nyomán állító mondatokban is foglalja össza. Az ily munkálat nem csak a maga továbbképzése czéljából fontos a tanítóra nézve, hanem az oktatás sikerét tekintve is; mert ezen teendőnek elvégzése által a fogalmazási gyakorlatokra készül el a tanító.

A vázlatok összefoglalása után mélyedjen jobban bele az olvasmány gondolatmenetének felfogásába. Gondolkozzék először is a fölött, hogy miért adatott annak ezen czím: *Nemzeti nyelvünk diadala.*

Továbbá tisztázza a következőket: Miért említtetik meg ezen olvasmányban József nádor és az ő 50 évig tartó nádorsága? Miért neveztetik István a nemzet reménységének? Mire czéloz az olvasmány, midőn azt mondja, hogy a kir. helytartó a nép közt a szebb jövendendőben való hitet fölébresztette? Mi összefüggés

lehetett *e hit* és az országgyűlés kihirdetése közt? Kik voltak ez idő szerint a nemzet legkiválóbb államférfiai? Kik állottak ekkor a kormány élén? Minő törvényeket akart a kormány, az országgyűlés hozni? Miért akarta a király az országgyűlést személyesen megnyitni? Mi buzdíthatta és mi bátoríthatta a nemzetet arra, hogy a királyt arra hivatta fel, hogy magyar nyelven szóljon a trónról? Miért okozott ez oly határtalan köz-örömöt

Ezen kérdésekből látható, hogy az olvasmányok megértéséhez, — tökéletes felfogásához gondos és lelkiismeretes tanulmányozás kell — hogy nem szabad megelégednünk a felületes olvasással, ha a dolog lényegébe akarunk hatni. Nem azért kell ezt tennünk, hogy mindazt, a mit magunk tudunk, — a növendékekkel is közöljük, hanem azért, hogy mi többet tudjunk, mint a mennyit növendékeinkkel közölhetünk; mert az esetben könnyebb lesz reánk nézve a közlés és biztosabb lesz a siker.

A mondatok összefüggésének tanulmányozása s az összefüggést eszközlő kapcsok is könnyebben megtalálhatók, ha az olvasmány lényegébe behatoltunk. A mondatok összefüggését fentartó kapcsokat már pedig csak azért is fel kell a tanítónak keresnie, mivel az értelmes olvasás alkalmával ezeket mintegy ki kell emelnünk, hogy a növendékek az egésznek felfogásához könnyebben eljuthassanak. Míg fönt a szövegben a magyarázandó fogalmak vannak feltüntetve, addig a következő részletben az összefüggést eszközlő kapcsoknak tekintendő és az olvasásnál kiemelendő szókat jeleljük meg:

„*A haza nagyjai* lassanként *össze is gyülekeztek* Pozsonyba, az ország akkori fővárosába s előre *megállapították a kormány férfiaival,* hogy *miféle törvényeket hozzanak.* Gyorsan haladt *az előkészület,* mivel köztük *jó egyetértés* volt. A mit a *követek a nemzet javára kivántak* azt *senki sem ellenezte;* maga *V. Ferdinand király is mindenre kész* volt, miben nepeinek *kedvére és javára tehetett* valamit és *ezt az által is kimutatta,* hogy az országgyűlést *személyesen akarta megnyitni. — E végből* udvarával együtt nov. 11-én *Pozsonyba jött le.* stb"

Megjegyzendő, hogy a kapcsokat nem lehet minden egyes

esetben hangsuly által kiemelni, mivel ezt a mondat- vagy értelmi hangsuly törvényei nem engedik meg, de azoknak lassubb ütemben való előadása által mindig lehetséges, különösen a szabad előadás alkalmával.

d) *Az olvasmánynak logikai szempontokból való tanulmányozása után következik annak nyelvtani szempontok szerint való megvizsgálása.* A tanítónak jól meg kell vizsgálnia az olvasmányt a végből, hogy minő példák vannak abban az alaktan és a mondattan ismétlése avagy tovább tanítására nézve. Ha a tanító nem tisztázta előre azt, hogy minő mondatok vannak az olvasmányban t. i. hány benne a tőmondat, hány az összevont, hány az egymásmellé sorolt mondat stb. s ha nem jár végére annak, hogy van-e benne sok és többfajta jelszó, helyhatározó stb., ha nem számlálja meg előre, hogy mennyi abban a képzett —, mennyi a tőszó, mennyi a helyviszonyrag stb. — akkor nem is állapíthatja meg, minő nyelvtani ismeretek ismétlésére s minő nyelvtani tételek közlésére lehetne azt például felhasználni. *Nem minden egyes olvasmányt szükséges ugyan nyelvtani oktatásra felhasználnunk, de minden egyes nyelvtani ismeretet olvasmány alapján kell nyujtanunk,* és azért szükséges, hogy a tanító maga az olvasmányok feldolgozása alkalmával mindig tekintettel legyen azoknak nyelvtani szerkezetére is és minden egyes esetben megvizsgálja, hogy miként értékesíthetné azokat a nyelvtani oktatás körében. — Nincs elvetendőbb eljárás annál, a mely a nyelvtani ismereteket, oly mondatcsoportokhoz kapcsolja, a melyek semmiféle összefüggésben sem állanak; de annál sincs ám nevetségesebb kinlódás, mint a mikor a tanító egy oly olvasmányt akar p.o. a határozók ismertetésére, szemléltetésére felhasználni, a melyben egyetlen egy határozó sem fordul elő.

A tanítónak az általa választott olvasmányt minden oldalról jól meg kell ismernie. — Gondatlanságot és lelkiismeretlenséget árul el az, ha a tanító nem tudja már az év elején, hogy az olvasókönyvében feltalálható darabok mire alkalmasak és mire használhatók föl kiváltképen. Az olvasókönyvet a jó tanítónak épen úgy kell ismernie, mint a takácsnak a szövőszékét. *Ismeretlen eszközökkel nem érhetünk czélt.*

e) *Az olvasmánynak irálytani és irodalmi jelentőségével is minden egyes esetben tisztába kell jönnünk;* meg kell állapítanunk az egyes olvasmánynak nemét és fajáť, ha pedig annak irója nevezetesebb iróink közt foglal helyet, akkor ne kimélje a tanító a fáradságot és ismételje az irodalomtörténetből azt, a mit az iróra nézve abból a képezdében tanult, sőt a mennyire lehetséges és a körülmények megengedik, bővítse is ilyen esetekben nemzeti irodalmunk történetére vonatkozó ismereteit gondosan. Ha mást az önképzésre nézve a tanító nem tehet, azt az egyet megteheti mindig, hogy a képezdében szerzett ismereteket ismételje és elvégre ez is jobb a semminél. Csakhogy azt tapasztaljuk, hogy a képezdéből kikerült és a képesítő vizsgát szerencsésen kiállott fiatal tanítójelöltek képezdei tankönyveiktől örökre bucsut vesznek — mint hogyha az azokban foglaltakra később soha sem szorulnának ismét.— Csalódnak. Az ember feledékeny s az ismeretek, ha azokat gyakrabban nem ismételjük, végre egészen elhomályosulnak lelkünkben.

3. Miután a tanító az olvasmányt a maga tovább képzése czéljából feldolgozta és mind azzal tisztába jött, a mi annak tartalmát és alakját illeti — akkor hozzá foghat annak az oktatásnál való felhasználásra vonatkozó előkészületek megejtéséhez. És ezen teendőnél a következőket tartsa szem előtt:

*a)* A tanítónak mindenek előtt tudnia kell azt, hogy a szellemi fejlettségnek minő fokán állanak tanítványai, tudnia kell, hogy mit tudnak már a növendékek és mire lehetnek önmaguktól is képesek mivel csak így állapíthatja meg, hogy mit vehet elő, menyire mehet az oktatás alkalmával a dolog lényegébe és mit kell és mit lehet a tanítványok öntevékenységétől várnia. Az olvasmányok tárgyalására, feldolgozására szánandó idő is csak az esetben állapítható meg ha ezekkel tisztában van az oktató.

*b)* Vegyük figyelembe másodszor azt, hogy vannak-e az olvasmányban annak akár tartalmát akár alakját tekintetve oly részletek a melyek az ismétlésre alkalmat szolgáltatnak, mert csak ezután állapíthatjuk meg azt, hogy minő új ismeretekre vezethetjük a növendékeket az olvasmány feldolgozása alkalmával és hogy mihez kell kötnünk ezen új ismereteket.

*c)* Állítsuk egybe azon szemléltetési eszközöket, a melyek az olvasmány tárgyalása alkalmával jó szolgálatokat tehetnek s a sok szószaporitástól bennünk megkimélnek és a növendéket mégis biztosabb és határozottabb ismeretekhez segíthetik.

*d)* Vessük jól emlékezetünkbe az olvasmány vázlatát.

*e)* Gyakoroljuk be az olvasmánynak mintaszerű olvasásába magunkat — szem előtt tartván azon igazságot, hogy csak az a tanító taníthatja meg növendékeit a helyes és értelmes olvasásra, a ki maga is helyesen és értelmesen tud olvasni.

*f)* Ha csak nincs kitünő gyakorlatságunk a tanításban, készüljünk el a lehető részletességgel az olvasmánynak tárgyi és alaki szempontok szerint való kezelésére irásbelileg is. A gyakorlati tanítás vázlatos irásba foglalása még a legjártasabb tanítóra nézve is szükséges.

## III. A gyakorlati tanítás vázlata.

1. *Az olvasmány tartalma iránt való érdeklődés felköltése.* A tanító elmond egy oly megragadó es megható történelmi eseményt, a melyből kitünjék, hogy ma már a király ő felsége és annak minden egyes családtagja tudják és szivesen beszélik nemzeti nyelvünket — azután térjen át annak lefestéséhez, hogy ez nem volt mindig igy, hogy nemzeti nyelvünket kiszorította a latin nyelv jogaiból; adja ezután elő, hogy miként küzdöttek a hű hazafiak azért, hogy a nemzeti nyelv régi jogaiba visszaállíttassék s hogy e küzdelmüknek elsö fényes sikerét a törvényhozás biztosította, teljes diadalát az 1847-ki országgyűlés megnyitása alkalmával a koronás király magyarnyelven való megszólamlása képezi.

2. Az olvasmány tartalmának szóról szóra való elmondása vagy mintaszerü felolvasása a tanító által. — A történelmi olvasmányokat, különösen az esetben, ha általuk a kedélyre is hatni akarunk, a tanító szabadon is előadhatja, ha ehhez elég ügyességgel bir; ügyetlen elbeszélő azonban jobban cselekszik, ha a könyv szövegéhez köti magát és szóról-szóra adja elő a szöveget vagy ügy olvassa azt fel. A szabad előadás csak ott van helyén, hol a tanító jobban és nagyobb közvetlenséggel tudja az eseményt előadni, mint

az olvasmány irója. És e tekintetben nem kivánatos; hogy könnyen megelégedjünk saját magunkkal.

3. *Az olvasmány olvastatása.* Miután a tanító az olvasmány tartalmát szabadon előadta, vagy mintaszerűleg felolvasta eleitől végig, előveheti az olvasmánynak a növendékek által való olvastatását és e teendőben a következő eljárást követheti: — Első izben úgy olvastatja az olvasmányt, hogy e teendő inkább csak a gépies olvasás gyakorlását czélozza. — Valamenyi növendék figyelemmel kiséri az olvasókat, kiket a tanító hi fel. Egy-egy növendék az első olvasásnál csak egy, legfeljebb két mondatot olvashat. Másodszor már úgy olvastatja végig a tanító az olvasmányt hogy először mindig maga olvas egy egy szakaszt elő értelmes és hangsulyos olvasással és azt azután egy két növendékkel szintén elolvastatja. A szakaszok szerint való olvasással kapcsolatban vétetik elő az olvasmány tárgyi kezelése is; úgy hogy minden egyes szakasz begyakorlása után a következőleg jár el a tanító.

4. *Az olvasmány tárgyi kezelése.* Miután p. o. az első szakaszt elolvasták többen is, a tanító a következő kérdéscsoportot intézi a növendékekhez: Milyen marad örökre az 1847-dik év a magyar nemzetre nézve? Minő eseményeknek volt hazánk szinhelye ez évben? Mikor halt meg József nádor? Hány évig volt ő Magyarország nádora? Kik voltak az ő ősei? Mi teendője volt az ország nádorának? Ki választotta az ország nádorait? Van-e most is nádora az országnak? Miért nevezi az olvasmány István főherczeget a nemzet reménységének? Mikor szokott királyi helytartót kinevezni a magyar király? Ki hitta össze az 1847-ki országgyűlést? Hol fekszik Pozsony városa és miről nevezetes az? — Ezen kérdések egy részére a növendékek az olvasmány szövegéből megtalálhatják a feleletet — a másik részére a szerzett történelmi ismeretek segítségével adhatnak választ; van e kérdések közt azonban olyan is, a melyre a tanítónak kell előbb feleletet adnia, hogy a növendékek is felelhessenek.

Így megy a tanító az egyik szakasz olvastatásáról és tárgyi kezeléséről a másik szakasz olvastatására és kezelésére, mind addig míg az egész olvasmányon ily módon végig nem jut. — Az egyes

szakaszok tárgyi kezelése után az egyes szakaszoknak szabad előadásában is gyakorlandók a növendékek és ezen teendőnél a tanító a növendékekkel a vázlat készítésénél egymás mellé sorolt kérdéseket felhasználhatja. — A szakaszonkint való olvastatást, tárgyi kezelést és az egyes szakaszok elbeszélését — ismét az olvasmány olvasásának kell követnie. Ez utolsó olvasás alkalmával azonban az egyes növendékek nem egy két mondatot, hanem 2—3 szakaszt olvassanak egyhuzomban. Az ily nagyobb részletekben való olvasás után következhetik az egész olvasmány tartalmának előadatása előszóval, kezdetben a tanító segédkérdései mellett, később azok nélkül.

5. *Az olvasmánynak felhasználása.* Az olvasmányokat a szerint, a mint azok arra alkalmasok, nemcsak az olvasási ügyesség, beszélő képesség és az értelem fejlesztésére kell felhasználunk, hanem az erkölcsi nevelésre is. A fent közölt olvasmány erre kiváltképen alkalmas. Érzelmek ébresztésére csak az képes, a kiben ilyenek vannak. A kiben nincsen hazaszeretet, nem tudja azt a gyermekben felkölteni. Az olvasmányok erkölcsi szempontból való felhasználásának titka az, hogy képes-e a tanító önmagában oly hangulatot életre hivni, mint a minőben az olvasmány irója volt és képes-e ezen lelki hangulatot hang, arczkifejezés által a gyermekekre átruházni. Csak hogy itt meg kell jegyeznünk, hogy a legkitünöbb tanító is csak akkor lehet képes a gyermekek érzelmeire hatni, ha az ébresztendő érzelemre megvan a gyermekekben a fogékonyság. Ha az érzelmet megteremtjük, nem lesz nehéz a vágyakat fölébreszteni és az erkölcsi elveket megértetni. — A fentebbi olvasmányból a következő elvek és erkölcsi szabályok vonhatók le : Ragaszkodjál nemzetedhez és annak nyelvéhez, de azért ne nézd le azt a társadat, a ki nem tudja nemzeti nyelvünket, hanem inkább azon légy, hogy az is megszeresse azt és örömest tanulja, ne nevesd ki azt a ki még roszul beszél magyarul, hanem inkább javítsd ki szeretettel az általa ejtett beszédbeli hibákat. — Ha a nép szereti királyát, a király is szeretni fogja népét, ha a gazda jó indulatot tapasztal háznépében, ő is szivesebben látja öket. Az olvasmányoknak erkölcseinkre való hatásuk

azonban nem követeli meg, hogy hosszadalmas, erkölcstani magyarázatokat tartsunk. Krisztus, a midőn elmondta az irgalmas szamaritánus történetét — csak azt a rövid erkölcstant függesztette ahhoz: *Eredj el és te is ekképen cselekedjél!* Kövessük példáját. — A fentebbi olvasmányt mint általában azokat, a melyek által inkább a kedélyre akarunk hatni — nyelvtani ismeretek ismétlésére és közlésére nem szükséges felhasználnunk. Fogalmazási gyakorlatul azonban feladhatjuk növendékeinknek, hogy az olvasmány tartalmát az adott kérdések nyomán írják le rövidre fogva.

—*y* —*r*.

# VEGYESEK.

A győri tanítónőképző intézet tanártestülete saját, valamint a boldogultnak édes atyja és testvérei nevében is fájdalmas szívvel jelenti forrón szeretett kartársának **Kuczelnik Vilma**, képzőintézeti tanítónőnek, hosszas szenvedés után, október hó 24-én, 37 éves korában szívszélhűdésben történt halálát. — Mi is igaz részvéttel csatlakozunk az ő mélyen érzett gyászukhoz. Az elhúnyt egyike volt nőnevelésünk legképzettebb és legbuzgóbb munkásainak, s halála érzékeny veszteség arra az ügyre, melynek szolgálatában fáradozott. Sikereit nemcsak az iskola falai között vívta ki; azon társadalomban is, a melyben forgott, általános tiszteletre és közkedveltségre tett szert. Megkisérlette az irodalmi munkásságot is, és pedagogiai kisebb dolgozatai által, melyeket alapos készültség, gyakorlatiasság és határozottság jellemeznek, szép reményeket keltett maga iránt. Folyóiratunk is munkatársát gyászolja benne. Halála — így írják Győrből — általános részvétet keltett városszerte, s az általános részvét megható módon nyilvánult úgy az elhúnyt ravatalánál, mint temetésénél. A ravatalt a szó szoros értelmében elborították a koszorúk, melyeket az elhunytnak pályatársai, növendékei, barátnői, tisztelői helyeztek el kegyeletes fájdalmuk jeléül. A temetésre a város színe-java megjelent, s ezernyi népség kisérte a gyászmenetet. A győri dalegylet gyászéneket zengett, s Horváth ev. lelkész mondott megható beszédet, melyben melegen emlékezett meg az elköltözöttnek a tanitás- és nevelésügy terén szerzett érdemeiről. A temetőben a dalegylet újabb gyászéneke s Eder lelkész imája után a növendékek és pályatársak zokogása között bocsájtatott le a koporsó a sírba, áldást rebegve a

hivatása nemes teljesítése közben oly hirtelen elragadott, oly sokaktól szeretett és tisztelt nő emlékére.

---

— *Az országos tanszermuzeum* állandó bizottsága november 5-én d. u. 5 órakor fölöttébb érdekes és látogatott ülést tartott. Az ülésen Mayer Miksa elnökölt, s jelen volt *Gönczy Pál* közokt. miniszteri tanácsos is. A gyűlés főtárgyát a Feiwel Lipót által bemutatott Licrot-féle iskolapadok megbírálása képezte. Az elnök felkérésére Gönczy Pál miniszteri tanácsos terjeszté elő véleményét a kérdéses iskolapadokról. Mielőtt azonban a szóban forgó padok méltánylására kitérne, figyelmessé teszi a hallgatókat a szempontokra, mely szerint az iskolapadokat bírálni kell. Az iskolapadok kiváló fontossággal bírván a tanulóifjúság egészségére, a legszigorúbb egészségi szabályok értelmében kell azokat megvizsgálni; mert gyakran kicsinyesnek látszó eltérések rövidlátóságot, szűkmellűséget és sok más testi nyomorúságot okoznak a tanulóknak. Épen azért foglalkoznak orvosok és nevelők több mint 25 éve az iskolapadok kérdésével; de még mindig nem jutottak biztos megállapodásra. Kétségtelen azonban az, hogy csak az olyan szerkezetű pad mondható jó iskolapadnak, a mely a gyermekek korához illő testméreteket a legszigorúbban követi. Eddig e részben legkitünőbbek voltak a *Kuncze*-féle iskolapadok, de ezek utóbb nehézkességük miatt s különösen azért, hogy az iskola tisztogatását fölötte megnehezítették, czélszerűetleneknek bizonyultak. Az angolok és amerikaiak már a londoni és bécsi kiállítások alkalmával mutattak be olyan iskolapadokat, melyek az iskola tisztogatását nem gátolják, azonban ezek a gyermek testméreteit nem vették kellőképen figyelemde. Nem figyeltek különösen arra, hogy a distanczia = 0 legyen; azaz, hogy az ülőlap belső széle az asztallap belső szélével egy függőben legyen, s hogy a differenczia [az asztallap magassága az ülőlap felett] a gyermekek kora szerint 7—10 hüvelyk közt változzék. Előadó évekkel ezelőtt több száz gyermeket mért meg s úgy találta, hogy azok méretei a legszigorúbban megkövetelik úgy a fentebb említett arányt, valamint azt, hogy a lábtámasztó vagy a padozat az ülőlaptól a gyermekek kora szerint 14—20 hüvelyknyire legyen [rézsútos távolságot értve]. Az ilyen arányok szerint szerkesztett iskolapadokba, ha még az asztallap külső széle a belsőtől 2 hüvelyknyi emelkedést mutat, egészségök veszélyeztetése nélkül ülhetnek a gyermekek 7-től 15 éves korukig s tovább is. Áttérve ezek után a bemutatott iskolapadokra, kiemeli, hogy azok könnyen kezelhetőségük, tartósságuk s olcsóságuk miatt igen ajánlatosak; vannak azonban hiányaik, először a tanulók szempontjából, a mennyiben a differenczia nincs a szerkesztésnél szigorúan szemmel tartva. De van a szóban forgó iskolapadoknak a tanítók szempontjából is egy lényeges hiánya, nevezetesen az, hogy a kisebb gyermekek számára készült padok igen alacsonyak s a tanítóra nézve az irások áttekintése fölötte fárasztó. Ezeket a hiányokat azonban könnyen ki lehet javítani, s azután a padokat a használatra teljesen alkalmasnak mondhatni.

Ezek meghallgatása után a bizottság egyhangúlag véleményezi, hogy a Licrot-féle padokról ily értelemben kedvező jelentés tétessék a miniszteriumhoz, egyszersmind, hogy a bizottság ezen iskolapadoknak a

gyakorlatban való alkalmazása végett Feiwel Lipót vállalatát ajánlja a miniszteriumnak.

A gyűlés folyama alatt Gönczy Pál a magyar tanszeripar érdekében Görög István tanszerraktárát ajánlja a jelenlevők figyelmébe, mint a mely raktárba leginkább magyar mechaníkusok, magyar iparosok dolgoznak. Sajnálattal hozza fel azon körülményt, hogy a kormány, illetőleg a közoktatásügyi miniszter által a magyar tanszeripar fejlesztése érdekében protegált Görög István-féle tanszerraktárt, daczára, hogy ez minden tekintetben megfelel a kívánalmaknak, a tantestületek nem részesítik kellő pártfogásban, hanem inkább külföldön tesznek megrendeléseket. Trefort miniszter e tárgyban közelebb rendeletet fog kibocsátani az igazgatókhoz és tanfelügyelőkhöz, utasítván őket arra, hogy ezután Görög I. vállalatát több figyelemre méltassák, mert ez által a magyar iparnak használnak.

A gyűlésen ezeken kivül még több kisebb fontosságú folyó ügyet tárgyaltak; s több beérkezett adományért [többek közt a győri tanítónőképezdének] szavaztak köszönetet.

= *A pécsi polgári leányiskola ünnepélyes megnyitása.* — A Pécsett megjelenő «Néptanoda» okt. 21-ki számában ezt írja: «Örömmel veszem kezembe tollamat, hogy egy örömünnepről tegyek említést. E hó 5-dike városunk történetében fényes lapot képez, mely érdemes arra, hogy megörökíttessék, mert ezen napon nyittatott meg, hosszú vajudás után, polgári leányiskolánk első osztálya. A szerény bérhelyiség, mely ideiglenesen szolgál iskolául, a tanulók által virágokkal diszíttetett föl és a növendékek izgatottan várták azon pillanatot, midőn iskolájuk átadatik a nyilvánosságnak. Végre megjelent Aidinger János, kir. tanácsos, polgármester úr, továbbá Salamon József kir. tanfelügyelő úr, nemkülömben az iskolaszék tagjai. A tanteremben a növendékeken kívül azok szülei és a tantestület tagjai várták az említett hatósági tagokat. Az ünnepélyt Aidinger János, kir. tanácsos az alkalom nagyságának megfelelő szép beszéddel nyitotta meg. Elmondá, hogy már négy esztendeje, hogy lét és nemlét között forog ezen intézet, mintha csak az anyag küzdene a szellemmel míg végre megértük a szellem győzelmét. Fölemlíté a szerény helyiséget, melyben a megnyitott intézet egyelőre elhelyeztetett s igéré, hogy a legközelebbi jövőben már szép, új és a czélnak egészen megfelelő épületbe fog átköltözni. Buzdító szavai után Salamon József kir. tanfelügyelő úr tartott lelkes alkalmi beszédet, melyben különösen kiemelé Pécs város bőkezűségét, mely a jövőre nézve is egyik főkezessége az intézet felvirágozásának, s az egész város hálaját tolmácsolá Aidinger János irányában a kinek ez ügy körül legbokrosabb érdemei vannak. Végre az intézet igazgatója, Warga Ferencz úr tartott beszédet a növendékekhez, a tanárokhoz, a szülőkhöz, az érdeklődő közönséghez s a tanügy felvirágoztatása körül buzgólkodó hatósági tagokhoz, s ezzel a lélekemelő szép ünnepély véget ért.»